

Kuvataidekoulut kuuluvat kaikille!

Taiteen perusopetuslain (633/1998) ja Kuvataiteen yleisen oppimäärän valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden tarkastelua kuvataidekoulujen saavutettavuuden kannalta

Pro gradu -tutkielma
Aura Linnapuomi
Sibelius-Akatemia
Arts Management
-maisteriohjelma
24.7.2009



SIBELIUS-AKATEMIA

PL 86
00251 HELSINKI
p. 020 75390

TIIVISTELMÄ
 Tutkielma
 Kirjallinen työ

Työn nimi Kuvataidekoulut kuuluvat kaikille! Taiteen perusopetuslain (633/1998) ja Kuvataiteen yleisen oppimäärän valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden tarkastelua kuvataidekoulujen saavutettavuuden kannalta	Sivumäärä 85
Laatijan nimi Aura Helena Linnapuomi	Lukukausi syys 2009
Koulutusohjelma Arts Management -maisteriohjelma	
Tiivistelmä Suomessa on alettu kiinnittää huomiota aiempaa aktiivisemmin kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen 2000-luvun alusta lähtien. Saavutettava palvelu tarjoaa mahdollisuuden osallistumiseen ihmisten erilaista ominaisuuksista riippumatta. Palveluiden saavutettavuuden kehittäminen parantaa kaikkien, mutta erityisesti toimimisesteisten ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvien lasten, nuorten ja aikuisten osallistumismahdollisuuksia. Lasten ja nuorten kuvataidekoulut ovat osa suomalaista taiteen perusopetusjärjestelmää. Kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen vaikuttaa, kuinka tietoisia opetuksen järjestäjät ovat osallistumisen esteitä aiheuttavista tekijöistä, ja pyritäänkö esteitä poistamaan. Myös koulujen toimintaa säätelevät valtakunnalliset puitteet vaikuttavat niiden saavutettavuuteen. Tutkimuksessa selvitetään, miten laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) ja Opetushallituksen laatimat ja luonteeltaan määräävät valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet pyrkivät vaikuttamaan kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen. Tutkimus on laadullinen, ja sen metodina on teorialähtöinen sisällönanalyysi. Tutkimusaineistoa tarkastellaan saavutettavuuden eri osa-alueiden avulla. Osa-alueet perustuvat Iso-Britannian <i>Museums & Galleries Commission</i> -neuvoston (nykyinen " <i>Museums, Libraries and Archives Council</i> ") vuonna 1997 museoiden avuksi laatimaan listaan saavutettavuuden osa-alueista (Kulttuuria kaikille... 2002, 12–13). Tutkimuksessa esitellään aluksi kunnallisten kulttuuripalvelujen yleiset toimintaperiaatteet sekä kuvataidekoulujen toiminta osana lastenkulttuuripalveluita ja taiteen perusopetusjärjestelmää. Lisäksi esitellään sopimuksia ja lainsäädäntöä, jotka luovat perustan kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämistyölle. Tämän jälkeen esitellään tutkimusaineiston analyysissä käytetty viitekehys ja käsitellään tutkimusaineisto. Tutkimuksen johtopäätöksiä on mahdollista hyödyntää kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämistyössä. Lakia tarkasteltaessa vaatimukset yhdenvertaisista valintaperusteista sekä maksujen kohtuullisuudesta nousevat esiin kannanottoina kuvataidekoulujen saavutettavuuden puolesta. Samalla nousee kuitenkin esiin myös kysymyksiä liittyen koulujen valintakäytäntöihin ja vapaa- eli ilmaisoppilaspaikkoihin. Opetussuunnitelman perusteita tarkasteltaessa mahdollisuus laatia oppilaalle esimerkiksi vammaisuuden vuoksi henkilökohtainen opintosuunnitelma nousee esiin kannanottona toimimisesteisten oppilaiden opiskelumahdollisuuksien puolesta. Perusteissa esitetyt rajoitukset opetussuunnitelman yksilöllistämiseksi herättävät kuitenkin kysymyksiä perusteiden mahdollisista kielteisistä vaikutuksista opetuksen järjestäjien asenteisiin erilaisia oppilaita ja heidän opiskelumahdollisuuksiaan kohtaan. Perusteissa oleva toteamus opetuksen tehtävästä kansallisen kulttuurin kehittäjänä ja säilyttäjänä nostaa esiin kysymyksiä liittyen kulttuurivähemmistöjen kiinnostukseen hakeutua opetukseen. Tiedotuksen saavutettavuus nousee esiin ainoana saavutettavuuden osa-alueena, johon laissa ja perusteissa ei oteta kantaa.	
Hakusanat lasten ja nuorten kuvataidekoulut, yhdenvertaisuus, saavutettavuus, Laki taiteen perusopetuksesta (633/1998), Taiteen perusopetuksen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
2 AIKAISEMPI AIHEESEEN LIITTYVÄ TUTKIMUS JA KIRJALLISUUS	11
2.1 Kunnalliset kulttuuripalvelut	14
2.2 Lasten ja nuorten kuvataidekoulut	29
2.3 Yhdenvertaisuus ja kulttuuriset oikeudet.....	38
3 KULTTUURIPALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN KEHITTÄMINEN ...	42
3.1 Vähemmistöt.....	43
3.2 Saavutettavuuden osa-alueet	45
4 TEORIALÄHTÖINEN SISÄLLÖNANALYYSI TUTKIMUSMETODINA	51
5 TUTKIMUSAINEISTON ESITTELY JA ANALYYSI.....	57
5.1 Laki taiteen perusopetuksesta (633/1998)	57
5.2 Taiteen perusopetuksen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet.....	63
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	73
LÄHTEET	81
LIITTEET 1-2	

1 JOHDANTO

Kulttuuripalveluilla on tärkeä rooli ihmisten henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin ylläpitämisessä. Markku T. Hyyppä ja Hanna-Liisa Liikanen käsittelevät kirjassaan ”*Kulttuuri ja terveys*” (2005) taiteen ja kulttuurin vaikutusta hyvinvointiin: ”*Kulttuurikokemukset ja taide-elämykset ovat myönteisiä emootioita, jotka liittyvät ihmisten sosiaalisiin suhteisiin ja ylläpitävät hyvinvointia. Mitä enemmän yhteisössä on kulttuurikokemusten ja taide-elämysten rikastuttamaa sosiaalista pääomaa, sitä parempi on yhteisön jäsenten terveys.*” (Hyyppä & Liikanen 2005, 13)

Lasten ja nuorten kuvataidekoulut tarjoavat mahdollisuuksia Hyyppän ja Liikanen esilletuomiin taide-elämyksiin ja -kokemuksiin. Ne ovat merkittäviä vapaa-ajan kuvataidekasvatusta järjestäviä toimijoita Suomessa, ja ne tarjoavat mahdollisuuksia tavoitteelliseen ja tasolta toiselle etenevään kuvataiteen opiskeluun. Lasten ja nuorten kuvataidekoulut kuuluvat taiteen perusopetusjärjestelmään, joka on osa suomalaista taidekasvatusjärjestelmää. Taiteen perusopetus kuuluu lisäksi suomalaiseen yleissivistävän koulutuksen järjestelmään, johon kuuluu myös esiopetus, aamu- ja iltapäivätoiminta, perusopetus ja lukiokoulutus (Yleissivistävä koulutus...).

Lasten ja nuorten kuvataidekoulujen opetus on periaatteessa avointa kaikille, myös toimimisesteisille lapsille ja nuorille. Laissa taiteen perusopetuksesta (633/1998) säädetään, että kouluihin hakeviin tulee soveltaa yhdenvertaisia valintaperusteita (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 6 §). Opetushallituksen laatimissa kuvataiteen valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että koulut voivat laatia henkilökohtaisen opetussuunnitelman oppilaalle, joka ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetus-suunnitelman mukaisesti (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 3 & Taiteen perusopetuksen visuaalisten... 2002, 8).

Yhdenvertaiset opetukseen osallistumismahdollisuudet eivät kuitenkaan toteudu automaattisesti kaikenlaisten lasten, nuorten ja myös aikuisten kohdalla. Opetukseen osallistumisen esteitä voivat aiheuttaa esimerkiksi esteelliset tilat ja kulkureitit koulurakennuksissa, apuvälineiden puute opetuksessa, yksipuolinen tiedonvälitys opiskelumahdollisuuksista sekä oppilaalla mahdollisuuksien puute käyttää aisteja monipuolisesti ja vaihtoehtoisesti. Ainoastaan valtaväestön kokemuksia heijastavat opetussisällöt voivat aiheuttaa osallistumisen esteitä erilaisiin kulttuurivähemmistöihin kuuluville. Kiinnostus ja halukkuus hakeutua opetukseen voi olla vähäisempää, jos opetussisältöihin ja niiden edustamiin identiteetteihin ja kulttuureihin ei ole kosketuspintaa tai se on vähäistä. Myös

taloudelliset tekijät eli esimerkiksi liian korkeat lukukausimaksut voivat vaikuttaa osallistumismahdollisuuksiin.

Hyvä saavutettavuus tarkoittaa erilaisten yleisöjen tarpeiden huomioimista ja kohteen helppoa lähestyttävyyttä kaikenlaisille ihmisille. Saavutettava palvelu tarjoaa mahdollisuuden osallistumiseen ihmisten erilaista ominaisuuksista riippumatta. Saavutettavuus tarkoittaa myös yhdenvertaisuuden edistämistä. (Taide tarjolle... 2004, 74) Kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen vaikuttaa, tiedostavatko opetuksen järjestäjät osallistumisen esteitä aiheuttavat tekijät, ja pyritäänkö esteitä poistamaan. Saavutettavuutta huomioiva asenne, ja myös tietoisuus siitä, että esteiden poistaminen ei aina vaadi suuria rahallisia resursseja, tukevat saavutettavuuden kehittämistä.

Kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen vaikuttaa opetuksen järjestäjien asenteiden lisäksi myös koulujen toimintaa säätelevät valtakunnalliset puitteet. Edellä mainitut laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) sekä luonteeltaan määräävät valtakunnalliset kuvataiteen opetussuunnitelman perusteet vaikuttavat voimakkaasti kuvataidekoulujen toimintaan niin opetuksen sisältöjen kuin hallinnollisten ratkaisujen kannalta. Tarkasteltaessa kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämisen edellytyksiä on tarkasteltava myös näitä luonteeltaan määrääviä tekstejä, joihin kuvataidekoulujen edellytetään perustavan toimintaansa.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) ja kuvataiteen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet pyrkivät vaikuttamaan kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen. Tavoitteenani on tuoda esiin lain ja opetussuunnitelman perusteiden asettamia vaatimuksia kuvataidekoulujen saavutettavuudelle sekä myös niissä mahdollisesti esiintyviä haitallisia eli osallistumisen esteitä lisääviä sisältöjä.

Taiteen perusopetuslain (633/1998) ja kuvataiteen valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden tutkiminen pohjustaa ja tukee kuvataidekoulujen saavutettavuuden nykytilanteen selvittämistä sekä niiden saavutettavuuden kehittämistyötä. Olen valinnut tutkimukseeni kehitystutkimuksellisen otteen, sillä tavoitteenani on luoda edellytykset kuvataidekoulujen saavutettavuuden nykytilan asiantuntevalle selvitystyölle; lain ja opetussuunnitelman perusteiden asettamien puitteiden ja raamien tutkiminen auttaa hahmottamaan kuvataidekoulujen valintoja ja käytäntöjä niiden saavutettavuuteen liittyen. Tutkimukseni luo edellytykset selvittää, miltä osin kuvataidekoulut toimivat ja eivät toimi lain ja opetussuunnitelman perusteiden määräämillä tavoilla.

Tutkimuksen taustaa

Kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämistyö perustuu olennaisesti ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden käsitteisiin sekä niihin liittyviin sopimuksiin ja lainsäädäntöön. Ihmisoikeuksien osalta merkittävin asiakirja on Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948, jonka 27. artiklassa todetaan, että jokaisella on oikeus osallistua yhteiskunnan sivistyselämään ja nauttia taiteista. (Könkkölä 2003, 13, 100)

Kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämistyö on käynnistynyt aiempaa aktiivisemmin ja tietoisemmin Suomessa 2000-luvun alussa (Salovaara 2009b). Työ on toistaiseksi keskittynyt erityisesti museoiden ja kulttuuriperintökohteiden saavutettavuuden kehittämiseen. Taidekasvatuksen alalla Suomen Musiikkiopistojen liitto toteutti vuosina 2005–2007 ”*Monimuotoinen musiikki*” -hankeen, jossa tarkasteltiin suomalaista musiikkikasvatustarjontaa erilaisten kohderyhmien kannalta ja laadittiin toimenpideohjelma monimuotoisen musiikkikasvatuksen edistämiseen (Monimuotoinen musiikki...). Kuvataidekoulujen saavutettavuuteen ei ole aikaisemmin paneuduttu Suomessa.

Opetusministeriö on laatinut taiteen ja kulttuurin saavutettavuudelle toimenpideohjelman vuosiksi 2006–2010 (2006). Taiteen opetukseen ja koulutukseen liittyvät kysymykset rajattiin kuitenkin kyseisen ohjelman ulkopuolelle Taiteen... 2006:6, 4). Rajaus on valitettava taiteen perusopetuksen saavutettavuuden kehittämistyön kannalta, sillä opetusministeriön linjavedot luovat tahtotilaa ja tukevat perusteluita, joita tarvitaan kulttuuripalvelujen saavutettavuuden käytännön kehittämistyössä. Myöskään Opetusministeriön työryhmämuistiossa, jossa käsitellään vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämistä, ei tarkastella taidealan ammatteihin valmentavaa koulutusta (johon taiteen perusopetuksen voidaan katsoa kuuluvan), vaan pääasiassa kulttuuripalvelujen kuluttamiseen liittyviä kysymyksiä. Muistiossa kuitenkin todetaan, että ongelmat ovat molemmissa tapauksissa paljolti samoja; osallistumisen esteitä, jotka ilmenevät esimerkiksi liikkumisessa ja kommunikoinnissa. (Kulttuuria kaikille... 2002, 15)

Opetusministeriön taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmaa (2006) edeltäneessä julkaisussa ”*Taide tarjolle, kulttuuri kaikille; Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi*” (2004) otetaan kuitenkin kantaa myös taiteen perusopetuksen saavutettavuuteen, ja tarjotaan ytimekäs perustelu kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämistyölle: ”*Jotta vammaiset ihmiset voivat toimia yhdenvertaisesti taiteen kentällä, heidän tulee voida kouluttautua halutessaan myös muualla kuin erityisoppilaitoksissa. Kouluttautuminen puolestaan asettaa käytännön vaatimuksia järjestelyille. Ensimmäiset kynnykset tulevat vastaan jo lapsille suunnatun taiteen perusopetuksen mahdollisuuksissa. Mikäli vammaisen ihminen ei pääse lapsena taiteen perusopetuksen*

piiriin, hänen on myöhemmin vaikea yltää muiden nuorten kanssa samalla tasolle taiteen alan koulutuksen pääsykokeissa. Kilpailu alan opiskelupaikoista on kovaa.”¹ (Taide tarjolle... 2004, 57–58)

Kalle Könkkölän, Valtakunnallisen vammaisneuvosto VANE:n puheenjohtajan ja eri tavoin vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeusjärjestö Kynnys ry:n toiminnanjohtajan mukaan vammaisten (eli toimimisesteisten) lasten opetukseen osallistumiseen normaalin koulujärjestelmän puitteissa on lukuisia esteitä.

Viranomaisten, opettajien, muiden lasten vanhempien ja joskus vammaisten lasten omienkin vanhempien ennakkoluulot ovat Könkkölän mukaan yhtenä syynä siihen, että vammaisia lapsia syrjitään koulujärjestelmässä. Könkkölän mukaan kaikki muu menee Suomessa vammaisten kannalta myönteisempään suuntaan paitsi opetus; koulujärjestelmä eristää vammaisia erityisluokkiin ja erityiskouluihin. Eristäminen ei Könkkölän mukaan ole kuitenkaan rakentavaa, sillä kaikkien täytyy myöhemmässä elämänvaiheessa tulla toimeen yhteiskunnassa. Könkkölän mukaan vammaisen lapsen oikeus opetukseen, joka perustuu lapsen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, intresseihin, kykyihin ja tarpeisiin on hyvin tärkeää: *”Erityisopetus tulisi ensisijaisesti integroida tavallisiin kouluihin, mutta jokaisen vammaisen lapsen tulee kuitenkin saada tarvitsemaansa pedagogista apua ja tukea.”* (Könkkölä 2003, 38, 101)

Tutkimuksen teoreettisesta viitekehystä

Tutkin teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla (esittelen käyttämäni metodia tarkemmin tutkimukseni osiossa 3 *”Teorialähtöinen sisällönanalyysi tutkimusmetodina”*) taiteen perusopetuslakia (633/1998) ja kuvataiteen valtakunnallisia opetusopetussuunnitelman perusteita. Viitekehystäni perustuu opetusministeriön vuosiksi 2001–2002 asettaman Kulttuurin kaikille -työryhmän konkretisoimiin kulttuuripalvelujen saavutettavuuden eri osa-alueisiin. Kyseinen työryhmä käytti lähtökohtanaan Iso-Britannian *Museums & Galleries Commission* -neuvoston (nykyinen *”Museums, Libraries and Archives Council”*) vuonna 1997 museoiden avuksi laatimaa listaa saavutettavuuden osa-alueista. (Kulttuurin kaikille... 2002, 12–13) Hyödynnän tutkimuksessani erityisesti Kulttuurin kaikille -työryhmän konkretisoimiin osa-alueisiin osittain

¹ ”Taide tarjolle, kulttuuri kaikille” -julkaisussa (2004) todetaan, että taiteen perusopetusta tarjoavilta tahoilta tulee edellyttää valmiutta osallistujien yksilöllisten eroavaisuuksien ja toimimisesteiden huomioimiseen. Julkaisun mukaan suomalaisen yhteiskunnan tukipalvelujen infrastruktuuriin tulee toimia myös taideopintojen osalta, ja jokaisen oppilaan on voitava hyödyntää riittäviä tukipalveluja; liikkumisesteettömyys, apuvälineet, avustajat ja yksilöllistetyt opetussuunnitelmat tukevat julkaisun mukaan vammaisen mahdollisuuksia opiskella täysipainoisesti. Lisäksi Sosiaali- ja terveysministeriön tulee julkaisun mukaan huolehtia siitä, että sen vastuulla olevia vammaisten tukipalveluja on mahdollisuus käyttää myös taiteen perusopetukseen ja tavoitteelliseen ja säännölliseen harrastustoimintaan. Oppilaitosten valmiutta huomioida vammaisia ihmisiä potentiaalisina opiskelijoina tulee parantaa julkaisun mukaan esimerkiksi henkilöstökoulutusten avulla. Julkaisun mukaan on myös tärkeää, että vammaisen hakija huomioidaan tarvittaessa yksilöllisin pääsykoejärjestelyin. (Taide tarjolle ... 2004, 58–59, 62)

perustuvia julkaisuja ”*Museo kaikille; Pohjoismainen esteettömyys ja saavutettavuusopas*” (Svensson 2003) ja ”*Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus; Opetusministeriön toimintapohjelmalla 2006–2010*” (2006). Hyödynnän lisäksi Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet Kehyksessä toimivan Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivuilla julkaistuja saavutettavuuden osa-alueiden määrittelyjä (Mitä on saavutettavuus...).

Tutkimukseeni valitsemani viitekehys pohjautuu alun perin museoiden saavutettavuuden kehittämistä varten luotuun listaan saavutettavuuden osa-alueista. Olen valinnut tämän viitekehysten, sillä se on mielestäni monipuolinen ja käytännönläheinen sekä vahvasti kehittämisorientoitunut. Lisäksi mielestäni on tarkoituksenmukaista tarkastella tutkimusaineistoani siinä viitekehyksessä, jota käytetään tällä hetkellä Suomessa kulttuuripalvelujen käytännön kehittämistyössä. Valitsemani viitekehys palvelee tavoitteitani tuottaen kuvataidekoulujen saavutettavuuden käytännön kehittämistyötä mahdollisimman tehokkaasti palvelevia tutkimustuloksia. Tavoitteenani on, että tutkimustuloksiani voi hyödyntää kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämisessä niiden nykytilaan liittyvien tutkimuskysymysten laatimisesta toimintasuositusten ja myös -vaatimusten esille nostamiseen.

Viitekehyseni valintaan liittyvien perusteluiden jälkeen on tarpeen viitata viitekehyseni laajempaan teoreettiseen kontekstiin: liikun pohjoismaisessa kulttuuripoliittisessa kontekstissa, jossa käsitteet kulttuuridemokratia ja kulttuurin demokratisoituminen ovat olennaisia (viitataan kyseisiin käsitteisiin myös kuvataidekoulujen toimintakenttää esittelevässä luvussa 2.1 ”*Kunnalliset kulttuuripalvelut*”). Olli Luukkainen määrittelee Kuntaliiton julkaisussa ”*Sivistyksen avaimet; Opetus ja kulttuuri matkalla vuoteen 2010*” (2002, 77) kulttuuridemokratiaksi sen, että jokaisella on mahdollisuus omista lähtökohdista tapahtuvaan toimintaan, ja kulttuurin demokratisoinniksi sen, että laadukkaita kulttuuripalveluja tarjotaan mahdollisimman monelle ja laajalti. Kulttuuripalveluiden saavutettavuuden kehittämisen kannalta kulttuurin demokratisoinnin käsite on oleellinen, jos sen katsotaan sisältävän kulttuuripalvelujen alueellisen saatavuuden ja tarjonnan määrän lisäksi myös sen, että palveluista pyritään tekemään *kaikille* soveltuvia.

Kulttuuridemokratia on oleellinen käsite kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämisen kannalta, sillä se viittaa tilanteeseen, jossa mahdollistetaan erilaisista lähtökohdista, kyvyistä ja kiinnostuksen kohteista ponnistava taiteellinen toiminta eli myös valtaväestön toiminnasta poikkeava toiminta, ja jossa kyseinen toiminta nähdään muun perinteisesti ”taiteellisesti korkealaatuiseksi” määritellyn toiminnan rinnalla yhtä arvokkaana.

Kulttuuripoliittikalla ohjatut, kaikille kansalaisille suunnatut ja maantieteellisesti laajalle levitettyt kulttuuripalvelut sekä niiden saavutettavuuden kehittäminen liittyvät pohjoismaiseen perinteeseen, jossa taiteisiin ja kulttuuriin liittyvät toiminnot ovat osa valtion erityisessä

suojeluksessa olevia kansalaisten hyvinvointia edistäviä toimintoja (Heiskanen, Kangas, Mitchell 2002, 15). Ilkka Heiskanen, Anita Kangas ja Ritva Mitchell toteavat teoksessa ”*Taiteen ja kulttuurin kentät; Perusrakenne, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet*” pyrkivänsä eroon suppeasta kulttuuripolitiikan käsitteestä, jossa julkiselle vallalle annetaan keskeinen ohjaava rooli. Toisaalta he kuitenkin myöntävät tosiasiksi sen, että pienessä maassa vastuu kansallisen, alueellisen ja paikallisen kulttuurin edistämisestä kuuluu julkiselle vallalle eli valtiolle, aluehallinnolle ja kunnallisen itsehallinnon elimille. (Heiskanen, Kangas, Mitchell 2002, 16)

Tutkimukseni keskiössä olevat taiteen perusopetuslaki (633/1998) ja kuvataiteen opetussuunnitelman valtakunnalliset perusteet ovat osa julkisen vallan käyttämää ohjausjärjestelmää, jolla pyritään vaikuttamaan kulttuuripalveluiden toimintaan ja tarjontaan Suomessa. Onkin mielenkiintoista tarkastella maassamme toistaiseksi keskeisessä roolissa toimivan julkisen vallan ohjauskeinojen sisältöä *saavutettavuuden* kannalta, sillä *saatavuuden* varmistaminen ja kulttuurin demokratisointi alueellisen kattavuuden merkityksessä ovat perinteisesti olleet kulttuuripoliittisiin tavoitteisiin yleisellä tasolla liitettyjä käsitteitä *saavutettavuuden* sijaan. Tähän viittaa myös vasta 2000-luvun alussa aiempaa aktiivisemmin ja tietoisemmin käynnistynyt kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämis-työ julkishallinnossa (Salovaara 2009b).

Tutkimuksen rajauksesta

Opetushallitus on laatinut kuvataiteelle sekä yleisen että laajan oppimäärän mukaiset valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet. Yleinen ja laaja oppimäärä eroavat pääasiassa opintojen laajuudessa ja tavoitetasossa (Stürmer 2004, 65 & Porna 2003, 23). Ajankäytöllisistä syistä olen valinnut analysoitavaksi ”*Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005; visuaaliset taiteet; kuvataide*” -määräyksen. Yleisen ja laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden sisällössä on kuitenkin runsaasti yhteneväisyyksiä. Yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden analysoinnin tulokset ovat siis monelta osin sovellettavissa myös laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteisiin. Yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden analysointia puoltaa se, että suurin osa kuvataidekouluista antaa yleisen oppimäärän mukaista opetusta (Palosuo 2006, 4).

Toimimisesteisten henkilöiden osallistumismahdollisuudet painottuvat tutkimuksessani verrattuna kulttuurivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden osallistumismahdollisuuksiin, sillä hyödyntämäni viitekehys käsittelee kattavammin toimimisesteisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksia. Suomessa on myös toistaiseksi tuotettu kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämiseen liittyvää materiaalia pääasiassa toimimisesteisten henkilöiden kannalta (Salovaara 2009b). Muualla kuin Suomessa kulttuurivähemmistöjen

osallistumismahdollisuuksien huomioiminen kulttuuripalveluissa on kuitenkin ollut vahvemmin esillä kuin toimimisesteisten henkilöiden huomioiminen (Salovaara 2009b).

Analysoin tutkimuksessani tutkimusaineistoni pyrkimyksiä vaikuttaa kuvataiteen erityisoppilaitosten eli pääasiassa lasten ja nuorten kuvataidekoulujen saavutettavuuteen. En pyri huomioimaan analyysissäni kuvataiteen perusopetusta antavia kansalaisopistoja ajankäytöllisistä syistä, ja jotta analyysini olisi mahdollisimman yhtenäinen. Kansalaisopistojen merkitys kuvataiteen perusopetusta antavana tahona on kuitenkin huomattava, sillä visuaalisten taiteiden (kuvataide ja arkkitehtuuri) perusopetusta antavia kansalaisopistoja oli vuonna 2002 yli kaksinkertainen määrä (162 kpl) kuvataidekoulu-opetusyksikköihin (71 kpl) verrattuna (Porna 2003, 12).

Olen valinnut tutkimukseni kohteeksi taiteen perusopetuksen aloista kuvataiteen perusopetuksen, sillä kuvataidekouluissa opiskelusta puuttuu mielestäni suurelta osin esimerkiksi musiikin perusopetukseen liittyvä kilpailuhenkisyys ja työnomaisuus. Tämä johtuu mielestäni esimerkiksi siitä, että kuvataidekoulujen oppilaaksi pääseminen ei yleensä edellytä erityistä ”taiteellista lahjakkuutta”, vaan oppilaat valitaan usein ilmoittautumisjärjestyksessä tai arvonnalla. Tämä on mielestäni olennainen ja positiivinen osa kuvataidekoulujen toiminnan henkeä.

Tutkimuksen merkitys

Tutkimukseni kannustaa kuvataiteen perusopetuksen järjestäjiä tarkastelemaan kuvataidekoulujen toimintaa ja niiden toiminnan saavutettavuuteen vaikuttavia tekijöitä kriittisesti. Tutkimukseni auttaa kuvataidekouluja perehtymään niiden saavutettavuuteen liittyviin vaikuttimiin ja määräyksiin ja arvioimaan omaa toimintaansa niiden kannalta. Lisäksi tutkimukseni perehdyttää kuvataiteen perusopetuksen järjestäjiä alustavasti keinoihin, joiden avulla kuvataidekoulujen saavutettavuutta voidaan kehittää. Tutkimuksen tavoitteena on edistää saavutettavuutta huomioivia asenteita. Kuvataidekoulujen ja muiden kuvataiteen perusopetusta antavien toimijoiden lisäksi niiden erilaiset sidosryhmät kuten rahoittajat (erityisesti opetusministeriö ja kunnat) voivat hyödyntää tutkimusta suunnittelutyössään ja päätöksenteossään.

Tutkimukseni kannustaa Opetushallitusta tarkastelemaan laatimiansa kuvataiteen valtakunnallisia opetussuunnitelman perusteita kuvataidekoulujen saavutettavuuteen vaikuttamisen kannalta. Tutkimukseni avulla Opetushallitus voi selvittää, millaisessa valossa sen laatimat opetussuunnitelman perusteet näyttävät, kun niitä analysoidaan saavutettavuuteen liittyvien tekijöiden valossa. Tutkimukseni kannustaa myös opetusministeriötä tarkastelemaan taiteen perusopetuslakia (633/1998) kuvataidekoulujen

saavutettavuuteen vaikuttamisen kannalta. Myös opetusministeriö voi selvittää tutkimukseni avulla, millaisessa valossa laki taiteen perusopetuksesta näyttäytyy, kun sitä analysoidaan saavutettavuuteen liittyvien tekijöiden valossa. Tavoitteenani on, että Opetushallitus ja opetusministeriö arvioisivat kriittisesti opetussuunnitelman perusteiden ja lain mahdollisia muutostarpeita.

Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet Kehys -yksikössä toimivan Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivut toimivat väylänä, jonka kautta tutkimukseni saatetaan kuvataiteen perusopetusta antaville tahoille ja niiden sidosryhmille tiedoksi. Kulttuuria kaikille -palvelu ei ole aikaisemmin julkaissut erityisesti lasten ja nuorten kulttuuripalveluihin liittyvää materiaalia.

Tutkimukseni tavoitteena on innostaa myös muita kulttuuripalveluita tuottavia tahoja tarkastelemaan palvelujensa saavutettavuutta ja niiden saavutettavuuteen vaikuttavia tekijöitä kriittisesti. Tutkimukseni tukee opetusministeriön taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden toimenpideohjelman 2006–2010 lopullista tavoitetta: *”...että alan toimijat ottaisivat saavutettavuusnäkökulman automaattisesti huomioon kaikessa toiminnassaan.”* (Taiteen... 2006:6, 20).

Tutkimukseni palvelee taidehallinnon kenttää ja sen toimijoita lisäämällä kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämiseen liittyvää osaamista ja asiantuntemusta. Tutkimus tarjoaa työkaluja saavutettavuuteen vaikuttavien tekijöiden tunnistamiseen, saavutettavuuden kehittämisedellytysten tunnistamiseen, kehittämistarpeiden perustelemiseen sekä ohjeita itse kehittämistyöhön.

Saavutettavuuden huomiotta jättämisellä on vaikutusta palvelujen laatuun ja niistä syntyvään mielikuvaan. Niin julkisella kuin yksityisellä puolella taidehallinnon alan toimijoiden kannattaa panostaa palvelujensa saavutettavuuteen. Potentiaalisen asiakaskunnan laajenemisen lisäksi saavutettavuuteen paneutuminen tai paneutumatta jättäminen saattaa vaikuttaa myös esimerkiksi menestykseen avustuksia ja apurahoja haettaessa. Arviointikriteerit saattavat tulevaisuudessa kehittyä suuntaan, jossa saavutettavuuden huomioiminen on yhtenä ehtona tukien ja apurahojen saamiselle. Kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittäminen ei ole ”trendi”, vaan sitä vastoin asia, joka tulee pysymään esillä, ja jonka tarve tulee edelleen voimistumaan esimerkiksi kasvavasta maahanmuutosta ja väestön ikääntymisestä johtuen.

Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni kirjallinen asu on raportti. Tutkimukseni ensimmäisessä osassa (*”Johdanto”*) esittelen tutkimukseni tavoitteita ja taustaa, käyttämäni viitekehystä, tutkimukseni rajausta

ja sen merkitystä. Tutkimukseni toisessa osassa esittelen aikaisempaa aiheeseen liittyvää tutkimusta ja kirjallisuutta ja johdattelen lukijan kuvataidekoulujen toimintakentälle. Esittelen kunnallisten kulttuuripalvelujen yleiset toimintaperiaatteet, lastenkulttuurin käsitteen ja suomalaisen taidekasvatusjärjestelmän. Esittelen myös lasten ja nuorten kuvataidekoulujen historiaa ja niiden käytännön toimintaa. Lisäksi esittelen niitä sopimuksia ja lainsäädäntöä, jotka luovat perustan yhdenvertaisuuden ja kulttuuristen oikeuksien edistämiseksi ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämistyölle.

Tutkimukseni kolmannessa osassa (*"Kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittäminen"*) esittelen tutkimusaineistoni analyysissä käyttämäni viitekehyksen. Esittelen saavutettavuuskäsitteen ja sen jaon kahdeksaan eri osa-alueeseen sekä ne vähemmistöt, joita yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien edistäminen erityisesti koskee.

Tutkimukseni neljännessä osassa (*"Teorialähtöinen sisällönanalyysi tutkimusmetodina"*) esittelen tutkimuskysymykseni. Esittelen ja tarkastelen lisäksi valitsemaani tutkimusmetodia ja tutkimukseni luotettavuutta. Tutkimukseni viidennessä osassa (*"Tutkimusaineiston esittely ja analyysi"*) esittelen tutkimusaineistoni eli lain taiteen perusopetuksesta (633/1998) sekä kuvataiteen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet. Analysoin viitekehykseni avulla tutkimusmateriaaliani rinnakkain sen esittelyn kanssa. Tutkimukseni kuudennessä osassa (*"Johtopäätökset"*) esittelen johtopäätökseni ja jatkotutkimusehdotukseni. Esittelen johtopäätöksissä keskeisimmät havaintoni tutkimusaineistosta.

2 AIKAISEMPI AIHEESEEN LIITTYVÄ TUTKIMUS JA KIRJALLISUUS

Esittelen seuraavaksi aikaisempaa tutkimukseni aiheeseen liittyvää tutkimusta ja kirjallisuutta. Tämän jälkeen johdattelen lukijan esittelemäni materiaalin avulla kunnallisten kulttuuripalvelujen kentälle sekä lasten ja nuorten kuvataidekoulujen toimintaan. Esittelen lisäksi sopimuksia ja lainsäädäntöä, jotka toimivat yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien kehittämisen perustana.

Kunnalliset kulttuuripalvelut

Suomen Kuntaliitto on erikoistunut tuottamaan tietoa kuntatason toiminnoista Suomessa. Kuntaliiton tuottamat kuntien ylläpitämää ja organisoimaa kulttuuritoimintaa, kuntien sivistystoimen hallintoa ja rahoitusta sekä kuntien kulttuuripalvelujen palvelurakennetta ja kehittämistä koskevat julkaisut toimivat tutkimukseni luvun 2.1 (*"Kunnalliset kulttuuripalvelut"*) perustana (Lovio & Stürmer & Selkee 2004; Stürmer, 2004; Sivistyksen... 2007; Luukkainen 2002; Opetus ja... 2005).

Taiteen perusopetus ja kuvataiteen perusopetus

Taiteen perusopetuksen säännöllistä ja kattavaa valtakunnallista tilastointia ja tiedonkeruuta ei ole tehty vuoden 2002 jälkeen lainkaan (Kavilo 2007), eikä Tilastokeskus tilastoi taiteen perusopetusta antavia oppilaitoksia. Opetushallitus on kuitenkin julkaissut alkuvuodesta 2009 tuloksia selvityksestä, jossa on ensimmäistä kertaa kartoitettu tietoja kaikista taiteen perusopetusta antavista tahoista Suomessa (Hietala 2008).

Opetushallitus toteutti vuonna 1998 arvioinnin musiikkioppilaitosten perusopetuksesta (Terhi Heino ja Marja-Liisa Ojala 1999) ja vuonna 2006 selvityksen opetustuntikohtaisen valtionosuuden piiriin kuuluvien taiteen perusopetusta antavien oppilaitosten toiminnasta (Heino & Ojala 2006). Suomen Kuntaliitto julkaisi käsikirjan taiteen perusopetuksesta vuonna 1993 (Porna & Väyrynen 1993), ja samana vuonna Kuopion läänin taidetoimikunta julkaisi taidekasvatusta ja taiteen perusopetusta Kuopion läänissä koskeneen selvityksen (Falk 1993). Kuntaliitossa alettiin seurata taiteen perusopetuksen määrällistä toteutumista ja kehitystä vuonna 1993; Ismo Pornan kokoamaan raporttiin kerättiin tuolloin ensimmäistä kertaa yhtenäisin perustein tiedot kaikesta taiteen perusopetus -nimikkeellä toteutetusta toiminnasta kunnissa² (Porna 1994). Taiteen perusopetuksen rekisterijulkaisu ilmestyi 2-3 vuoden välein

² Pois lukien Ahvenanmaan kunnat (Porna 1994, 7).

vuoteen 2002 asti (Porna 2003, 9). ”*Taiteen perusopetuksen vuosikirja 2002*” (Porna 2003) on toistaiseksi viimeinen rekisterijulkaisu taiteen perusopetuksen toteutumisesta Suomessa.

Taiteen perusopetusta antavista kuvataidekouluista on tehty vain vähän tutkimusta. Vuonna 1982 perustettu Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto toteuttaa kuitenkin kahden vuoden välein kyselytutkimuksen Suomessa toimivien kuvataiteen perusopetusta antavien koulujen toiminnasta ja julkaisee tuloksista tilastoyhteenvedon. Ensimmäinen kyselytutkimus toteutettiin vuonna 1986 (Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto...), ja viimeisen tilastoyhteenveto on vuodelta 2006 (Palosuo, 2006).

Tutkijat Outi Lauhakangas ja Katariina Eskola ovat tutkineet koulun ulkopuolisen kuvataideopetuksen käynnistymistä Suomessa (Lauhakangas & Eskola 1981). Lauhakangas on lisäksi tehnyt tutkimuksen koulun ulkopuolisesta kuvataideopetuksesta Espoossa (Lauhakangas 1982). Pirkko Hiltunen on tutkinut kuvataidekoulujen valintakoeikäntöjä Jyväskylän yliopistoon vuonna 1987 tekemässään pro gradu -tutkielmassa ”*Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen oppilasvalinnat. Valintakoeikäntönnön selvitys- ja kehittämistutkimus*”. Taideteollisen korkeakoulun taidekasvatuksen osastolla tehdyt lopputyöt ovat toistaiseksi käsitelleet kuvataideopetusta pääasiallisesti (koulujen) perusopetusten kannalta tai yleisesti eivätkä niinkään taiteen perusopetuksena annettavan kuvataideopetuksen kannalta.

Ihmisoikeudet, yhdenvertaisuus ja kulttuuriset oikeudet

Suomessa viime vuosina tuotettuja kattavasti ihmisoikeuksien, yhdenvertaisuuden ja kulttuuristen oikeuksien käsitteitä ja niihin liittyviä sopimuksia ja lainsäädäntöä käsitteleviä julkaisuja ovat esimerkiksi opetusministeriön julkaisu ”*Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet*” (Koivunen & Marsio 2006) ja Valtakunnallisen vammaisneuvoston julkaisu ”*Tunne oikeutesi; Pidä puolesi; Auta muitakin; Vammaisten ihmisten ihmisoikeusopas*” (Könkkölä 2003). Tärkein ihmisoikeuksiin liittyvä asiakirja, joka myös määrittelee ihmisoikeuksien käsitteen perusteellisesti, on Yhdistyneiden kansakuntien (YK) Ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948.

Kulttuuripalvelujen saavutettavuus

Kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen liittyvä kirjallisuus on maailmanlaajuisesti keskittynyt erityisesti museopalveluihin ja kulttuuriperintökohteisiin. Myös taideopetuksen saavutettavuuteen liittyvää kirjallisuutta ja tutkimusta on julkaistu jonkin verran. Iso-Britanniaa pidetään kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämisen suhteen edelläkävijämaana. Muualla kuin Suomessa kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämistä koskevat julkaisut käsittelevät useammin ja vahvemmin kulttuurivähemmistöjä kuin toimimis-

esteisiä henkilöitä (Salovaara 2009b). Suomessa on sen sijaan toistaiseksi tuotettu pääasiassa toimimisesteisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksiin liittyvää materiaalia (Salovaara 2009b).

Suomessa saavutettavuuden käsite on tullut kulttuuripalvelujen yhteydessä yleiseen käyttöön vasta 2000-luvun alussa³ (Kulttuuri kaikille... 2002, 14), ja Suomessa on julkaistu toistaiseksi vain vähän kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen liittyvää tutkimusta ja kirjallisuutta. Poikkeuksina ovat Museoviraston vuonna 2007 julkaisema ja Mikko Teräsvirran toimittama *"Kättä pidempää – opas asiakaspalvelun saavutettavuuteen"*, joka keskittyy erityisesti kulttuuriperintöalan asiakaspalvelutehtäviin saavutettavuuden kannalta, ja Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet Kehyksen vuonna 2003 julkaisema *"Museo kaikille; Pohjoismainen esteettömyys ja saavutettavuusopas"* (Svensson 2003, suom. toim. Sari Salovaara). Lisäksi Taideteollisen korkeakoulun MediaLab ja Kehys julkaisivat vuonna 2007 kulttuuriperintökohteiden saavutettavuuden kehittämisoppaan *"Avoimet ovet – miten kulttuuriperintökohteista ja näyttelyistä tehdään saavutettavia"*. Kyseinen dvd-julkaisu oli osa Museoviraston koordinoimaa kansainvälistä EU-hanketta *"Access to Cultural Heritage: Policies of Presentation and Use 2004–2007"*.

Museo kaikille -oppaan (Svensson 2003) julkaiseminen oli merkittävä askel kulttuuripalvelujen kehittämisen saralla Suomessa, ja se oli tulosta vuosina 1998–2003 toteutetusta projektista, jonka tavoitteena oli fyysisen ja tiedollisen saavutettavuuden ja esteettömyyden parantaminen pohjoismaisissa museoissa. (Ceder & Kunnas 2003, 13).

Kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen liittyviä Suomessa toteutettuja tutkimuksia ovat esimerkiksi Sari Salovaaran Jyväskylän yliopiston Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitokselle vuonna 2007 tekemä pro gradu -tutkielma *"Kuka pääsee museoon? Museoviraston jakamat avustukset innovatiivisiin hankkeisiin kulttuurisen yhdenvertaisuuden edistäjänä"* sekä saman tekijän samanniminen Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet Kehyksen julkaisema selvitys, jonka aiheena oli resurssiohjaus ja edellä mainitun avustuksen vaikutus museoihin. Kehyksessä toimiva Kulttuuria kaikille -palvelu julkaisi vuonna 2007 Niclas Sandströmin tutkimuksen *"Uusi aika, vanhat haasteet; Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kulttuuritapahtumien kuluttajina"*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cuporen verkkojulkaisusarjassa on julkaistu kulttuurisen saavutettavuuden aihealueelta Pasi Saukkosen *"Maahanmuutto, monikulttuurisuus ja kulttuuripoliittikka: taustatietoja tutkimukselle ja toiminnalle"* (2007) sekä Saukkosen, Minna

³ Valtion taidemuseossa toteutettiin vuosina 1999–2001 Saavutettavuus-projekti, jonka asiantuntijaryhmä päätyi vuonna 1999 pitämään saavutettavuus-termiä laajempaan ja paremmin kulttuuripalvelujen kokonaisuuteen viittaavana käsitteenä kuin esteettömyys-termiä. Opetusministeriön vuosina 2001–2002 toimineen Kulttuuria kaikille työryhmän mukaan Valtion taidemuseon projekti on jossain määrin ohjannut käsitteen määrittymistä ja vakiintumista kulttuuripalvelujen yhteydessä Suomessa. (Kulttuuri kaikille... 2002, 14)

Ruusuvirran ja Tuula Jorosen ”*Tulossa on jotain juttuja; Kyselytutkimus pääkaupunkiseudun taide- ja kulttuuritoimijoiden suhteesta maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen*” (2007).

Tanja Borg (2007) on tehnyt Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitokselle pro gradu -tutkielman suomalaisten teattereiden mahdollisuuksista lisätä tekstityksiä suomen- ja ruotsinkielisiin esityksiinsä.

Olen koonnut tutkimukseni loppuun liitteeksi (LIITE 1) luettelon palveluiden ja kulttuuri-palvelujen saavutettavuuden kehittämistä koskevista julkaisuista.

Kuvataiteen perusopetuksen saavutettavuus

Kuvataiteen perusopetusta antavien lasten ja nuorten kuvataidekoulujen saavutettavuutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä ei ole aikaisemmin tutkittu Suomessa. Kulttuuria kaikille -palvelulla ja Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitolla ei ole tiedossa selvityksiä, joissa olisi tutkittu kuvataidekoulujen saavutettavuuden nykytilaa. Kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämisestä ei myöskään ole julkaistu tutkimuksia tai ohjeistuksia. (Salovaara 2007a & Seger 2007a)

Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton joka toinen vuosi toteuttamassa kysely-tutkimuksessa ei selvitetä erikseen koulujen saavutettavuutta koskevia tekijöitä.

(Kyselytutkimus... 2006 & Seger 2007a) Myöskään Opetushallituksen selvityksessä ”*Opetustuntikohtaisen valtionosuuden piiriin kuuluvan taiteen perusopetuksen oppilaitosverkon tilanne lukuvuonna 2004–2005*” (Heino & Ojala 2006) ei selvitetty erikseen saavutettavuuteen liittyviä tekijöitä.

Muista taiteen perusopetuksen aloista musiikin opetusta on tutkittu saavutettavuuden kannalta. Suomen musiikkioppilaitosten liiton toteuttamassa ”Monimuotoinen musiikki” -hankkeessa (2005–2007) selvitettiin kuitenkin kaiken Suomessa järjestettävän musiikkikasvatuksen monimuotoisuutta eikä ainoastaan musiikin perusopetuksen monimuotoisuutta. Hankkeessa selvitettiin ja kartoitettiin musiikkitoiminnan tila ja kehitystarpeet vähemmistö-kulttuureiden, maahanmuuttajien, erilaisten oppijoiden ja syrjäytyneiden sekä syrjäytymisuhan alla olevien kannalta. Hankkeen loppuraportti valmistui vuoden 2008 lopussa. (Pohjola 2008)

2.1 Kunnalliset kulttuuripalvelut

Johdattelen lukijan seuraavaksi kuvataidekoulujen lähitoimintaympäristöön eli kunnallisiin kulttuuripalveluihin ja taiteen perusopetusjärjestelmään. Tarkoituksenani on tukea kuvataide-

koulujen toiminnan hahmottamista lastenkulttuuritoimintana sekä osana suomalaisia kunnallisia kulttuuripalveluja ja taiteen perusopetusjärjestelmää.

Esittelen aluksi yleisesti kunnallisia kulttuuripalveluja ja niihin liittyvää lainsäädäntöä. Tämän jälkeen esittelen lastenkulttuurin käsitteen ja lastenkulttuurin ilmenemismuotoja.

Kolmannessa alaluvussa esittelen suomalaisen taidekasvatusjärjestelmän ja taiteen perusopetusjärjestelmän sen osana. Johdattelen lukijan taiteen perusopetusjärjestelmään kuvaamalla sen perustoimintaperiaatteet ja esittelemällä valtakunnallisia yleisiä tilastotietoja opetuksesta ja oppilasmääristä. Esittelen myös taiteen perusopetuslainsäädännön kehitystä ja järjestelmän rahoitusmuotoja.

Kulttuuritoiminta kunnissa

Suomessa on (vuoden 2009 alussa) 348 kuntaa, joista 16 sijaitsee Ahvenanmaan itsehallintoalueella. Kunnista 34 on kaksikielistä ja 19 ruotsinkielistä. Kunnilla on voimakas perustuslailla taattu itsemääräämisoikeus. Kuntien tehtävänä on järjestää asukkailleen peruspalvelut, joista tärkeimpiä ovat sosiaali- ja terveydenhuolto, opetus- ja sivistystoimi sekä ympäristö ja tekninen infrastruktuuri. (Kunnat ja kuntayhtymät...)

Kuntien kulttuuripalveluja sekä niiden hallintoa ja rahoitusta on ohjattu ja kehitetty lainsäädännöllä 1950-luvulta lähtien (Porna 2001, 4). Kuntien ylläpitämiä, tuottamia ja tukemia kulttuuripalveluja yhdistää se, että ne kaikki perustuvat tai ovat johdettavissa erillislainsäädännöstä ja että ne ovat opetus- ja kulttuuritoimen valtionosuusjärjestelmän⁴ piirissä. Kuntien kulttuuripalvelut pohjautuvat sekä kulttuuridemokratian periaatteeseen eli siihen, että jokaisella on mahdollisuus omista lähtökohdista tapahtuvaan toimintaan, että kulttuurin demokratisoinnin periaatteeseen eli siihen, että laadukkaita kulttuuripalveluja tarjotaan mahdollisimman monelle ja laajalti. (Luukkainen 2002, 77)

Kunnilla on lakisääteinen velvollisuus järjestää tiettyjä kulttuuripalveluja. Osa kuntien kulttuuripalveluista puolestaan perustuu lakiin, mutta niiden järjestäminen ei ole kuntien lakisääteinen velvollisuus. (Opetus ja kulttuuripalvelujen... 2005, 6) Kuntien kulttuuri-toiminnan kannalta keskeisimmät lait ovat Kuntien kulttuuritoimintalaki (728/1992), Museolaki (729/1992) ja Teatteri- ja orkesterilaki (730/1992) (Sivistyksen avaimet... 2002, 77). Lait koskevat kulttuuri- ja taidelaitosten asemaa ja taloutta ja ne kattavat sekä kunnalliset että yksityisoikeudelliset laitokset. Kuntien kulttuuritoimintaa ohjaa myös viranomaistoimintaa

⁴ Valtionosuusjärjestelmä on luotu sosiaali-, terveys-, koulutus- ja kulttuuripalvelujen ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Yli puolet opetusministeriön taide- ja kulttuurimäärärahoista (426 383 000 euroa valtion vuoden 2008 talousarviossa [Suomen säädöskokoelma 2007, 5409]) kohdennetaan valtionosuuksina kuntien kulttuuri-toiminnan tukemiseen ja ammatillisille taide- ja kulttuurilaitoksia ylläpitäville organisaatioille. Valtionosuus- ja avustus kuntien kulttuuritoimintaan oli vuoden 2008 valtion talousarviossa 5 563 000 euroa (Suomen säädöskokoelma 2007, 5409). (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 17)

ohjaava yleislainsäädäntö kuten Kuntalaki (365/1995). Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslaki (635/1998) määrittelee kuntien kulttuuritoimintaansa varten saaman valtionosuuden. (Lovio & Stürmer & Selkee 2004, 4-5)

Laki kuntien kulttuuritoiminnasta (728/1992) määrittelee kunnan lakisääteiset velvollisuudet kulttuuritoimen alalla seuraavasti:

“Kunnan tehtävänä on edistää, tukea ja järjestää kulttuuritoimintaa kunnassa. Kunnan tehtävänä on myös järjestää kunnan asukkaille mahdollisuuksia taiteen perusopetukseen sekä harrastusta tukevaan opetukseen eri taiteen aloilla. ...Kulttuuritoiminnalla tarkoitetaan tässä laissa taiteen harjoittamista ja harrastamista, taidepalvelusten tarjontaa ja käyttöä, kotiseututyötä sekä paikallisen kulttuuriperinteen vaalimista ja edistämistä.” (Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 728/1992, 1 §, 2 §)

Kuntien kulttuuritoimintalailla (728/1992) ei ole suoraa ohjaavaa vaikutusta siihen, miten kunnan kulttuurihallinto tulee järjestää eikä myöskään kulttuuritoiminnassa tarvittavien työntekijöiden määrään. Kulttuuriasioita hallinnoidaan kunnissa joko erillisissä kulttuurilautakunnissa tai erilaisissa yhdistelmälautakunnissa. (Luukkainen 2002, 77-78)

Kunnat päättävät itse kulttuuritoimintansa toteutustavasta ja toteutuksen laajuudesta. Kuntien *yleiseen* kulttuuritoimeen, jolla tarkoitetaan ensisijaisesti kuntien kulttuuritoimintalain (728/1992) alaista toimintaa (paitsi *mahdollisuuksien järjestämistä taiteen perusopetukseen*), luetaan kuntien kulttuurilautakuntien tai muiden kulttuuriasioita hoitavien lautakuntien toiminta ja niiden alaiset kulttuuritoimen virat. Lisäksi yleiseen kulttuuritoimeen luetaan esimerkiksi kuntien jakamat avustukset kulttuuritoimintaa tekeville yhteisöille ja yksityisille henkilöille sekä kulttuurikeskusten ja muiden harrastus- ja esitystilojen ylläpitäminen. Yleiseen kulttuuritoimeen luetaan myös erilaisten kulttuuri- ja kotiseututilaisuuksien ja -kurssien järjestäminen ja kulttuuriympäristön ja historiallisten rakennusten suojeleminen. (Lovio & Stürmer & Selkee 2004, 4) Kuntien ylläpitämät kulttuuri- ja kongressitalot, joita on noin 50 eri puolilla Suomea, liittyvät omana erilliskokonaisuutenaan kuntien yleiseen kulttuuritoimeen. Kyseiset talot eivät kuitenkaan ole kulttuurilainsäädännön piirissä. (Luukkainen 2002, 78)

Kuntien museo-, teatteri- ja orkesteritoiminnot ovat lakiin perustuvia, mutta eivät *lakisääteisiä* toimintoja (Opetus ja kulttuuripalvelujen... 2005, 6). Kunnilla on kuitenkin keskeinen merkitys museo- teatteri ja orkesterilaitosten ylläpitäjänä ja rahoittajana (Lovio & Stürmer & Selkee 2004, 4).

Suomen Kuntaliiton kulttuurin erityisasiantuntija Ditte Stürmer (nyk. Winqvist) jakaa kuntien kulttuuripalvelut 1) kirjasto ja tietopalveluihin, 2) ammatillisiin kulttuuri- ja taidelaitoksiin, 3) lasten ja nuorten sekä aikuisten taidekasvatukseen ja harrastamiseen sekä 4) yleiseen

kulttuuritoimeen ja kolmannen sektorin muodostamaan toimintakokonaisuuteen artikkelissaan "*Kulttuuripalvelut kunnissa*". Jos kulttuurikäsitettä laajennetaan, edellä mainittuihin voidaan Stürmerin mukaan lisätä 5) kuntien nuorisotyön ja nuorisoyhteisöjen muodostama toimintakokonaisuus ja 6) laaja liikuntapalvelujen, -laitosten ja -järjestöjen verkosto.⁵ (Stürmer 2004, 64)

Kulttuuria lapsille

Lastenkulttuurin käsite on ollut noin 35 vuotta aktiivisessa käytössä Suomessa (Laukka 2006a, 9). Opetusministeriön mukaan lastenkulttuuri tarkoittaa sekä lapsille suunnattua kulttuuria että lasten omaa kulttuuria. Käsite "*kulttuuria lapsille*" sisältää opetusministeriön mukaan laajasti ottaen kaikki lapsille tarkoitetut ja suunnatut kulttuurin ilmentymät kulttuuri-instituutioista kuten taidekouluista ja lastenteattereista kaupalliseen kulttuuritarjontaan kuten elokuvaan ja tietokonepeleihin sekä järjestötoimintaan kuten kuoroihin. Lasten oma kulttuuri tarkoittaa puolestaan lasten itse luomaa suullista kulttuuria, joka perustuu leikkiin ja kerrontaan. Voipaalan lastenkulttuurikeskuksen toiminnanjohtajan Maria Laukan mukaan lastenkulttuuri ei ole kulttuurin lieveilmiö, vaan sen *juuristo* (Korkeakoski 2006, 18). Laukan mukaan lastenkulttuurin tavoitteet ovat selkeästi sosiaalisia; laajan taideyleisön ja hyvän taiteilijakunnan kasvattamista sekä kokonaisvaltaista vaikuttamista lapsen persoonallisuuteen (Laukka 2006b, 11–12). (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 31)

Lastenkulttuurin edistämiseksi on ollut valtion taidehallinnossa oma määrärahasa vuodesta 1987 lähtien. Tuolloin Taiteen keskustoimikunnan yhteyteen perustettiin erillinen lastenkulttuurijaosto. Opetusministeriössä lapsia ja nuoria koskevat kulttuuri- ja taideasiat ovat jakaantuneet eri yksiköille. (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 31) Ministeriö julkaisi vuonna 2003 lastenkulttuuripoliittisen ohjelman, joka muodosti lastenkulttuurin kehittämissuunnitelmat vuosille 2003–2007 (Koivunen & Marsio 2006, 65). Kyseisessä ohjelmassa lapsilla tarkoitettiin alle 18-vuotiaita⁶. Ohjelman lähtökohtana oli laaja lastenkulttuurin käsite, vaikka sen kehittämisehdotukset painottuivatkin kulttuuri- ja taidepalvelujen alueelle (Koivunen & Marsio 2006, 65). Ohjelman mukaan lastenkulttuuripolitiikan tavoitteena on terveen itsetunnon omaavien ja kulttuuritietoisten kansalaisten kasvattaminen. Lasten ja nuorten kulttuuri-toiminnan edellytysten parantaminen on tavoitteena Suomen nykyisessä hallitusohjelmassa (Pääministeri... 2007, 32). (Lastenkulttuuripoliittinen... 2003:29, 8-9)

⁵ Tilastokeskuksen kuntien talous- ja toimintatilaston luokituksessa kuntien kulttuurialan tehtävät luokitellaan 1) kirjastoihin, 2) museoihin, teattereihin ja orkestereihin, 3) taiteen perusopetukseen, 4) opetus- ja kulttuuritoimen hallintoon ja 5) yleiseen kulttuuritoimeen. (Paananen & Ekholm 2006, 218, 227)

⁶ Lastensuojelulain mukaan lapseksi katsotaan alle 18-vuotias henkilö ja nuoreksi 18–20 -vuotias henkilö (Koivunen & Marsio 2006, 65). Peruskouluikäisten määrä pienenee Suomessa lähes 10 prosentilla kaudella 2000–2010. Tämän jälkeen lasku loivenee. Nuorisoikäluokkien koko kasvaa vuoteen 2010 saakka, jonka jälkeen se kääntyy asteittain laskuun. (Vuosikatsaus... 2007, 33)

Lapsille suunnattu taide- ja kulttuuritarjonta on opetusministeriön mukaan kohtuullisen runsasta ja toimintamudoiltaan monipuolista. Lapsille suunnattujen palvelujen ja tuotteiden laadussa ja tarjonnassa esiintyy kuitenkin huomattavia eroja sekä taiteenaloittain että alueellisesti. Opetusministeriön julkaisussa *”Alueiden vahvuudeksi; Kulttuuri-, liikunta-, ja nuorisopolitiikan aluekehittämisen toimenpideohjelma - linjauksia ja painopisteitä vuosille 2003 - 2013”* (2003) painotetaan kunnan roolia lastenkulttuurin kannalta ja todetaan, että monilla pienillä paikkakunnilla kirjasto on ainoa kulttuurilaitos. Suuremmissa kunnissa taidelaitosten, kuten museoiden ja teattereiden, rooli on puolestaan noussut merkittäväksi lastenkulttuurin alueella, ja ne tekevät yhä enenevässä määrin yhteistyötä koulujen ja päiväkotien kanssa. Jotkut kunnat ovat keskittäneet lasten ja nuorten kulttuuripalvelut erityisiin lastenkulttuurikeskuksiin. (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 31)

Suomalainen taidekasvatusjärjestelmä

”Taidekasvattajan tehtävänä on edistää ihmisen valmiutta harjoitella näkemänsä ja kokemansa ilmaisemista.” (Lauhakangas & Eskola 1981, 11)

”Taidekasvatus tähtää oppilaan persoonallisuuden ja erityisesti sen esteettisten, tunne- ja sosiaalisten puolien kasvuun ja myönteisen kehityksen edistämiseen.” (Falk 1993, 2)

Taidekasvatus on valtion kulttuuripolitiikassa yksi lastenkulttuurin osa-alue (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 31). Opetusministeriön lastenkulttuuripoliittisessa ohjelmassa (2003) todetaan, että taidekasvatus voidaan jakaa 1) *yleissivistävään taideopetukseen kaikilla kouluasteilla*, 2) *taiteen perusopetukseen* ja 3) *taideharrastukseen ja sen ohjaukseen*. Kyseisen ohjelman mukaan taidekasvatuksella on erityinen asema kulttuuripolitiikassa; sen avulla tuetaan lasten omaa kulttuuria, mutta rakennetaan myös siltaa aikuisten kulttuuriin. Ohjelman mukaan luovuuden ja innovatiivisuuden perusvalmiudet luodaan taidekasvatuksella ja virikkeellisellä kulttuuriympäristöllä lapsuudessa ja nuoruudessa. (Lastenkulttuuripoliittinen... 2003, 8, 10)

Suomalaisen taidekasvatusjärjestelmän perustana on yleissivistäväksi taideopetuksiksi kutsuttu taidekasvatus. (Porna 2003, 21) Yleissivistävä taideopetus on opetussuunnitelmiin perustuvaa tavoitteellista taide- ja taitoaineiden opetusta (Falk 1993, 3). Sitä annetaan esiopetuksessa, peruskoulussa ja toisella asteella, ja kunnat huolehtivat sen järjestämisestä. Kuntien tavoitteena on huolehtia yleissivistävästä taideopetuksesta myös päivähoidon osalta. Yleissivistävän taideopetuksen rinnalle on luotu lakisääteinen koulun ulkopuolinen *taiteen perusopetusjärjestelmä*, joka on tavoitteellista tasolta toiselle etenevää taiteen opetusta ja perustuu oppilaitoskohtaisiin opetussuunnitelmiin (Porna 2003, 21). Opetushallituksen opetusneuvos Heikki Jarva on todennut, että suomalainen taiteen perusopetusjärjestelmä on

maailmanlaajuisestikin ainutlaatuinen taidekasvatuksen järjestelmä (Jarva 1993, 8). (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 31)

Taiteen perusopetuksen lisäksi Suomessa toteutetaan myös muuta vapaa-ajan taideharrastuksen ohjaus- ja opetustoimintaa. Tämä toiminta on luonteeltaan säännöllistä ja kurssimuotoista, mutta ei kuitenkaan samalla tavalla tavoitteellista kuin taiteen perusopetus (Lastenkulttuuripoliittinen... 2003:29, 11). Taideharrastustoimintaa suunnataan kaikille ikäryhmille. Toimintaa järjestetään esimerkiksi kansalaisopistoissa nuorille ja aikuisille, koulujen kerhoissa peruskoulukäisille ja lukiolaisille (varsinaisen koulutyön ulkopuolella), ja kuntien nuoriso- ja kulttuuritoimissa kurssi- ja leiritoimintana (Porna & Väyrynen 1993, 77–78; Falk 1993, 2). Lasten päivähoiton piirissä voidaan järjestää tehostettua taideopetusta, joka voi myös toimia varsinaisen taiteen perusopetuksen *esiopetuksena*. Taiteen erityisoppilaitoksissa, kuten kuvataidekouluissa tai musiikkiopistoissa, voidaan myös järjestää erilliskursseja eli antaa opetusta, joka on muodoiltaan ja tavoitteiltaan luokiteltavissa taideharrastuksen ohjaukseksi, mutta ei kuitenkaan varsinaiseksi taiteen perusopetukseksi. Sivistystehtävä on nostanut taidekasvatuksen myös taidelaitosten ja niiden ulkopuolella toimivien ryhmien toiminnan yhdeksi painopistealueeksi (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 31). (Porna & Väyrynen 1993, 77–78)

Taiteen ammatillinen koulutus on eri taiteenalojen keskiasteen ammatillista koulutusta, josta valmistetaan taiteellista ja esteettistä kykyä vaativiin tehtäviin kuten taideopettajiksi tai käsityöläisiksi. Ammatillista koulutusta annetaan esimerkiksi käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksissa. (Falk 1993, 4) Taiteen korkea-asteen koulutuksessa koulutetaan luovia ja esiintyviä taiteilijoita ja taidekasvattajia yleissivistävää opetusta ja taideopetusta varten. Opetusta annetaan taidekorkeakouluissa, joita ovat Kuvataideakatemia, Teatterikorkeakoulu, Taideteollinen korkeakoulu ja Sibelius-Akatemia. Taiteisiin liittyvää korkea-asteen koulutusta annetaan myös yliopistojen eri tiedekunnissa. Myös ammattikorkeakouluista valmistuu luovia ja esiintyviä taiteilijoita sekä taideopettajia. Lahden ammattikorkeakoulussa voi suorittaa taiteen perusopettajan pedagogiset erikoistumisopinnot, joiden tavoitteena on syventää ammatillisia valmiuksia toimia taiteen perusopettajana muotoilun, käsityön, kuvataiteen, kuvallisen viestinnän ja arkkitehtuurin aloilla (Taiteen perusopettajan...). (Porna 1994, 14)

Valtakunnallisen kehitysvammaisten taidekeskuksen Kettukin toiminnanjohtaja Esa Vienamo arvioi, että kehitysvammaisille suunnattua taideharrastustoimintaa järjestetään Suomessa yhteensä noin 80 kansalais- ja työväenopistossa sekä muissa toimintakeskuksissa. Suurimmassa osassa kyseisistä paikoista järjestetään vapaa-ajan taideharrastustoimintaa. Osassa kyseisistä paikoista järjestetään kuitenkin myös valmentavaa koulutusta ja kuvataidepainotteista päivätoimintaa. (Vienamo 2008)

Opetusministeriön julkaisussa ”*Taide tarjolle, kulttuuri kaikille; Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi*” (2004) käsitellään vammaisten taidekoulutusta Suomessa erityisesti ammatillisen koulutuksen osalta. Julkaisussa todetaan, että kulttuuri- ja taidealan ammattiopiskelijoita on kaikkiaan noin 9000, joista erityisopiskelijoita on noin 700. Kulttuurialan ammatillisia oppilaitoksia on 76, joista yhdeksän on erityisoppilaitoksia. Alan erityisopiskelijoista noin puolet opiskelee tavallisissa oppilaitoksissa ja puolet erityisoppilaitoksissa. Suurin osa kulttuurialan erityisoppilaista opiskelee käsi- ja taideteollisuutta. Erityisopiskelijan on mahdollista saada taiteen alan ammattikoulutusta ja -tutkinto kuvataiteessa, musiikissa ja tanssissa. (Taide tarjolle ... 2004, 56)

Ammattikorkeakoulut saavat korvauksen (yksikköhinnan) jokaisen opiskelijan koulutuksesta, ja yksikköhintaansa 50 prosentin korotuksen niiden opiskelijoiden osalta, joille koulun ylläpitäjä antaa erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluja opiskelijan vamman tai siihen rinnastettavan syyn vuoksi. Valtio, kuntayhtymät ja kunnat huolehtivat yhteistyössä korotuksen kustannuksista. Vammaisen, joka hakee opiskelijaksi ammattikorkeakouluun, tulee itse ilmoittaa vammaisuudestaan. Ammattikorkeakouluissa ja taideyliopistoissa opiskelevien vammaisten henkilöiden määrää ei ole tilastoitu. (Taide tarjolle... 2004, 57)

Taiteen perusopetus

Taiteen perusopetus on osa suomalaista yleissivistävän koulutuksen järjestelmää, johon kuuluu taiteen perusopetuksen lisäksi esiopetus, aamu- ja iltapäivätoiminta, perusopetus ja lukiokoulutus (Yleissivistävä koulutus...). Taiteen perusopetus on tavoitteellinen tasolta toiselle etenevä taiteen opetusjärjestelmä, joka perustuu oppilaitoskohtaisiin opetussuunnitelmiin. Opinnot taiteen perusopetuksen parissa voivat alkaa jo ennen kouluikää valmentavina opintoina ja jatkua peruskouluiän jälkeen jatko-opintoina. Opinnot voivat myös alkaa vasta aikuisena eli taiteen perusopetuksen aikuisopiskeluna. Yleissivistävän taideopetuksen ja taiteen perusopetuksen antamalta pohjalta on mahdollista hakeutua taiteen ammatilliseen koulutukseen toisen asteen oppilaitoksiin, ammattikorkeakouluihin ja taiteen korkea-asteen koulutukseen taidekorkeakouluihin ja yliopistoihin. Vaikka Kuntaliiton julkaisussa ”*Sivistyksen avaimet; Opetus ja kulttuuri matkalla vuoteen 2010*” (Luukkainen 2002) todetaan, että taiteen perusopetus ei ole suoranainen väylä taiteen ammatillisiin opintoihin, niin useimmista muista koulutusaloista poiketen taiteen ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen pääsyä on usein edeltänyt lapsuusiästä saakka jatkunut ohjattu taideopiskelu (Porna & Väyrynen 1993, 78; Luukkainen 2002, 72). (Porna 2003, 21)

Taiteen perusopetuksen taidealat ovat 1) *musiikki*, 2) *käsityö*, 3) *tanssi*, 4) *teatteritaide*, 5) *sirkustaide*, 6) *sanataide* ja 7) *visuaaliset taiteet* (kuvataide ja arkkitehtuuri) (Porna 2003, 13). Taiteen perusopetusta annetaan taiteen erityisoppilaitoksissa kuten lasten ja nuorten

kuvataidekouluissa, musiikkioppilaitoksissa ja käsityökouluissa sekä kansalaisopistoissa.⁷ Taiteen perusopetusta voidaan toteuttaa myös kuntien kulttuuritoimissa, peruskoulun ja lukion kerhotoiminnassa (koulun ulkopuolisena toimintana) sekä erilaisissa kulttuuri-, taide- ja nuorisojärjestöissä ja -yhdistyksissä opetussuunnitelmaan perustuvana kurssi- ja kerhotoimintana (Porna & Väyrynen 1993, 78; Porna 1994, 14). (Porna & Väyrynen 1993, 78)

Taiteen perusopetus kuuluu opetusministeriössä Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston yleissivistävän koulutuksen yksikön tehtäväalueelle (Kavilo 2007). Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston tehtävänä on huolehtia toimialaansa kuuluvan koulutuksen yleisistä edellytyksistä, koulutussuunnittelusta ja koulutustarpeen ennakoinnista (Koulutus ja tiedepolitiikan...) Opetushallitus vastaa taiteen perusopetuksen valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden laatimisesta. Suomen Kuntaliitossa on seurattu taiteen perusopetuksen määrällistä toteutumista ja kehitystä vuodesta 1993 vuoteen 2002. Taiteen perusopetuksen taustajärjestöt (kuten Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry ja Suomen musiikkioppilaitosten liitto ry) aloittivat säännöllisen yhteistyön vuonna 2002, kun TPO-työryhmä (TPO=Taiteen Parhaat Osaajat) perustettiin. TPO-työryhmä järjestää vuosittain taiteen perusopetuskentän yhteisiä koulutuspäiviä ja ottaa kantaa kentän ajankohtaisiin asioihin esittämällä lausuntoja eduskunnalle ja opetusministeriölle. TPO-työryhmä järjesti vuonna 2007 Opetusalan koulutuskeskuksen kanssa kuuden opintopisteen laajuisen koulutuksen, jonka aiheena oli erilainen oppija taiteen opetuksessa (Seger 2007b). (Suomen lasten ja nuorten...)

Opetushallituksen raportista ”*Valtionosuussovellus 2008; Kunnan kulttuuritoim*” nähdään, että vuonna 2008 367 kuntaa järjesti asukkailleen taiteen perusopetusta ainakin yhdellä taiteen alalla (eli kaikista silloisista 399 Manner-Suomen kunnista 367 ilmoitti taiteen perusopetukselle laskennallisen perusteen vuodelle 2008). Vastaavasti 32 kuntaa ei järjestänyt taiteen perusopetusta asukkailleen vuonna 2008, eli 32 kuntaa ilmoitti taiteen perusopetuksen valtionosuuden laskennalliseksi perusteeksi ”nollan” (0). (Lehtonen 2007, Valtionosuussovellus 2008b)

Vuonna 2003 julkaistun ja viimeisimmän taiteen perusopetuksen vuosikirjan (Porna 2003, 11) mukaan taiteen perusopetusta annettiin vuonna 2002 814 opetusyksikössä, joista 67 prosenttia oli kunnallisia ja 33 prosenttia yksityisiä. Opetusyksiköistä 112 oli tuntiperusteisen valtionosuuden piirissä, ja näistä 63 oli kunnallisia ja 49 yksityisiä opetusyksiköitä. Perusopetusyksiköistä 482 oli kunnallisia ja 220 yksityisiä. Kansalaisopistojen osuus opetus-yksiköiden määrästä oli 53 prosenttia, mutta oppilasmäärillä mitattuna taiteen erityis-oppilaitokset olivat huomattavasti merkittävämpi opetuksen antajataho, sillä 80 prosenttia kaikista 101 779:stä

⁷ Taiteen perusopetusrekisterissä opetuksen antajat on luokiteltu 1) *taiteen erityisoppilaitoksiin* ja 2) *kansalaisopistoihin* (Porna 2003, 12)

taiteen perusopetuksen oppilaasta opiskeli taiteen erityisoppilaitoksessa vuonna 2002. (Porna 2003, 10–14)

Musiikki oli oppilas-, opettaja-, ja opetustuntimäärillä mitattuna suurin taiteen perusopetuksen ala vuonna 2002. Kaikista taiteen perusopetuksen opetustunneista yli 80 prosenttia annettiin musiikissa, ja yli 40 prosenttia kaikista taiteen perusopetuksen oppilaista oli musiikin opiskelijoita (45 187 oppilasta). Musiikin suuri opetustuntimäärä selittyy musiikkioppi-laitosverkon vakiintuneisuuden lisäksi sillä, että musiikin opetus on pääasiassa yksilöopetusta muiden taiteen alojen ryhmäopetukseen verrattuna. Opetusyksikköjen määrässä mitattuna visuaaliset taiteet eli arkkitehtuuri (4 opetusyksikköä) ja kuvataide (229 opetusyksikköä) oli suurin taiteen ala vuonna 2002 (musiikilla oli 210 opetusyksikköä). Oppilasmäärillä mitattuna visuaalisten taiteiden opiskelijat olivat toiseksi suurin oppilasryhmä (22 238 oppilasta). Seuraavaksi suurin oppilasryhmä oli tanssilla (24 321 oppilasta). Käsiyöllä oli 5 156 oppilasta, teatteritaiteella 3 338 oppilasta, sirkustaiteella 946 oppilasta ja sanataiteella 593 oppilasta. (Porna 2003, 13–14, 17–18)

Taiteen perusopetusta annetaan säännöllisesti viikoittain. Syyslukukausi on syyskuusta joulukuuhun ja kevätlukukausi tammikuusta toukokuuhun. Opetusviikkojen määrä vaihtelee 30 viikon molemmin puolin. Taiteen perusopetus on aina opettajan johdolla tapahtuvaa yksilö- tai ryhmäopetusta. (Porna 2003, 17–18) Taiteen perusopetuksen ikäryhmät luokiteltiin vuonna 2002 1) *alle seitsemänvuotiaisiin oppilaihin* (valmistavan/valmentavan opetuksen piirissä), 2) *peruskouluikäisiin eli 7-15 -vuotiaisiin* (varsinaisen taiteen perusopetuksen ja siihen liittyvän syventävän opetuksen piirissä) ja 3) *yli 15 -vuotiaisiin* (jatko-opetuksen/aikuisopetuksen piirissä)⁸. Tämän lisäksi taiteen perusopetusta voidaan järjestää myös aikuisille. Aikuisten opetuksen tavoitteet ja sisällöt ovat samat kuin varsinaisessa taiteen perusopetuksessa ja siihen liittyvässä syventävässä opetuksessa (Heino & Ojala 2006, 11). (Porna 2003, 15)

Taiteen perusopetuksen lainsäädännön kehittyminen

Laki musiikkioppilaitosten valtionavustuksesta (147/68) säädettiin vuonna 1968, ja tällöin alkoi koululaitoksen ulkopuolinen lakisääteinen taideopetus Suomessa (Porna 2003, 21). Musiikinopetus tuotiin lain avulla valtion ja kuntien erityiseen suojeluun, ja lain pohjalta alkoi maanlaajuisen musiikkikoulujen, musiikkiopistojen ja konservatorioiden verkoston rakentaminen (Porna 2003, 21 & Tuomikoski 1993, 12). Vuonna 1987 asetettiin uusi musiikkioppilaitoslaki (402/87), joka korvasi 1968 asetetun lain (147/68). Konservatorioiden ammatillinen koulutus siirrettiin tällöin muun lainsäädännön piiriin. (Porna 2003, 21)

⁸ Osa yli 15-vuotiaista saattaa olla myös vielä perusopetuksen piirissä. (Porna 2003, 15)

Ennen nykyistä taiteen perusopetusjärjestelmää ns. taiteen perusopetusta annettiin ainoastaan musiikissa. Vastaavanlaista opetusta oli kuitenkin muillakin taidealoilla. Lasten ja nuorten kuvataidekoulujen verkostoa alettiin rakentaa 1970-luvun loppupuolelta alkaen. Myös monissa tanssikouluissa annettiin jo 1970- ja 80-luvuilla vuositasolta toiselle etenevää opetussuunnitelmallista opetusta. (Porna 1994, 9) 1980-luvun lopulla alettiin valmistella lainsäädäntöä, joka kokoaisi muut taideopetuksen alat (eli muut kuin musiikin opetuksen) yhteisen lainsäädännön alaiseksi. Tavoitteena oli luoda perustavoitteiltaan ja rakenteiltaan yhtenäinen järjestelmä eri taiteenaloille ja toteuttamistahoille. Opetusministeriö asetti vuosina 1989 ja 1990 työryhmät valmistelemaan muut taiteenalat huomioon ottavaa koulun ulkopuolisen taideopetuksen järjestämistä. Työryhmien muistioiden pohjalta syntyi joulukuussa 1991 hallituksen esitys laiksi taiteen perusopetuksesta. (Porna 1994, 9-10)

Taiteen perusopetuksen lainsäädännön valmistelun yhteydessä valmisteltiin myös opetussuunnitelman perusteita, joiden oli tarkoitus tukea opetuksen kehittämistä. Tavoitteena oli luoda rakenteiltaan ja perustavoitteiltaan yhtenäinen järjestelmä eri taiteenaloille (Porna 1994, 10 & Taiteen perusopetuksen visuaalisten... 2002, 24). Musiikkiopistojärjestelmä oli osoittanut, että tavoitetietoinen toiminta oli tarkoituksenmukaista – opetussuunnitelmat olivat nostaneet opetuksen tasoa musiikkioppilaitoksissa ja tehneet opetustyön arvioinnin ja vertailun mahdolliseksi. (Tuomikoski 1993, 12)

Laki (424/92) ja asetus (463/92) taiteen perusopetuksesta astuivat voimaan 1.6.1992. Opetussuunnitelman perusteet annettiin lain asettamisen yhteydessä kaikille taiteen perusopetuksen aloille (Tuomikoski 1993, 12). Laki taiteen perusopetuksesta annetun lain muuttamisesta (732/92) astui voimaan vuoden 1993 alusta, sillä taiteen perusopetuslaki (424/92) ja -asetus (463/92) haluttiin sitoa vuoden 1993 alusta voimaan astuneeseen opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslakiin (705/92). Nämä kaksi lakia (705/92 & 732/92) liittivät taiteen perusopetuksen kuntien uuteen valtionosuusjärjestelmään, johon liitettiin lainuudistuksella myös musiikkioppilaitokset. (Porna 1994, 9) Taiteen perusopetuslain (424/92) myötä taiteen perusopetuksesta tuli osa suomalaista koulujärjestelmää, ja taiteen perusopetus käynnistyi lähes kaikissa kunnissa (Porna 2003, 21 & Tuomikoski 1993, 12). Musiikkioppilaitoksia koskeva lainsäädäntö jäi voimaan taiteen perusopetuslain (424/92) rinnalle. Viimeisin erikseen musiikkioppilaitoksia koskeva lainuudistus toteutettiin vuonna 1995, kun uusi musiikkioppilaitoslaki astui voimaan (516/1995) (Porna 2003, 21). (Porna 1994, 9)

Opetusministeriön neuvottelevana virkamiehenä 1990-luvulla toiminut Paula Tuomikoski⁹ perusteli taiteen perusopetusjärjestelmän luomista vuonna 1993 muun muassa seuraavasti:

⁹ Pekka Falk kutsuu Paula Tuomikoskea taiteen perusopetusjärjestelmän *äidiksi* taidekasvatuksesta ja taiteen perusopetuksesta Kuopion läänissä laatimassaan selvityksessä (Falk 1993, 6).

”Taiteen perusopetus ei syntynyt, se luotiin. Koska ymmärrettiin, että jokaisessa ihmisessä syntyjään oleva esteettinen kapasiteetti vaatii käyttöön ottamista ja kehittämistä. - Taidekasvatus on menetelmä, jonka avulla sensomotorisia valmiuksia kehitetään. Koska ymmärrettiin, että ihmisillä on erilaisia esteettisiä taipumuksia ja valmiuksia. - Myös muut taiteenalat kuin musiikki vaativat siis opetussuunnitelmia ja säännöllistä opetustoimintaa. Koska ymmärrettiin, että kaikille pakollinen yleisivistävä opetus ei koskaan tuntijaon puitteissa voi tarjota kaikille eri taiteen aloille riittävää määrää opetusta. - Koulun rinnalle ja yhteistyöhön sen kanssa oli luotava taideopetusjärjestelmä, johon halukkaat voisivat osallistua ja jolla olisi käytettävissään riittävät opetustuntimäärät. Koska ymmärrettiin, että laajalle levinnyt eri muotoinen taideharrastus- ja taideopiskelu kertoivat kaikkien kansalaispiirien halusta saada haltuunsa esteettisiä kykyjä. - Se tarjosi pohjan kokonaisvaltaiselle, maan laajuiselle järjestelmälle. Koska ymmärrettiin, että jälkiteollisessa yhteiskunnassa viestinnälliset valmiudet ja kyky kommunikoida ovat keskeisiä kansalaisvalmiuksia. - Taideharrastus antaa valmiuksia siirtää mielen sisältöjä muotoon, viestiä eri tavoin. Koska ymmärrettiin, että suomalainen kansallisongelma, heikko itsetunto, vaatii kohennusta. - Taidetoiminta ja teonprosessit sen yhteydessä kasvattavat ihmisen itseluottamusta, uskoa omiin kykyihin toteuttaa intentionsa. Koska ymmärrettiin, että moninaisena virinnyt, satunnainen taidekasvatusjärjestelmä vaatii pysyvyyttä ja pitkäjänteisyyttä. - Kasvatus ja oppiminen ovat aina hitaita prosesseja, joissa kasvattajan vastuu ja ammattitaitovaatimus on korkea.” (Tuomikoski 1993, 11)

Vuonna 1998 säädettiin uudet koululait, ja niiden joukossa olivat myös uusi laki (633/1998) ja asetus (813/1998) taiteen perusopetuksesta. Vanha taiteen perusopetuslaki vuodelta 1992 ja musiikkiopistolaki vuodelta 1995 sulautuivat tällöin yhdeksi uudeksi laiksi. Uusi laki taiteen perusopetuksesta astui muiden koululakien kanssa voimaan 1.1.1999. Kyseinen lainsäädäntötoimenpide satoi taiteen perusopetuksen suomalaisen koulujärjestelmän osaksi. Taiteen perusopetuslaki (633/1998) on sidoksissa uuteen opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslakiin (635/1998). (Porna 2003, 21)

Taiteen perusopetuksen rahoitusjärjestelmä

Taiteen perusopetus on käyttäjälle maksullista. Lisäksi taiteen perusopetusta rahoitetaan kuntien käyttökustannusten valtionosuusjärjestelmän kautta. Nykyinen valtionosuusjärjestelmä on ollut voimassa vuodesta 1997 lähtien. (Valtionosuusjärjestelmä...) Kunta saa valtionosuutta taiteen perusopetuksen käyttökustannuksia varten opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslain (635/1998) säätämällä tavalla.

Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton vuonna 2006 järjestämään kuvataidekoulujen toimintaa koskevaan kyselyyn vastanneiden koulujen¹⁰ rahoituksesta 66 prosenttia muodostui julkisesta tuesta eli valtiolta ja kunnilta saaduista avustuksista. Omatoiminen tulonhankinta eli lukukausimaksut ja muut tulot muodostivat 34 prosenttia koulujen rahoituksesta. Kyselyyn vastanneissa kunnallisissa kouluissa julkisen rahoituksen osuus oli keskimäärin 73 prosenttia ja yksityisissä kouluissa keskimäärin 56 prosenttia. (Palosuo 2006, 13)

Kunta, jossa järjestetään taiteen perusopetusta, on oikeutettu saamaan *asukaskohtaista valtionosuutta* taiteen perusopetustoimintaan. Asukaskohtainen valtionosuus tarkoittaa, että kunnan saama taiteen perusopetuksen käyttökustannusten valtionosuus määräytyy kunnan asukasmäärän ja asukasta kohden määrätyn taiteen perusopetuksen yksikköhinnan perusteella (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 635/1998, 5 §). Asukasmäärän ja yksikköhinnan tulo muodostavat valtionosuuden *laskennallisen perusteen*. Asukaskohtaisen valtionosuuden maksaminen kunnille taiteen perusopetuksen järjestämiseen alkoi vuonna 1993. Oikeus saada asukaskohtaista valtionosuutta taiteen perusopetukseen edellyttää, että kunnassa järjestetään taiteen perusopetusta joko kunnan tai yksityisen yhteisön toimesta vähintään yhdellä taiteen alalla. Kunnan opetus- ja kulttuuritoimessa tapahtuu maksatusta siis myös muulle ylläpitäjälle kuin kunnalle (Valtionosuusjärjestelmä...). (Porna 1994, 10–11, 22)

Taiteen perusopetuksen käyttökustannusten valtionosuuksien *laskennallisuus* tarkoittaa, että taiteen perusopetuksen asukaskohtainen valtionosuus on 29,7 prosenttia taiteen perusopetuksen käyttökustannusten euromäärästä, ja kunnan oma rahoitusosuus on 70,3 prosenttia. Käyttökustannusten euromäärä lasketaan siten, että kaikkien kuntien yhteenlasketut valtionosuuksien perusteet (kunnan asukasmäärän ja taiteen perusopetusta varten asukasta kohden määrätyn yksikköhinnan tulo) jaetaan maan asukasmäärällä ja näin saatu euromäärä kerrotaan kunnan asukasmäärällä. Kunnan rahoitusosuus asukasta kohti on yhtä suuri kaikilla kunnilla. (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 21.8.1998/635, 8 §, 10 §)

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslain 21. pykälässä säädetään taiteen perusopetuksen yksikköhinoista. Opetusministeriö vahvistaa taiteen perusopetuksen yksikköhinnan asukasta kohden vuosittain valtion talousarvion puitteissa. Laissa todetaan:

”Taiteen perusopetuksen yksikköhinnat lasketaan joka neljäs vuosi taiteenaloittain jakamalla yksikköhinnan määräämistä edeltänyttä vuotta edeltäneenä vuonna kunkin taiteenalan opetuksesta aiheutuneet valtakunnalliset kokonaiskustannukset asianomaisella taiteen alalla yksikköhintojen määräämistä edeltänyttä vuotta edeltäneenä vuonna pidettyjen opetustuntien yhteismäärällä. Jos taiteenalan

¹⁰ Kysely lähetettiin 131 kouluun, ja kyselyn vastausprosentti oli talouteen liittyvien kysymysten osalta 41. (Palosuo 2006, 13)

opetuksesta aiheutuneita kustannuksia ja pidettyjen opetustuntien määrää ei ole mahdollista selvittää, määrätään yksikköhinta asianomaisen taiteenalan opetuksen arvioitujen kustannusten ja opetustuntien määrän perusteella. Muina vuosina yksikköhinnat lasketaan edellisille vuosille määrättyjen yksikköhintojen perusteella.”
(Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 635/1998, 21 §)

Taiteen perusopetuksen asukasta kohden määrätty yksikköhinta oli 1,4 euroa/asukas vuonna 2008 (Valtionosuussovellus 2008b). Taiteen perusopetuksen asukaskohtaisiin valtionosuuksiin oli varattu vuoden 2008 valtion talousarviossa noin 2,2 miljoonaa euroa (Ertola 2008). Kyseinen summa sisältyy valtionosuuteen ja -avustukseen yleissivistävän koulutuksen käyttö-kustannuksiin, joka oli valtion vuoden 2008 talousarviossa 1 964 779 000 euroa (Suomen säädöskokoelma 2007, 5407, 5470–5471).

Jos kunta järjestää taiteen perusopetusta, opetusministeriö maksaa kunnalle laskennallista valtionosuutta osana koko opetus- ja kulttuuritoimen *valtionosuuskertymää*. Asukaskohtaisia valtionosuuksia ei siis makseta suoraan taiteen perusopetuksen opetusyksiköille, vaan kunnalle, jossa taiteen perusopetusta järjestetään (Palosuo 2006, 14). Opetus- ja kulttuuri-toimen laskennallinen valtionosuus maksetaan hakemuksetta kuukausittain opetusministeriöstä (Valtionosuusjärjestelmä...). Kyseisen valtionosuuskertymän käytöstä ei ole erillisiä lakisääteisiä velvoitteita eikä viranomaismääräyksiä. Kunnan opetus- ja kulttuuritoimen valtionosuuskertymä ei siis muodostu miltään osin korvamerkityistä valtionosuuden laskennallisista perusteista tai valtionosuuksista (Valtionosuusjärjestelmä...). Kunnan päätettävissä on se, missä määrin ja mitä organisaatioita se ylläpitää tai tukee taiteen perusopetuksessa. Valtiovalta ei seuraa valtionosuuden käyttöä eikä kunnan tarvitse tehdä siitä tiliselvitystä. (Porna 1994, 11)

Tuntiperusteinen valtionosuus

Taiteen perusopetuksen asukaskohtaisen valtionosuuden lisäksi valtio jakaa vuosittain huomattavasti suurempaa erityistukea, jonka perustana on musiikkiopistojen erityislainsäädäntö (Stürmer 2004, 66). Vuonna 1993 tehtiin laaja valtionosuusuudistus, jonka seurauksena musiikin perusopetuksen järjestämisluvan saaneille kuntayhtymille, rekisteröidyille yhteisöille tai säätiöille tai erillisen valtionosuuspäätöksen saaneille kunnille alettiin maksaa uutta *tunti-perusteista* valtionosuutta. Tuntiperusteinen valtionosuus tarkoittaa, että järjestämisluvan saaneille vahvistettiin kertoimena toimiva opetustuntimäärä ja opetustunnille laskettiin keskimääräinen valtakunnallinen hinta todellisten kustannusten perusteella. (Porna 2003, 22 & Kavilo 2008b)

Vuonna 1999 säädetty uusi taiteen perusopetuslaki (633/1998) mahdollisti tuntiperusteisen valtionosuuden ulottamisen myös muille taiteen aloille kuin musiikkiin (Stürmer 2004, 66).

Ensimmäiset taiteen perusopetuksen järjestäjät muilta taiteenaloilta kuin musiikilta pääsivät tuntikohtaisen valtionavun piiriin vuonna 2001. Tällöin tuen piiriin pääsi 16 koulutuksen järjestäjää [10 kuvataidekoulua (yhdessä kuvataidekoulussa opetettiin myös arkkitehtuurin taiteen perusopetusta), kolme tanssin, kaksi käsityön ja yksi teatteritaiteen opetuksen järjestäjää]. Vuonna 2002 tuen piiriin pääsi neljä tanssioppilaitosta, kaksi kuvataidekoulua ja yksi teatteritaiteen oppilaitos. Vuosina 2003–2006 uusia taiteen perusopetuksen järjestäjiä ei otettu tuen piiriin. Vuonna 2007 tehtiin lisäys, jota käytettiin valtionosuuden piirissä jo olevien järjestäjien tuntimäärien korjaamiseen. Valtionrahoituksen eriarvoisuutta korjattiin esimerkiksi kuvataidekoulujen osalta (Sarkomaa 2007 & Kavilo 2008). Vuonna 2008 tuen piiriin pääsi 13 uutta taiteen perusopetuksen järjestäjää, ja sanataiteen ja sirkustaiteen järjestäjät pääsivät ensimmäistä kertaa tuen piiriin. Ainoastaan audiovisuaalisen taiteen perusopetus ei ole koskaan ollut tuntiperusteisen valtionavun piirissä. (Kavilo 2008a)

Vuonna 2008 opetustuntiperusteisen valtionosuuden piirissä oli yhteensä 87 musiikkioppilaitosta ja 36 muun taiteen alan (kuvataiteen, tanssin, käsityön, teatteritaiteen, sanataiteen, sirkustaiteen ja arkkitehtuurin) oppilaitosta (Taiteen perusopetus...). Kuvataidekouluja oli tuntiperusteisen osuuden piirissä 15¹¹ (Valtionosuussovellus 2008a).

Vuonna 2009 opetustuntikohtaisen valtionosuuden piiriin pääsi viisi uutta koulutuksen järjestäjää. Näistä kaikki olivat muiden taiteiden kuin musiikin alalta. Lukuun sisältyy yksi kuvataiteen perusopetuksen järjestäjä. Vuoden 2009 valtion talousarviossa nostettiin lisäksi tuntimääriä, joiden perusteella valtionosuuden laskennallinen peruste määräytyy. Tällä toimenpiteellä korjattiin jo tuen piirissä olevien valtionosuuksia. (Sarkomaa 2008 & Valtionosuussovellus 2008a & Kavilo 2008a)

Tuntiperusteista valtionosuutta myönnetään kaikille taiteen perusopetuksen yksityisille järjestäjille ja kuntayhtymille, eli kaikki opetusministeriön järjestämisluvan saaneet opetusyksiköt saavat tuntiperusteista valtionosuutta. Myös kunnat voivat saada valtionosuutta opetustuntien määrän mukaan. Kunnallisille tuntiperusteisen valtionosuuden piirissä oleville opetusyksiköille on tehty erillinen valtionosuuspäätös. (Porna 2003, 10 & Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 11 §)

Tuntiperusteinen valtionosuus on 57 prosenttia euromäärästä, joka saadaan, kun koulutuksen järjestäjälle valtionosuuden laskemisen perusteeksi mainittua opetusta varten vahvistettu opetustuntimäärä kerrotaan opetustuntia kohden määrättyllä yksikköhinnalla (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 21.8.1998/635, 13 §). Opetustuntia kohden määrätty yksikköhinta oli vuonna 2008 kuvataiteen perusopetuksen osalta kunnalla 64,73 euroa ja yksityisellä 66,01

¹¹ Yksi näistä kouluista antoi myös arkkitehtuurin taiteen perusopetusta ja yksi koulu oli monitaiteellinen. (Suomen lasten ja nuorten...)

euroa (Valtionosuussovellus 2008 a). Valtio maksaa opetustuntikohtaisen valtionosuuden kunnalle osana opetus- ja kulttuuritoimen valtionosuutta. Yksityisten koulujen osalta opetustuntiperusteinen valtionosuus maksetaan suoraan koulun ylläpitäjälle (Palosuo 2006, 14). Valtionosuuden laskennallinen peruste vuodelle 2008 oli 106 316 520 euroa (Valtionosuussovellus 2008a), eli valtion talousarviossa 2008 oli varattu tuntiperusteisiin valtionosuuksiin 60 600 416,4 euroa¹². Kyseinen luku sisältyy valtionosuuteen ja -avustukseen yleissivistävän koulutuksen käyttökustannuksiin, joka oli valtion vuoden 2008 talousarviossa 1 964 779 000 euroa (Suomen säädöskokoelma 2007, 5407, 5470–5471). (Stürmer 2004, 66)

Opetustuntikohtaista valtionosuutta saavissa oppilaitoksissa voi opiskella myös oppilaita, jotka eivät ole opetustuntikohtaisen valtionosuuden piirissä. Tällainen tilanne on esimerkiksi silloin, kun musiikkiopistolla on toimipiste, jossa järjestetään maksullista palvelutoimintaa, joka ei kuulu valtionosuusrahoituksen piiriin ja joka on opetuksen järjestämisluvan ulkopuolella. Valtionosuutta saavat musiikkioppilaitokset järjestävät tällä tavoin muun muassa yleisen oppimäärän mukaista toimintaa. (Kavilo 2008b) Opetushallituksen keväällä 2005 toteuttamaan kyselyyn¹³ taiteen perusopetuksen opetustuntikohtaista valtionosuutta saavien oppilaitosten tilanteesta vastanneissa kouluissa opiskeli yhteensä 5 324 oppilasta muun kuin opetustuntikohtaisen valtionosuuden piirissä. (Heino & Ojala 2006, 9–10)

Muut avustukset

Taiteen perusopetuksen järjestäjä voi saada valtionosuutta myös perustamishankkeisiin (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 11 §). Valtion talousarviossa 2008 valtionosuus yleissivistävän koulutuksen oppilaitosten perustamiskustannuksiin oli yhteensä 57 400 000 euroa (Suomen säädöskokoelma 2007, 5471). Perustamishankkeiden valtionosuutta ja -avustusta käsitellään opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslain (635/1998) luvussa 5 ”*Perustamishankkeen valtionosuus ja -avustus*”.

Taiteen perusopetusta antavat oppilaitokset voivat hakea myös harkinnanvaraista valtionavustusta opetusministeriöltä (Porna 2003, 22). Harkinnanvaraista avustusta voivat saada oppilaitokset, jotka eivät ole tuntiperusteisen valtionosuuden piirissä. Avustus on ollut haettavissa vuodesta 2001 lähtien myös muille kuin musiikin perusopetuksen järjestäjille (Palosuo 2006, 14), ja sen suuruus on ollut valtion talousarviossa vuodesta 2001 lähtien enintään 136 000 euroa (Suomen säädöskokoelma 2007, 5471). Vuonna 2008 harkinnanvaraista avustusta sai 10 musiikkioppilaitosta, kolme kuvataidekoulua, neljä tanssioppilaitosta ja

¹² Valtion talousarviossa 2008 opetustuntikohtaisen valtionosuuden laskennallisena perusteena on musiikin opetuksessa enintään 1 509 000 tuntia ja muussa tuntiperusteisen valtionosuuden piiriin kuluva taiteen perusopetuksessa enintään 116 950 tuntia eli yhteensä 1 625 950 tuntia (Suomen säädöskokoelma 2007, 5471 & Valtionosuussovellus 2008a).

¹³ Kyselyn vastausprosentti oli 96,4 (Heino & Ojala 2006, 5).

yksi arkkitehtuurikoulu (Kavilo 2008c). Käsityö- ja sanataidekoulut eivät ole koskaan saaneet harkinnanvaraista valtionavustusta (Kavilo 2008c). TPO-työryhmä on esittänyt, että harkinnanvaraisen avustuksen määrärahaa lisättäisiin 136 000 eurosta 600 000 euroon. Tämä mahdollistaisi TPO-työryhmän mukaan sen, että ne koulut, jotka eivät ole opetus-tuntiperusteisen valtiosuuden piirissä, saisivat mahdollisuuden kehittää toimintaansa. TPO-työryhmä on myös esittänyt, että harkinnanvaraista valtionavustusta tulisi jakaa kaikille taiteenaloille eli arkkitehtuurin, kuvataiteen, musiikin ja tanssin lisäksi myös sanataiteen ja käsityön opetukseen [Sirkustaide ja teatteritaide ovat olleet harkinnanvaraisen avustuksen piirissä (Kavilo 2008c).]. TPO-työryhmän mukaan harkinnanvaraisen avustuksen avulla taataan myös pienten paikkakuntien lasten ja nuorten tasavertaiset mahdollisuudet osallistua taiteen perusopetukseen. (Taide perusoikeudeksi 2004, 1–2)

Opetusministeriö myöntää vuosittain ylimääräistä avustusta taiteen perusopetuksen oppilaitosten käyttökustannuksiin. Tätä kehittämismäärärahaa voivat hakea opetustunti-kohtaisen valtiosuuden piiriin kuuluvat yksityiset taiteen perusopetuksen järjestäjät (Ojala 2007). Opetushallitus jakaa myös valtionavustusta taiteen perusopetuksen opetustuntikohtaisen valtiosuuden piiriin kuuluvan toiminnan kehittämiseksi järjestettävää kokeilua, toimintaan liittyviä tarpeellisia erityistehtäviä sekä toiminnan käynnistämistä varten (Taiteen perusopetus...).

2.2 Lasten ja nuorten kuvataidekoulut

Johdattelen lukijan seuraavaksi kuvataidekoulujen käytännön toimintaan. Tarkoitukseni on antaa lukijalle yleiskuva siitä, millaisia oppilaitoksia kuvataidekoulut ovat, miten niissä järjestetään opetusta ja minkälaiset ovat niiden opiskelijamäärät. Esittelen aluksi lasten ja nuorten kuvataidekoulujen toiminnan käynnistymistä ja valtakunnallisia yleisiä tilastotietoja visuaalisten taiteiden (kuvataide ja arkkitehtuuri) taiteen perusopetusta antavista oppilaitoksista. Tämän jälkeen esittelen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen toimintaa pääosin Lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton tuottaman viimeisimmän (vuodelta 2006) koulujen toimintaa koskevan tilastoyhteenvedon avulla.

Olen koonnut luvun loppuun taiteen perusopetukseen liittyviä keskeisiä termejä ja käsitteitä taulukkoon. Järjestelmän hallinnollinen puoli on mielestäni kohtalaisen monimutkainen, joten siihen liittyvien termien ja käsitteiden esittely kootusti tukee lukijaa järjestelmän hahmottamisessa.

Toiminnan käynnistyminen

Helsingissä järjestettiin kuvataideopetusta käsittelevä seminaari kansainvälisenä lapsen vuonna 1979. Seminaarin julkilausumassa esitettiin, että Suomeen tulisi perustaa kuvataidekorkeakoulu. Myös lasten kuvataidekasvatus oli seminaarissa vahvasti esillä välttämättömänä perustana kuvataiteen jatko-opintoihin.¹⁴

Ensimmäinen kuvataidekoulun nimekseen ottanut oppilaitos perustettiin Kauniaisiin vuonna 1978. Helsingissä aloitti samana vuonna kuvataidekouluun rinnastettava ”*Varhaisnuorten taidepiiri*”. Toinen varsinainen kuvataidekoulu perustettiin Espooseen vuonna 1979. Samana vuonna myös Kajaaniin ja Joensuuhun perustettiin kuvataidekoulut, ja lisäksi Helsinkiin ja Turkuun perustettiin yksityisiä kuvataidekouluja. Järvenpäähän, Lappeenrantaan, Kuopioon ja Valkeakoskelle perustettiin kuvataidekoulut vuonna 1980, jolloin myös Heinolassa ja Oulussa toimivat kannatusyhdistyskoulut alkoivat käyttää nimeä ”*Lasten ja nuorten taidekoulu*”. Raumalle perustettiin lasten ja nuorten kuvataidekoulu vuonna 1981, ja tällöin jo noin 20 paikkakunnalla oli kuvataidekoulutyypistä opetusta.¹⁵ (Lauhakangas & Eskola 1981, 3, 17, 21–22, 34)

Kuvataidekoulujen ikäryhmäjaosta tuli tarkemmin harkittua kuin tavallisessa kerhomuotoisessa ohjauksessa. Myös ryhmäkokoihin kiinnitettiin kerhomuotoista ohjausta enemmän huomiota ja kuvataidekoulut välttivät yli 12 oppilaan ryhmiä. Ryhmät kokoontuivat useimmiten kaupungin tiloissa, nuorisotiloissa tai kuvaamataidon luokissa kouluissa. Opetuksen järjestäjät kokivat päiväkoulujen tiloissa toimimisen kuitenkin haasteelliseksi, sillä tiloista kilpailivat muutkin toimijat ja esimerkiksi säilytystilat olivat usein puutteellisia. Päiväkoulujen tiloissa toimimisen etuna oli mahdollisuus käyttää kuvataideluokkien perusvälineistöä ja saada tukea kuvaamataidonopettajilta. Päiväkoulujen luokkatilat olivat myös paikkoina saavutettavia eri puolilla kaupunkia asuville. Omia toimi- ja työpajatiloja, jotka soveltuisivat eri kuvataidealojen opettamiseen, kuitenkin tavoiteltiin, ja esimerkiksi Espoossa jokaisessa opetuspisteessä olevaa omaa luokkatilaa ja varastoa pidettiin perusedellytyksenä kuvataidekoulun tavoitteiden toteutumiselle. (Lauhakangas & Eskola 1981, 25, 43–44)

Oppilaat valittiin 1980-luvun alkupuolella kuvataidekouluihin ilmoittautumisjärjestyksen, karsintakurssien, kyselylomakkeiden tai arpomisen perusteella. Kyselylomakkeilla selvitettiin,

¹⁴ Ennen 1970-luvun loppua alle 12-vuotiaille lapsille oli ollut tarjolla pääasiassa kerhomuotoista kuvataideopetusta eri puolilla Suomea. Poikkeuksena oli Turussa vuonna 1970 aloittanut Wäinö Aaltosen museon jatkuvaan kuvataideopetukseen tähdännyt esikouluikäisten kerho. Savonlinnassa 1960-luvun lopulla aloittaneessa taidelukiassa ja muutamia vuosia myöhemmin perustetuissa Lahden yhteiskoulun kuvaamataidon erityisluokissa järjestettiin yli 12-vuotiaille kuvataidekasvatusta painottavaa opetusta normaalin koulutuksen ohella. (Lauhakangas & Eskola 1981, 21)

¹⁵ Aloite kuvataidekoulun perustamiseen lähti usein lasten vanhemmilta, taiteilijaseuroilta tai kuntien kulttuurivirkamiehiltä. Yleensä taustalla oli yksi asiaa voimakkaasti ajanut henkilö. Yleisin kuvataidekoulun hallinnollinen muoto oli 1980-luvun alussa kannatusyhdistyspohjainen. (Lauhakangas & Eskola 1981, 22)

olivatko hakijat osallisina muissa kunnan lastenkulttuuripalveluissa. Arpomisen etuna pidettiin sitä, että se ei asettanut hakijoita eriarvoiseen asemaan. (Piironen 1982, 20)

Kuvataidekoulujen ensimmäinen yhteinen valtakunnallinen seminaari järjestettiin Kauniaisissa keväällä 1980. Kyseisessä seminaarissa kannustettiin Suomessa toimivia kuvataidekerhoja järjestäytymään kuvataidekouluiksi ja uusia yrittäjiä perustamaan kuvataidekoulu omalle paikkakunnalleen. Seminaarin osanottajat esittivät julkilausuman, jonka mukaan kuvataidekoulut tuli saada valtion taloudellisen tuen piiriin mahdollisesti jo vuoden 1982 alusta lähtien. Julkilausumassa todettiin, että valtion taloudellisen tuen piiriin pääseminen olisi osa kulttuuritoiminnan valtakunnallista organisointia uuden kulttuuri-toimintalain (1045/80) yhteydessä. (Lauhakangas & Eskola 1981, 8, 17)

Valtakunnalliset lasten ja nuorten kuvataidekoulujen neuvottelupäivät järjestettiin Espoossa vuonna 1981. Kyseisten neuvottelupäivien julkilausumassa määriteltiin aiempaa tarkemmin kuvataidekoulujen kehittämisen edellytykset. Taiteen keskustoimikunnalle osoitetussa julkilausumassa esitettiin, että koulujen toiminta, asema ja valtionapu määriteltäisiin erillisellä kuvataidekouluja koskevalla asetuksella. (Lauhakangas & Eskola 1981, 17)

Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry perustettiin vuonna 1982 kuvataidekoulujen yhteistyöelimeksi ja edunvalvojaksi. Liiton toiminnan tavoitteiksi määriteltiin lasten ja nuorten kuvataidekoulujen ja kuvataiteen perusopetuksen toiminnan ja tavoitteiden tunnetuksi tekeminen, jäsenkoulujen taiteellisen ja ammatillisen tason edistäminen, kuvataidekoulujen ja muiden kuvataiteen perusopetusta antavien tahojen aseman vahvistaminen suomalaisessa kulttuuri- ja opetusjärjestelmässä sekä yhteistyön kehittäminen alan ulkomaisten ja kotimaisten laitosten kanssa. Liitto alkoi seurata Suomessa toimivien kuvataidekoulujen toiminnan kehittymistä kahden vuoden välein suoritettavalla kyselytutkimuksella vuonna 1986. Liittoon kuului marraskuussa 2008 70 kuvataidekoulujäsentä, joista 41 koulua oli varsinaisia jäseniä ja 29 koulua informaatiojäseniä. (Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto...)

Taiteilijaopettajien pedagoginen täydennyskoulutus alkoi Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton toimesta Taideteollisen korkeakoulun koulutuskeskuksessa vuonna 1987. Koulutus oli tarkoitettu täydentämään opettajien pedagogisia valmiuksia¹⁶. (Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto...) Vuonna 1988 kuvataidekoulujen liitto esitti opetusministeriölle työryhmän asettamista selvittämään kuvataidekoulujen opettajakoulutusta ja

¹⁶ Taiteilijan pedagogiset opinnot järjestettiin vuosina 1990–1999 40 opintoviikon laajuisina ja koulutus kohdennettiin lähinnä taiteilijaopettajille. Kyseiset opinnot jäivät vuoden 1999 jälkeen muutamaksi vuodeksi tauolle, jonka jälkeen ne on käynnistetty uudelleen osana Taideteollisen korkeakoulun täydennyskoulutusohjelmaa. Lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto järjestää nykyään myös itse vuosittaisia koulutustilaisuuksia, jotka on suunnattu kuvataidekoulujen opetushenkilökunnalle, ja joissa käsitellään kentän ajankohtaisia kysymyksiä ja kuvataidekoulujen toimintaan ja opetukseen liittyviä tekijöitä. (Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto...)

valmistelemaan lakia lasten ja nuorten kuvataidekouluista. Liitto ehdotti myös työryhmää, joka laatisi opetussuunnitelman kuvataidekouluille. Opetusministeriö asetti samana vuonna visuaalisen ilmaisun opetussuunnitelmatoimikunnan ja työryhmän, jonka tehtäväksi määriteltiin laatia ehdotus laiksi lasten ja nuorten taideopetus -järjestelyistä. Laki ei toteutunut, mutta myöhemmin syntyi laki (424/92) ja asetus (463/92) taiteen perusopetuksesta. (Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen toiminta...)

Visuaalisten taiteiden taiteen perusopetusta antavat oppilaitokset

Vuonna 2002 visuaalisten taiteiden (kuvataide ja arkkitehtuuri) opetusta järjestettiin 210 sijaintikunnassa ja 233 opetusyksikössä, joista 193 oli kunnallisia ja 40 yksityisiä¹⁷. Opetusyksiköistä 229 oli kuvataiteissa ja 4 arkkitehtuurissa. Opetusyksiköistä 71 oli taideoppilaitoksia ja 162 kansalaisopistoja. Visuaalisten taiteiden perusopetuksessa oli vuonna 2002 yhteensä 22 238 oppilasta¹⁸, joka oli 21,8 prosenttia kaikista taiteen perusopetuksen oppilaista. Taideoppilaitoksissa opiskeli 13 599 oppilasta ja kansalais-opistoissa 8 639 oppilasta. Oppilaista 76,5 prosenttia oli tyttöjä. (Porna 2003, 11–14, 16)

Visuaalisten taiteiden opetus on ensisijaisesti ryhmäopetusta. Visuaalisten taiteiden opettajia oli yhteensä 775 vuonna 2002, ja opettajista 82,1 prosenttia oli naisia. Visuaalisten taiteiden opetustunteja oli yhteensä 155 602 lukuvuonna 2001–2002. (Porna 2003, 13, 17–18)

Opetushallituksen keväällä 2005 toteuttamassa selvityksessä opetustuntikohtaisen valtionosuuden piiriin kuuluvan taiteen perusopetuksen oppilaitosverkon tilanteesta visuaalisten taiteiden perusopetusta antavien oppilaitosten kehittämiskohteina nousivat esiin rahoitus, oppilasarviointi ja päättötyöt. Kehittämiskohteina mainittiin myös kansainvälinen toiminta ja yhteistyö, opettajien pätevytyminen ja koulutus, taiteen perusopetuksen rekisterin ylläpitäminen, tiedon kerääminen kouluhallinnossa eri sidosryhmien tarpeisiin, poikien opetus, kestävä kehitys sekä ekologisuus taideopetuksessa. (Heino & Ojala 2006, 34–35)

Lasten ja nuorten kuvataidekoulut

Lasten ja nuorten kuvataidekoulut ovat taiteen erityisoppilaitoksia, joissa järjestetään kuvataiteen perusopetusta laajan tai yleisen oppimäärän mukaan. Vuonna 2002 kuvataiteen perusopetusta järjestettiin yhteensä 229 opetusyksikössä ja noin 210 sijaintikunnassa (luku 210

¹⁷ Visuaalisissa taiteissa oli kaikista taiteen perusopetuksen taiteenaloista eniten kunnallisia opetusyksiköitä (82,8 %). (Porna 2003, 11)

¹⁸ Oppilaista 11,8 prosenttia oli valmentavan opetuksen piirissä (alle 7-vuotiaat), 79 prosenttia perusopetuksen ja syventävän opetuksen piirissä (7-15-vuotiaat) ja 9,2 prosenttia aikuisopetuksen tai edelleen perus/syventävän opetuksen piirissä (yli 15-vuotiaat). (Porna 2003, 15)

koskee visuaalisten taiteiden eli kuvataiteen ja arkkitehtuurin opetusta, mutta arkkitehtuurilla oli ainoastaan 4 opetusyksikköä vuonna 2002). (Porna 2003, 14, OSA III: 1-6).

Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto toteuttaa kahden vuoden välein kyselytutkimuksen Suomessa toimivien kuvataiteen perusopetusta antavien koulujen toiminnasta ja julkaisee tuloksista tilastoyhteenvedon. Viimeisin, vuoden 2006 tiedoista järjestetty kysely, oli järjestykseltään yhdestoista, ja se lähetettiin 131 kuvataiteen perus-opetusta antavaan kouluun. Vastausprosentti kyselyn ensimmäiseen osaan, jossa selvitettiin koulujen toimintaa liittyen opetukseen, oppilaisiin, henkilökuntaan, arviointiin ja opetustiloihin, oli 59 (77 koulua vastasi)¹⁹. Vastanneilla kouluilla oli yhteensä 220 toimipistettä, ja kouluista 13 oli opetustuntikohtaisen valtionosuuden piirissä. Kyselyn toisen osan, jossa selvitettiin talouteen liittyviä tietoja, vastausprosentti oli 41 (55 koulua vastasi). Tilastoyhteenvedon laatijan Anna-Maija Palosuo mukaan kyselyn toisen osan heikompi vastausprosentti selittyy osittain sillä, että osalla kyselyyn vastanneista kouluista oli vaikeuksia hahmottaa kuvataideopetuksen euromääräistä osuutta koulujen muusta opetuksesta. Tämä koski erityisesti kansalais- ja työväenopistoja, joissa annetaan kuvataiteen perusopetusta. (Palosuo 2006, 3, 5, 11)

Kyselyyn vastanneilla yksityisillä kouluilla (yhteensä 25) oli yhteensä 59 toimipistettä, joista 49 prosenttia sijaitsi koulujen omissa tiloissa, 12 prosenttia peruskoulun tai lukion tiloissa, 17 prosenttia kunnan muissa tiloissa ja 12 prosenttia ”muissa” tiloissa. Kunnallisten koulujen (yhteensä 49) 163 toimipisteestä 32 prosenttia sijaitsi koulujen omissa tiloissa, 35 prosenttia peruskoulun tai lukion tiloissa, 22 prosenttia kunnan muissa tiloissa ja 11 prosenttia ”muissa” tiloissa. (Hietala 2008 & Palosuo 2006, 11) Vastanneet koulut arvioivat opetustilojensa yleisarvosanaksi tyydyttävän, ”2,1” (skaala: 1 erinomainen – 4 huono)]. Kunnallisista kouluista 12 prosenttia ja yksityisistä kouluista 24 prosenttia piti tilojaan erinomaisina. Yksikään koulu ei pitänyt tilojaan huonoina. Kehittämiskohteina koulut mainitsivat tilojen ahtauden ja säilytystilojen puutteen. Osa kouluista koki, että toiminnan kehittäminen oli nykyisissä tiloissa ongelmallista, eikä uusia oppilaita ollut mahdollista ottaa, ennen kuin koulu muuttaisi suurempiin tiloihin. Ongelmat johtuivat koulujen mukaan osittain siitä, että toimintaa järjestettiin ”perusluokissa”, joita ei ollut suunniteltu kuvataidekoulujen käyttöön. Luokkien varustetaso ja säilytystilojen puute koettiin tällöin ongelmallisiksi. (Palosuo 2006, 12)

Kyselyyn vastanneista kouluista 60 antoi yleisen oppimäärän mukaista opetusta ja 20 laajan oppimäärän mukaista opetusta. Opetusta annettiin pääosin suomen kielellä. Ruotsinkielistä opetusta antoi 11 opetusyksikköä. (Palosuo 2006, 4-6) Kyselytutkimuksessa ei selvitetty

¹⁹ Kyselytutkimukseen vastanneista kouluista 76 antoi taiteen perusopetusta kuvataiteessa. Yksi koulu ilmoitti antavansa ainoastaan arkkitehtuurin taiteen perusopetusta. Kaksi koulua antoi taiteen perusopetusta sekä kuvataiteessa että arkkitehtuurissa. 21 koulua antoi taiteen perusopetusta myös käsityössä. (Palosuo 2006, 4)

muunkielisen opetuksen määrää eikä myöskään yksilöllistettyjen opetussuunnitelman mukaan opiskelevien oppilaiden määrää.

Kyselyyn vastanneissa kouluissa opiskeli yhteensä 15 650 oppilasta, josta 78 prosenttia oli tyttöjä ja 22 prosenttia poikia. Oppilaista 10 prosenttia opiskeli varhaisiän opinnoissa, 61 prosenttia perusopinnoissa ja 29 prosenttia syventävissä opinnoissa. Jos oppilasmäärien kehitystä tarkastellaan niiden koulujen osalta, jotka ovat vastanneet Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton teettämiin kyselytutkimuksiin myös vuosina 2002 ja 2006, voidaan Palosuon mukaan todeta, että kokonaisoppilasmäärä on kasvanut. Vuosien 2002–2004 välisenä aikana oppilasmäärä kasvoi kahdella prosentilla ja vuosien 2004–2006 välillä yhdellä prosentilla. Yhteensä 19 koulua kasvatti oppilasmääräänsä vuosien 2004–2006 välisenä aikana. (Palosuo 2006, 8-9)

Kyselyyn vastanneiden koulujen opiskelijamäärät vaihtelivat kahdeksasta oppilaasta (Nilsin kansalaisopisto) 1 133 oppilaaseen (Espoon kuvataidekoulu). Vantaan kuvataidekoulu oli toiseksi suurin koulu oppilasmäärältään (901 oppilasta), ja kolmanneksi suurin koulu oppilasmäärältään oli Joensuun seudun kansalaisopiston ”*Lasten ja nuorten kuvataideopetus*” (805 oppilasta). Yli neljäsataa oppilasta oli myös Porvoon lasten ja nuorten taidekoulussa (665 oppilasta), Helsingin kuvataidekoulussa (603 oppilasta), Turun Lasten ja Nuorten Kuvataidekoulussa (568 oppilasta) ja Naantalin opistossa (473 oppilasta). Kyselyyn vastanneissa kuvataidekouluissa opiskeli keskimäärin 212 oppilasta. (Palosuo 2006, 8)

Oppilaiden ikärakenne vaihteli kyselyyn vastanneissa kouluissa 3-vuotiaista 20-vuotiaisiin (lukuun ottamatta Haapaveden kansalaisopistoa, jonka syventävissä opinnoissa ei ollut yläikärajaa). Oppilaiden ikärakenne oli keskimäärin 5–16 vuotta. Kolmessa kuvataidekoulussa oli mahdollista aloittaa opiskelu jo 3-vuotiaana (Arkkitehtuurikoulu Arkki Helsingissä, Lieksan lasten ja nuorten taidekoulu ja Porvoon lasten ja nuorten taidekoulu). Opintoja oli mahdollista jatkaa 20-vuotiaaksi asti 13 koulussa. Yhteensä 15 koulussa ei annettu opetusta alle 7-vuotiaille. (Palosuo 2006, 9)

Kyselyyn vastanneiden koulujen ryhmäkoot vaihtelivat neljästä oppilaasta (Nilsin kansalaisopisto) 26 oppilaaseen (Uudenkaupungin kansalaisopiston ”*Lasten ja nuorten kuvataidekoulu*”). Useimmiten ryhmäkoko vaihteli 5-12 oppilaan välillä. Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto suosittelee Palosuon mukaan, että perusopetusryhmien ryhmäkoko olisi 10–12 oppilasta. (Palosuo 2006, 9)

Oppilaat valittiin kyselyyn vastanneisiin kouluihin useimmiten ilmoittautumisjärjestyksessä (55 koulua). 19 koulua valitsi oppilaansa arpomalla. Kolmessa koulussa käytettiin pääsykokeita sisäänpääsyn valintaperusteena (Forssan lasten ja nuorten kuvataidekoulu, Kokkolan lasten ja

nuorten kuvataidekoulu ja Sara Hildén -akatemia). Myös muunlaisia valintaperusteita käytettiin: lin ja Yli-lin kansalaisopiston ”*Taidekoulu*” valitsi oppilaansa hakumenettelyn perusteella, Rauman kaupungin lasten ja nuorten kuvataidekoulussa käytettiin ennakkotehtäviä ja Rovaniemen kuvataidekoulussa tehtiin valinnat soveltuvuutta arvioivan valintapäivän perusteella ja arpomalla. Kyselyyn vastanneiden koulujen sisäänpääsyprosentti oli keskimäärin 84 (prosentti vaihteli 22–100 välillä). Palosuon mukaan sisään päässeiden osuus on kasvanut vuodesta 2002 tasaisesti. Vuoden 2004 kyselytutkimukseen vastanneissa kouluissa keskimääräinen sisäänpääsyprosentti oli 79 ja vuoden 2002 kyselytutkimukseen vastanneissa kouluissa 78. Vuonna 2006 yhteensä 37 koulussa sisäänpääsyprosentti oli täydet 100. (Palosuo 2006, 9–10)

Lukukausimaksujen keskiarvot olivat kyselyyn vastanneissa kunnallisissa kouluissa varhaisiän opintojen osalta 77 euroa, perusopintojen osalta 84 euroa ja syventävien opintojen osalta 90 euroa (kaikkien maksujen keskiarvo oli kunnallisissa kouluissa 90 euroa). Yksityisissä kouluissa keskimääräiset lukukausimaksut olivat varhaisiän opintojen osalta 106 euroa, perusopintojen osalta 115 euroa ja syventävien opintojen osalta 136 euroa (kaikkien maksujen keskiarvo oli yksityisissä kouluissa 119 euroa). Kaikkien vastanneiden koulujen lukukausimaksujen keskiarvo oli varhaisiän opintojen osalta 92 euroa, perusopintojen osalta 100 euroa ja syventävien opintojen osalta 122 euroa. Kyselyyn vastanneiden koulujen kaikkien maksujen keskiarvo oli 104 euroa. (Palosuo 2006, 13)

Kyselyyn vastanneilla kunnallisilla kouluilla lukukausimaksut vaihtelivat varhaisiän opinnoissa 30–150 euron välillä ja yksityisillä kouluilla 39,9–165 euron välillä. Perusopinnoissa lukukausimaksujen vaihteluväli oli kunnallisilla kouluilla 32–210 euroa ja yksityisillä 42,8–195 euroa. Syventävien opintojen maksut vaihtelivat kunnallisilla kouluilla 20–315 euron ja yksityisillä kouluilla 79,9–215 euron välillä. Lukukausimaksujen vaihtelu aiheutuu Palosuon mukaan annettavan opetuksen laajuuden ja lukukausien pituuden lisäksi myös muista kustannusrakenteeseen liittyvistä tekijöistä. Perusopintojen lukukausimaksut olivat yli 140 euroa kolmessa kunnallisessa koulussa ja kahdeksassa yksityisessä koulussa. Syventävien opintojen lukukausimaksut olivat yli 140 euroa kuudella kunnallisella ja 11 yksityisellä koululla. Lukukausimaksut olivat kasvaneet vuoden 2004 kyselytutkimuksesta kunnallisissa kouluissa keskimäärin 11 euroa ja yksityisissä kouluissa kaksi euroa. (Palosuo 2006, 13)

Kyselyyn vastanneista kouluista 85 prosenttia suoritti arviointia. Aihepiireittäin jaoteltuna opettajan itsearviointia suoritti 20 koulua, oppilaan itsearviointia 40 koulua, oppilaiden arviointia 40 koulua, esimiestyön arviointia 14 koulua, koulun toiminnan arviointia 24 koulua ja työilmapiirin/työtyytyväisyyden arviointia 23 koulua. 12 koulua ei suorittanut minkäänlaista arviointia. Yhteensä 13 koulua teki kansainvälistä yhteistyötä oppilaiden tai opettajien

kesken. Yhteistyön koettiin olevan hedelmällistä, mutta aikaa vievää ja resursoinniltaan haasteellista. (Palosuo 2006, 7, 12)

Keskeiset käsitteet

Olen koonnut alla olevaan taulukkoon taiteen perusopetukseen liittyviä keskeisiä termejä ja käsitteitä. Järjestelmän hallinnollinen puoli on mielestäni kohtalaisen monimutkainen, joten siihen liittyvien termien ja käsitteiden esittely kootusti tukee lukijaa järjestelmän hahmottamisessa.

Kunnallinen kulttuuripalvelu	<i>Kunnallinen kulttuuripalvelu</i> perustuu tai on johdettavissa erillislainsäädännöstä ja on opetus- ja kulttuuritoimen valtionosuusjärjestelmän piirissä (Luukkainen 2002, 77).
Taiteen perusopetus	<i>Taiteen perusopetus</i> on tasolta toiselle etenevä taiteen opetusjärjestelmä, joka perustuu opetusyksikkökohtaisiin opetussuunnitelmiin (Porna 2003, 21). Taiteen perusopetus on osa suomalaista yleissivistävän koulutuksen järjestelmää, johon kuuluu taiteen perusopetuksen lisäksi esiopetus, aamu- ja iltapäivätoiminta, perusopetus ja lukio-opetus (Yleissivistävä koulutus...).
Visuaaliset taiteet	<i>Visuaaliset taiteet</i> on yksi taiteen perusopetusjärjestelmän taidealoista, ja se sisältää kuvataiteen ja arkkitehtuurin taiteen perusopetuksen. Muut taidealat ovat musiikki, käsityö, tanssi, teatteritaide, sirkustaide ja sanataide. (Porna 2003, 13)
Taiteen perusopetuksen opetusyksikkö	<i>Opetusyksikkö</i> on taiteen perusopetusta antava oppilaitos kuten Espoon kuvataidekoulu, Espoon musiikkiopisto, Espoon kaupungin työväenopisto tai Hollolan kansalaisopisto. (Porna 2003, 12)
Taiteen perusopetuksen järjestäjä	Taiteen perusopetuksen <i>järjestäjänä</i> voi toimia kunta tai opetuksen järjestämisluvan saanut kuntayhtymä, rekisteröity yhteisö tai säätiö. Kuntien kulttuuritoimintalain (728/1992) ensimmäisessä pykälässä säädetään: "... <i>Kunnan tehtävänä on myös järjestää kunnan asukkaille mahdollisuuksia taiteen perusopetukseen...</i> ". Taiteen perusopetuslain (633/1998) toisessa pykälässä säädetään: " <i>Kunta voi järjestää taiteen perusopetusta. ...</i> ". Kunnan ei siis ole välttämätöntä toimia itse taiteen perusopetuksen järjestäjänä, mutta sen

	<p>velvollisuutena on <i>järjestää mahdollisuuksia</i> taiteen perusopetukseen. Kunnan lisäksi kuntayhtymä, rekisteröity yhteisö tai säätiö voi järjestää taiteen perusopetusta, jos opetusministeriö on myöntänyt siihen luvan. (Porna 1994, 10)</p> <p>Kunta voi järjestää taiteen perusopetusta itse eli omistamassaan opetusyksikössä. Kunta voi myös järjestää taiteen perusopetusta ostamalla taiteen perusopetuspalveluja esimerkiksi kunnassa toimivalta yksityiseltä yhteisöltä, toiselta kunnalta tai toisessa kunnassa toimivalta yksityiseltä yhteisöltä. (Porna 1994, 10–11)</p> <p>Kuntayhtymä, rekisteröity yhteisö tai säätiö, joka järjestää taiteen perusopetusta, on aina myös opetusyksikön <i>omistaja</i>. (Porna 2003, 10 & Valtionosuussovellus 2008a...)</p>
Taiteen perusopetusta antavan opetusyksikön omistaja	<p><i>Opetusyksikön omistaja</i> tarkoittaa kuntaa, kuntayhtymää, rekisteröityä yhteisöä tai säätiötä, joka omistaa opetusyksikön. Opetusyksiköiden omistuspohja voidaan jakaa kunnallisiin ja yksityisiin omistajiin. (Porna 2003, 11)</p>
Taiteen perusopetusta antavan opetusyksikön päätoimipaikka	<p><i>Opetusyksikön päätoimipaikka</i> sijaitsee maantieteellisesti opetusyksikön omistajan omassa kunnassa. (Heino & Ojala 2006, 7)</p>
Opetusyksikön sijaintikunta	<p><i>Opetusyksikön sijaintikunta</i> on opetusyksikön päätoimipaikan sijaintikunta (maantieteellinen sijaintikunta). (Heino & Ojala 2006, 7)</p>
Opetusyksikön sivutoimipaikka	<p>Opetusyksiköllä voi olla useassa kunnassa <i>sivutoimipaikkoja</i> (Heino & Ojala 2006, 7).</p>
Taiteen perusopetuksen perusopetusyksikkö	<p><i>Perusopetusyksikkö</i> tarkoittaa muuta kuin tuntiperusteisen valtionosuuden piirissä olevaa opetusyksikköä. (Porna 2003, 10)</p>
Taiteen perusopetuksen toimipiste	<p><i>Toimipiste</i> on yksittäinen paikka (rakennus/tilat), jossa opetusta annetaan, eli esimerkiksi Espoon kuvataidekoulun toimipiste Karakallion monitoimitalossa. Oppilaitos voi toimia vain yhdellä toimi-pisteellä, mutta sillä voi olla jopa 20–30 toimipistettä (Heino & Ojala 2006, 7).</p>

Taiteen erityisoppilaitokset/ taideoppilaitokset	<i>Taiteen erityisoppilaitokset ja taideoppilaitokset</i> ovat taiteen perusopetusta antavia oppilaitoksia kuten kuvataidekouluja tai musiikkiopistoja. Kansalaisopistot <i>eivät</i> ole taiteen erityisoppilaitoksia tai taideoppilaitoksia. Taiteen erityisoppilaitos /taideoppilaitos-kategoriaan kuuluu Suomen Kuntaliiton taiteen perusopetusrekisterissä myös koululaitoksen yhteydessä toteutettu taiteen perusopetus ja alan järjestöjen organisoima opetus. (Porna 2002, 12)
Muu taiteen perusopetus	Muu taiteen perusopetus -kategoriaan kuuluu Suomen Kuntaliiton taiteen perusopetusrekisterissä kansalaisopistot (Porna 2002, 12).

2.3 Yhdenvertaisuus ja kulttuuriset oikeudet

Johdattelen lukijan seuraavaksi yhdenvertaisuuteen ja kulttuuriin oikeuksiin liittyviin sopimuksiin ja lainsäädäntöön. Tarkoituksena on antaa lukijalle peruskäsitteitä näistä sopimuksista ja lainsäädännöstä, jotka luovat perustan yhdenvertaisuuden ja kulttuuristen oikeuksien edistämiseksi ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämiseksi Suomessa. Tarkoituksena on korostaa sitä, että saavutettavuuden kehittämiseksi on painavia kansallisia ja kansainvälisiä perusteita ja perusteluja.

Esittelen aluksi Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) Ihmisoikeuksien julistuksen vuodelta 1948 sekä YK:n yleisohjeet vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamisesta (1993). Tämän jälkeen esittelen lukijalle suomalaista lainsäädäntöä kulttuuristen oikeuksien valossa. Lopuksi esittelen lasten kulttuuriin oikeuksiin liittyviä sopimuksia.

Yhdistyneet Kansakunnat

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948 on merkittävin ihmisoikeuksia koskeva asiakirja, jossa myös määritellään ihmisoikeuksien käsite perusteellisesti. Ihmisoikeusjulistus jakautuu kansalais- ja poliittisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin. Kulttuuriset oikeudet kuuluvat ihmisoikeusjulistuksessa sivistyksellisiin oikeuksiin; julistuksen 27. artiklassa todetaan, että jokaisella on oikeus osallistua yhteiskunnan sivistyselämään ja nauttia taiteista. Ihmisoikeusjulistus ei ole oikeudellisesti sitova asiakirja, mutta siihen pohjautuvat erilaiset ihmisoikeussopimukset sitovat myös oikeudellisesti niitä hyväksyneitä valtiota turvaamaan kansalaisilleen ihmisoikeuksien toteutumisen. Suomessa ihmisoikeussopimuksista on tullut osa kansallista lainsäädäntöä. (Könkkölä 2003, 11, 13, 100, 104)

Yhdistyneet Kansakunnat laati vuonna 1993 yleisohjeet vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamisesta (Könkkölä 2003, 33). Kyseiset yleisohjeet muodostavat Elisabet Svenssonin, ”*Museo kaikille*” -oppaan (2003) kirjoittajan mukaan perustan työlle, jota tehdään toimimisesteisten sekä muiden erityisryhmien saavutettavuuden takaamisen puolesta. Kaikki Pohjoismaat ovat hyväksyneet kyseiset yleisohjeet ja sitoutuneet toimimaan aktiivisesti niiden edistämiseksi. Kymmenes yleisohje käsittelee kulttuuritoimintaa: ”*Jäsenvaltiot ryhtyvät toimenpiteisiin varmistaakseen, että vammaiset henkilöt voivat osallistua kulttuuritoimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.*” Kyseisessä yleisohjeessa ohjeistetaan edistämään esteetöntä pääsyä kulttuuripalveluja järjestäviin paikkoihin ja edistämään vammaisten omien luovien ja taiteellisten kykyjen käyttömahdollisuuksia (Koivunen & Marsio 2006, 67). (Svensson 2003, 21)

Suomalainen lainsäädäntö

Kulttuurisia oikeuksia ei ole Suomessa ilmaistu eksplisiittisesti osana perusoikeuksia [eli Suomen Perustuslakiin (731/1999) pohjautuvia oikeuksia]. Perustuslaissa kuitenkin turvataan kaikille suomen kansalaisille sivistykselliset oikeudet ja todetaan, että julkisen vallan on turvattava jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus kehittää itseään varallisuuden sitä estämättä ja mahdollisuus saada kykyjensä ja tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta (Lastenkulttuuripoliittinen... 2003:29, 7). Tätä säädöstä voidaan tulkita Jyväskylän yliopiston dosentin Esko Korkeakosken (2006, 16) mukaan niin, että *hyvä kulttuurielämä* kuuluu kansalaisten sivistyksellisiin perusoikeuksiin.

Lainsäädännössä, joka koskee Suomen kulttuurilaitoksia, ei näkövammaisten kirjasto Celiaa (Laki näkövammaisten kirjastosta 638/1996) lukuun ottamatta mainita erikseen vähemmistö- ja erityisryhmiä palveluiden tarvitsijoina. Tästä aiheutuu opetusministeriön mukaan se, että vähemmistö- ja erityisryhmien palveluissa voi olla suuria eroja laitoksista ja kunnista riippuen. Kulttuurilaitosten palvelut ovat niitä koskevan lainsäädännön mukaan kuitenkin tarkoitettu kaikille, ja lainsäädäntöä tulee myös noudattaa perusoikeusmyönteisesti. Rakennuslainsäädännöllä pyritään vaikuttamaan siihen, että myös kulttuurikäytössä olevat rakennukset ovat fyysisesti saavutettavia kaikille. Yksityiskohtaiset määräykset ja ohjeet, jotka koskevat liikkumisesteetöntä rakentamista, ovat Suomen rakentamismääräyskokoelmassa ”*F1, Esteetön rakennus, Määräykset ja ohjeet 2005*”. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 12)

Suomi on nimennyt romaniväestön ja saamelaiset *perinteisiksi kansallisiksi vähemmistöiksi* ratifioidessaan Euroopan Neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen (1995). Sopimus korostaa, että moniarvoisen yhteiskunnan ei tule ainoastaan kunnioittaa kansalliseen vähemmistöön kuuluvien henkilöiden etnistä, kielellistä,

sivistyksellistä ja uskonnollista identiteettiä, vaan myös luoda tarkoituksenmukaiset olosuhteet, joissa nämä henkilöt voivat ilmaista, säilyttää ja kehittää tätä identiteettiään. Saamelaisille, romaneille ja muille ryhmille taataan myös perustuslaissa (731/1999) oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. (Koivunen & Marsio 2006, 73)

Vammaispalvelulain (380/1987) tarkoituksena on edistää vammaisten ihmisten edellytyksiä elää ja toimia muiden ihmisten kanssa yhdenvertaisina yhteiskunnan jäseninä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä (Koivunen & Marsio 2006, 68). Vammaispalvelulaissa todetaan, että kuntien on järjestettävä kaikkia vammaispalvelulain piiriin kuuluvia palveluita kunnassa siinä laajuudessa, kuin tarve vaatii. Tämä tarkoittaa, että kunnan velvollisuus ei ole järjestää ainoastaan ns. subjektiivisten oikeuksien²⁰ toteutumisen varmistavia palveluita, vaan kaikkia palveluita (Reinikainen 2000, 25). Vammaispalvelulain mukaisia palveluja ovat esimerkiksi kuljetuspalvelut, tulkkipalvelut ja henkilökohtaiset avustajat. Palveluilla tuetaan vammaisten ihmisten mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisina yhteiskunnan jäseninä. (Taide tarjolle ... 2004, 60–61)

Lasten kulttuuriset oikeudet

Suomi on ratifioinut Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (1989) vuonna 1991 (Könkkölä 2003, 37). Opetusministeriön mukaan kyseisen yleissopimuksen periaatteena on, että lapsilla on oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon sekä yhteiskunnan suojeluun ja huolenpitoon. Lasten oikeudesta kulttuurielämään säädetään kyseisen yleissopimuksen artikloissa, jotka liittyvät koulutukseen ja kulttuuriin sekä ilmaisuvapauteen ja tiedonvälitykseen. (Alueiden vahvuudeksi... 2003, 31) Kyseisen yleissopimuksen 31. artiklassa sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään (Korkeakoski 2006, 16):

”Sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin. Sopimusvaltiot kunnioittavat ja edistävät lapsen oikeutta osallistua kaikkeen kulttuuri- ja taide-elämään ja kannustavat sopivien ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamista kulttuuri-, taide-, virkistys-, ja vapaa-ajantoimintoihin.”

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (1989) artikla 23 käsittelee vammaisen lapsen oikeuksia: sopimusvaltiot tunnustavat, että henkisesti tai ruumiillisesti vammaisen lapsen

²⁰ Subjektiivinen oikeus palveluun tarkoittaa, että asiakas voi vaatia kyseistä palvelua kunnalta tarvittaessa tuomioistuimen kautta, ja että kunnalla ei ole oikeutta evätä tätä palvelua vetoamalla määrärahojen puutteeseen (Kuntien sosiaali- ja terveyspalveluja...).

tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Artiklassa 23 säädetään lisäksi vammaisen lapsen mahdollisuudesta virkistystoimintaan siten, että hän sopeutuu mahdollisimman hyvin ympäröivään yhteiskuntaan, ja että hän saavuttaa mahdollisimman korkean yksilökohtaisen kehitystason sivistyksellinen ja henkinen mukaan luettuina. (Könkkölä 2003, 37–38)

Jyväskylän yliopiston dosentin Esko Korkeakosken mukaan Suomessa on niukasti erityisesti lastenkulttuuria koskevia kansallisia säädöksiä. Lastenkulttuuria koskeva toiminta voidaan johtaa Korkeakosken mukaan perustuslain (731/1999) 16. pykälästä, jonka mukaan jokaiselle tulee turvata yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varallisuuden sitä estämättä. (Korkeakoski 2006, 16) Lisäksi perustuslain (731/1999) yhdenvertaisuuspykälässä todetaan, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja että heillä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lastensuojelulain (417/1997) mukaan lapsilla on oikeus turvalliseen ja virikkeiseen kasvuympäristöön ja tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen. Myös Suomen hallitusohjelman 2007 lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa kiinnitetään erityistä huomiota lasten ja nuorten harrastustoiminnan ja osallistumisen edistämiseen (Pääministeri... 2007, 77). (Koivunen & Marsio 2006, 65)

3 KULTTUURIPALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN KEHITTÄMINEN

Esittelen lukijalle seuraavaksi tutkimusaineistoni analyysissä käyttämäni viitekehyksen. Esittelen aluksi saavutettavuuden, esteettömyyden, saatavuuden ja ”Design for All”:n käsitteet. Tämän jälkeen esittelen vähemmistö-käsitteen ja tarkastelen kyseisen käsitteen jakoa toisaalta toimimisesteisiin ja toisaalta kulttuurivähemmistöihin. Esittelen erilaisia vähemmistöjä, joita yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien edistäminen erityisesti koskee; esittelen erilaiset yleisimmät toimimisesteet sekä eri kulttuurivähemmistöt Suomessa. Lisäksi esittelen haasteita, jotka koskevat kulttuurivähemmistö-käsitteeseen liittyvien termien kuten monikulttuurisuuden määrittelemistä.

Toisessa alaluvussa esittelen tutkimusaineistoni analyysissä käyttämäni kahdeksan saavutettavuuden osa-aluetta sekä niitä koskevia kehittämiskeinoja. Lopuksi esittelen lukijalle viitekehykseni keskeiset käsitteet koottuna taulukkoon.

Keskeiset käsitteet – saavutettavuus ja esteettömyys

Suomessa on alettu käyttää käsitteitä *saavutettavuus* ja *esteettömyys* kulttuuripalvelujen yhteydessä pääasiassa vasta 2000-luvun alkupuolelta lähtien²¹. Saavutettavuus tarkoittaa ihmisten yhdenvertaista kohtelua ja syrjimättömyyttä (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 7). Saavutettava kulttuuritarjonta tarkoittaa, että erilaiset yleisöt voivat osallistua siihen mahdollisimman helposti ja esteettömästi, ja että ketään ei aseteta muita huonompaan asemaan esimerkiksi syntyperän, iän, vamman, sukupuolen tai muun henkilön ominaisuuteen liittyvän syyn perusteella. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 7 & Taide tarjolle ... 2004, 9) Kulttuuri ja taide ovat kaikkien ulottuvissa silloin, kun kuka tahansa voi valita kiinnostuksensa mukaisia, itselleen soveltuvia ja saavutettavia palveluja ja hankkia kulttuuritoiminnasta ja -tarjonnasta elämyksiä ja taitoja sekä tuottaa niitä myös itse. (Taide tarjolle ... 2004, 9)

Esteettömyys-käsitettä käytetään saavutettavuus-käsitteen rinnalla kuvaamassa palvelun helppoa lähestyttävyyttä. Oppaassa ”*Museo kaikille - Pohjoismainen esteettömyys ja saavutettavuusopas*” (Svensson 2003) esteettömyys-käsitettä käytetään, kun käsitellään fyysistä saavutettavuutta, jota voidaan korjata teknisillä toimenpiteillä. Saavutettavuus-käsitettä käytetään, kun käsitellään osallistumisen mahdollisuuksia laaja-alaisesti. (Levanto 2003, 16)

²¹ Valtion taidemuseossa toteutettiin vuosina 1999–2001 Saavutettavuus-projekti, jonka asiantuntijaryhmä päätyi vuonna 1999 pitämään ”saavutettavuutta” laajempaan ja paremmin kulttuuripalvelujen kokonaisuuteen viittaavana käsitteenä kuin ”esteettömyyttä”. Opetusministeriössä vuosina 2001–2002 toimineen Kulttuuria kaikille -työryhmän mukaan kyseinen Valtion taidemuseon projekti on jossain määrin ohjannut saavutettavuus-käsitteen määrittämistä ja vakiintumista kulttuuripalvelujen yhteydessä Suomessa. (Kulttuuri kaikille... 2002, 14)

Saavutettavuus-käsitettä muistuttava käsite *saatavuus* liittyy tuotteiden tai palvelujen valikoimaan. Palvelu on saatavilla silloin, kun sitä on tarjolla tai tilattavissa. Saatavuus ei tarkoita saavutettavuutta. Saatavuus on kuitenkin saavutettavuuden edellytys. Saatavuus ei määrittele tarjonnan laatua käyttäjän kannalta. (Taide tarjolle... 2004, 73)

Design for All ja *Universal Design* ovat saavutettavuuteen liittyviä käsitteitä. Elisabet Svenssonin (2003) mukaan sen sijaan, että puhuttaisiin erityisryhmistä ja heidän erillisistä tarpeistaan, pyritään puhumaan "kaikille suunnittelusta" ja "kaikkia hyödyttävästä suunnittelusta". "Keskivertoihmiselle" (aikuiselle, jolla ei ole minkäänlaisia toimimisesteitä ja joka puhuu äidinkielenään maan pääkieltä) suunnittelun sijaan tulisi Svenssonin mukaan pyrkiä suunnittelemaan kaikille käyttäjäryhmille samanaikaisesti sopivia tuotteita ja palveluja. (Svensson 2003, 24)

3.1 Vähemmistöt

Vaikka ihmisiä erittelevää ja ryhmittelevää terminologiaa tulisi välttää, käytetään termi- jaottelua 1) *toimimisesteiset* ja 2) *kulttuurivähemmistöt* kuitenkin usein apuna saavutettavuuden kehittämisen parissa tehtävässä käytännön työssä. Toimimisesteisillä tarkoitetaan pääasiassa liikunta-, aistielin- ja kehitysvammaisia, ja kulttuurivähemmistöillä etnisiä ryhmiä, sukupuolivähemmistöjä ja tiettyyn alakulttuuriin kuuluvia henkilöitä. Osallistumisen esteitä voivat muodostaa myös esimerkiksi erilaiset pitkäaikaissairaudet ja mielenterveysongelmat (Koivunen & Marsio 2006, 66).

Sanalla "vammainen" ei viitata Svenssonin (2003) mukaan ihmisen ominaisuuteen, vaan henkilön ja hänen ympäristönsä väliseen suhteeseen; mitä esteettömämpi ympäristö on, sitä vähemmän on vammaisuutta. Svensson määrittelee vammaisen ihmisen seuraavasti: "*Ihminen on vammainen, jos hän kohtaa suuria vaikeuksia pitkäaikaisen liikkumis- tai toimimisesteen sekä ympäristössä ilmenevien puutteiden, yhteiskunnallisten olojen tai asenteiden vuoksi.*" Suomessa on noin 500 000 henkilöä, jolla on jonkinasteinen vamma (Koivunen & Marsio 2006, 66). (Svensson 2003, 25)

Liikkumiseste liittyy alentuneeseen liikuntakykyyn, kuten vaikeuksiin kävellä tai käsien toimimisrajoittuneisuuteen. Osa liikkumisesteisistä henkilöistä käyttää pyörätuolia tai rollaattoria. *Kuulovamma* tarkoittaa alentunutta kuuloa tai täysin kuuroa henkilöä. Kuulon apuvälineenä saatetaan käyttää kuulolaitetta, ja kuulovammaisen henkilön apuna saattaa olla myös kuulokoira. *Näkövammainen* tarkoittaa, että henkilö ei näe lainkaan, hänen näkökykynsä on alentunut tai hänen näkökenttensä on rajoittunut. Näön apuvälineinä liikkumisessa käytetään esimerkiksi opaskoiria ja valkoisia keppejä. *Kehitysvamma* tai muu ymmärtämiseen liittyvä toimimiseste liittyy siihen, että henkilön on vaikeaa lajitella, työstää ja

käyttää tietoa. Hänellä saattaa myös olla muisti- tai keskittymishäiriöitä. Taustalla ovat synnynnäiset tai onnettomuuksien tai sairauksien aiheuttamat aivovammat. Kehitysvammojen vaikutukset voivat vaihdella suuresti, kuten myös henkilön avun tarve. *Selkokieli* tarkoittaa puhuttua tai kirjoitettua kieltä, joka on sanastoltaan ja kieliopiltaan tavallista yleiskieltä yksinkertaisempaa. Selkokielinen puhe tai kirjoitus voi toimia kehitysvammaisen henkilön apuna. *Lukihäiriö* aiheuttaa esimerkiksi lukemisen hitautta tai vaikeutta, oikeinkuulemisen vaikeutta tai kirjoittaessa kirjainten tai niiden paikan sekoittumista. Selkokielinen puhe tai kirjoitus voi toimia myös lukihäiriöisen henkilön apuna. (Svensson 2003, 25–31)

Suomen kulttuurivähemmistöt voidaan jakaa Koivusen ja Marsion mukaan perinteisiin kulttuurivähemmistöihin ja uusiin kulttuurivähemmistöihin sen mukaan, kuinka kaukana historiassa vähemmistön juuret Suomessa ovat. Perinteisiä kulttuurivähemmistöjä ovat saamelaiset, suomenruotsalaiset, juutalaiset, romanit, tataarit ja venäläiset. Uusia kulttuurivähemmistöjä ovat puolestaan pääasiassa ne ryhmät, jotka ovat asettuneet maahan 1980-luvulta alkaen. Näitä ryhmiä ovat esimerkiksi vietnamilaiset, somalialaiset ja iranilaiset. Jako perinteisiin ja uusiin kulttuurivähemmistöihin ei ole Koivusen ja Marsion mukaan kuitenkaan yksiselitteinen, sillä esimerkiksi venäläisiä on kummassakin ryhmässä. (Koivunen & Marsio 2006, 74)

Uusia kulttuurivähemmistöjä kutsutaan myös maahanmuuttajaryhmiksi, joihin kuuluu Koivusen ja Marsion mukaan humanitääriset muuttajat eli pakolaiset ja turvapaikanhakijat, paluumuuttajat, työperusteiset muuttajat ja perheperusteiset muuttajat sekä esimerkiksi opiskelijat. *Maahanmuuttaja* merkitsee Koivusen ja Marsion mukaan maahan muuttanutta ulkomaan kansalaista, joka aikoo asua tai on asunut maassa vähintään vuoden ja jolla on asianmukaiset luvat. Termillä *ulkomaalaistaustainen* voidaan Koivusen ja Marsion mukaan tarkoittaa sekä ulkomaan kansalaista että ensimmäisen polven maahanmuuttajaa ja hänen jälkeläisiään eli toisen tai kolmannen polven maahanmuuttajia. *Kantaväestöllä* tarkoitetaan puolestaan Suomen kansalaisia ja tarkemmin heitä, joilla ei ole maahanmuuttajataustaa. Viime aikoina termi *uussuomalaiset* on alkanut korvaamaan termiä maahanmuuttajat, ja kyseistä termiä suositellaankin Koivusen ja Marsion mukaan käytettäväksi toisen tai useamman polven maassa asuneista termin maahanmuuttajataustainen rinnalla. (Koivunen & Marsio 2006, 27, 70–71)

Termit *kulttuurinen monimuotoisuus* ja *monikulttuurisuus* viittaavat Koivusen ja Marsion mukaan siihen, että kulttuurinen identiteetti koostuu monesta eri osatekijästä, kuten sukupuolesta, iästä, asuinpaikasta, uskonnosta, seksuaalisesta suuntautumisesta ja äidinkielestä. Monikulttuurisuuden käsite on monimerkityksellinen – se on sekä poliittinen ja normatiivinen termi että myös termi, jolla kuvataan tilannetta, jossa esiintyy rinnakkain

erilaisia kulttuurisia ja etnisiä ryhmiä. Monikulttuurisuus tarkoittaa myös yhteiskunnan tilaa, jossa ihmisten katsotaan kuuluvan samanaikaisesti useaan kulttuuriseen kokonaisuuteen – sekä laajaan yhteiskuntaan että kulttuurisiin ryhmiin. (Koivunen & Marsio 2006, 70–71)

3.2 Saavutettavuuden osa-alueet

Saavutettavuuden osa-alueet jaotellaan Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet -yksikössä Kehyksessä toimivassa Kulttuuria kaikille -palvelussa

1) *rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen*, 2) *saavutettavuuteen eri aistien avulla*, 3) *taloudelliseen saavutettavuuteen*, 4) *tiedolliseen saavutettavuuteen*, 5) *tiedotuksen saavutettavuuteen*, 6) *kulttuuriseen saavutettavuuteen*, 7) *asenteelliseen saavutettavuuteen* sekä 8) *päätöksenteon saavutettavuuteen ja strategiseen työhön*. (Mitä on saavutettavuus...)

Opetusministeriön toimenpideohjelmassa ”*Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus*;

Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010” (2006, 7-10) kulttuuripalvelujen

saavutettavuuden osa-alueet määritellään osallistumisen esteiden kautta. Esteet jaotellaan

1) *fyysisiin esteisiin*, 2) *aisteihin liittyviin esteisiin*, 3) *taloudellisiin esteisiin*, 4)

ymmärtämiseen liittyviin esteisiin, 5) *tiedottamiseen liittyviin esteisiin*, 6) *sosiaaliseen ja*

kulttuuriseen saavutettavuuteen liittyviin esteisiin ja 7) *päätöksentekoprosesseihin liittyviin esteisiin*.

Opetusministeriön toimenpideohjelman ja Kulttuuria kaikille -palvelun saavutettavuuteen

liittyvät jaottelut ovat lähes täysin yhteneväisiä huolimatta siitä, että Kulttuuria kaikille -

palvelussa käytetään saavutettavuus-käsitettä ja opetusministeriön toimenpideohjelmassa

käsitellään osallistumisen *esteitä*. Jaotteluissa ilmenee eroavaisuuksia ainoastaan siltä osin,

että Kulttuuria kaikille -palvelussa on käytössä käsite *kulttuurinen saavutettavuus*, ja

opetusministeriön toimenpideohjelmassa kyseistä käsitettä vastaa *sosiaalinen ja kulttuurinen*

saavutettavuus. Lisäksi käsite *asenteellinen saavutettavuus* esiintyy ainoastaan Kulttuuria

kaikille -palvelun jaottelussa. Sekä Kulttuuria kaikille -palvelun että opetusministeriön

toimenpideohjelman määritelmät pohjautuvat opetusministeriön vuoksiksi 2001–2002

asettaman Kulttuuria kaikille -työryhmän konkretisoimiin kulttuuripalvelujen saavutettavuuden

eri osa-alueisiin²². Kyseinen työryhmä käytti lähtökohtanaan Iso-Britannian Museums &

²² Suomalaisen työryhmän saavutettavuuden osa-alueääritelmässä on mukana *asenteellinen saavutettavuus* ja *sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus*. (Kulttuuria kaikille... 2002, 13) Kulttuuria kaikille -palvelussa osa-alueen *kulttuurinen saavutettavuus* on kuitenkin katsottu sisältävän myös *sosiaalisen saavutettavuuden* (Salovaara 2009). Olen päättänyt käyttämään lopputyössäni pääasiassa käsitettä *kulttuurinen saavutettavuus*, sillä se sisältää mielestäni *sosiaalisen saavutettavuuden* käsitteen. *Asenteellinen saavutettavuus* on saatettu jättää opetusministeriön toimenpideohjelmasta pois sen vuoksi, että käsite sisältää voimakkaan viittauksen kulttuuripalveluja tarjoavan tahon henkilökunnan puutteellisiin tietoihin saavutettavuudesta ja sen kehittämisestä. Olen kuitenkin samaa mieltä Kulttuuria kaikille -palvelun sekä Kulttuuria kaikille -työryhmän kanssa kyseisen käsitteen käytöstä; mielestäni on tärkeää, että kulttuuripalvelujen saavutettavuutta tarkastellaan myös *asenteellinen saavutettavuus* -käsitteen avulla, sillä se heijastaa niitä vaatimuksia, joita kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittäminen asettaa organisaation *arvoille* ja *identiteetille*.

Galleries Commission -neuvoston (nykyinen ”*Museums, Libraries and Archives Council*”) vuonna 1997 museoiden avuksi laatimaa listaa saavutettavuuden osa-alueista. (Kulttuuria kaikille... 2002, 12–13)

Kulttuuripalvelujen saavutettavuutta parannetaan poistamalla saavutettavuuden eri osa-alueisiin liittyviä osallistumisen esteitä. Saavutettavan palvelun edellytyksenä on, että päätöksentekijät, niin kulttuuripalvelujen rahoittajat kuin niiden tuottajatkin, ovat tietoisia olemassa olevista saavutettavuuden esteistä ja keinoista niiden poistamiseksi. Esteiden olemassaolo johtuu usein ainoastaan tahattomista asenteista ja tietämättömyydestä. Saavutettavuutta parantavia tuloksia syntyy, kun asenteita muutetaan erityisryhmien tarpeita paremmin huomioon ottaviksi. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 7) Saavutettavuuden kehittämisessä on Svenssonin (2003) mukaan kyse priorisoinnista ja ajattelutavan muutoksesta niin, että alun alkaen, jo palvelujen suunnitteluvaiheessa, ajatellaan *kaikkien* tarpeita. (Svensson 2003, 34)

Rakennettujen ympäristöjen saavutettavuus liittyy fyysisiin esteisiin. Kulttuuritarjontaan osallistumista voivat haitata esimerkiksi kulkureittien epätasaisuus, hissien pienuus, liian korkealla olevat palvelutiskit, akustiset olosuhteet, huono valaistus, tekstien vääränlainen sijoittelu tai levähdyspaikkojen puute. Fyysisten esteiden poistaminen helpottaa esimerkiksi toimimisesteisten, ikääntyneiden ja lastenvaunujen kanssa liikkuvien osallistumista. Rakennetun ympäristön saavutettavuutta voi parantaa esimerkiksi poistamalla kynnyksiä, lisäämällä käsitukia, mataloittamalla naulakoita ja tarjoamalla lainaan apuvälineitä kuten pyörä-tuoleja, liukuesteitä ja kynätukia. Tarpeelliset suuremmat muutostyöt kuten hissien, automaattiovien ja luiskien lisääminen voidaan sisällyttää pitkäaikaissuunnitelmiin. Opetusministeriön mukaan Suomessa on kiinnitetty eniten huomiota fyysisiin esteisiin kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämistyössä (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 8). (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 8 & Rakennettujen...)

Saavutettavuutta eri aistien avulla parannetaan poistamalla aisteihin liittyviä esteitä eli tarjoamalla mahdollisuuksia käyttää aisteja monipuolisesti ja vaihtoehtoisesti. Tämä helpottaa informaation saantia ja rikastuttaa ja voimistaa elämyksiä. Aistien monipuolinen käyttö mahdollistetaan esimerkiksi huolehtimalla pistekirjoitusmerkintöjen, selkeiden opasteiden, apuvälineiden kuten suurennuslasien ja taskulamppujen, kohokarttojen, reliefikuvien, sovellettujen opastusten kuten viittomakielisten ja kuvailutulkattujen opastusten sekä elokuva- ja teatteritekstitysten saatavuudesta. Myös erilaiset tekniset apuvälineet kuten induktiosilmukat ja muut äänentoistojärjestelmät ja tiedon välittäminen yhtä aikaa sekä äänenä että visuaalisena viestinä parantavat saavutettavuutta eri aistien avulla. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 8 & Saavutettavuus eri...)

Kosketeltavaksi tehty taide ja selkokieline kirjallisuus ovat erityisesti saavutettavaksi tehtyä taidetta. Koivusen ja Marsion (2006, 66) mukaan saavutettavaksi tehtyä taidetta ei tule sekoittaa vammaistaitteeseen, joka on taidetta, jossa vammaisuuden kokemukset tulevat esille.

Taloudellista saavutettavuutta parannetaan poistamalla taloudellisia esteitä. Mahdollisuuksia osallistua kulttuuritarjontaan parannetaan esimerkiksi porrastetuoin hinnoin, ilmaistapahtumin, ilmaisain lainattavin apuvälinein ja ilmaisain tai kohtuuhintaisain opastuksain ja tulkkauksain. Porrastettujen hintojen tulee koskea kulttuuripalvelujen lisäksi myös niiden oheispalveluja kuten kahviloita ja myymälöitä. Lisäksi on tärkeää, että erityisryhmään kuluva henkilön mukana seuraava avustaja tai tulkin sisäänpääsy kulttuurilaitokseen on maksuton. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 8-9 & Taloudellinen...)

Tiedollinen saavutettavuus liittyy kulttuurisisältöjen ymmärtämiseen. Ymmärtämisen esteiden syinä saattavat olla esimerkiksi taustatietojen puute, vähäinen kulttuurin tuntemus tai eriaisteiset kehitysvammat. Hankaluuksia saattaa ilmetä esimerkiksi pyrkimyksissä hahmottaa pääväestölle suunnattuja esitteitä, opasteita tai muita informaation lähteitä. Palvelujen ymmärrettävyyttä voidaan lisätä tarjoamalla esimerkiksi selkokielistä informaatiota. Selkokielellä tuotetun materiaalin lisäksi voidaan tarjota syventävää tietoa yleiskielellä. Myös kuvittaminen ja mahdollisuudet kokeilla tukevat kielen ymmärtämiseen perustuvaa informaatiota, kuten myös esitykset, joissa on tarjolla sekä ääntä, tekstitystä että kuvailutulkausta. Ymmärtämistä voidaan parantaa myös selittämällä suullisesti esityksen tai näyttelyn taustoja ja purkamalla itsestään selvyyksinä pidettyjä viitekehyksiä. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 9 & Tiedollinen...)

Saavutettava tiedottaminen on erilaiset käyttäjäryhmät huomioivaa ja hyvin suunniteltua ja toteutettua. Tiedottamiseen liittyviä esteitä voidaan poistaa huolehtimalla esimerkiksi esitteiden visuaalisesta selkeydestä (kuten selkeistä kontrasteista ja riittävän suurista kirjaimista), kielellisestä selkeydestä, verkkosivujen esteettömyydestä (kuten yhteensopivuudesta ruudunlukuohjelmien ja pistekirjoitusohjelmien kanssa), eri kielillä tiedottamisesta, vähemmistö- ja erityisryhmille kohdennetusta mainonnasta ja erilaisten tiedotuskanavien käytöstä. Hyvin suunniteltu tiedotus ottaa huomioon erityis- ja vähemmistöryhmien näkökulmat. On tärkeää huolehtia myös siitä, että kulttuuripalvelun saavutettavuudesta ja esteettömyydestä tiedotetaan erikseen. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 9 & Tiedotuksen...)

Kulttuurinen saavutettavuus koskee kulttuuripalvelujen sisältöjä ja liittyy sosiaalisiin ja kulttuurisiin esteisiin. Huomattava osa kulttuuripalveluista on niin kutsuttua valtakulttuuria; kulttuurialan toimijat ja taidelaitokset esittelevät usein kulttuurin tuotteita, jotka liittyvät

ensisijaisesti pääväestön historiaan ja kokemusmaailmaan. Näiden tuotteiden viitekehykset ja taustat tuntuvat valtaväestön keskuudessa itsestään selviltä. Eri vähemmistöryhmiin kuuluvat henkilöt voivat kuitenkin kokea, että esitykset, teokset ja palvelut eivät kuulu heidän omaan kokemusmaailmaansa tai historiaansa, tai että ne liittyvät niihin vain etäisesti. Tämä saattaa vähentää vähemmistöjen ja erityisryhmien kiinnostusta osallistua kulttuuripalveluihin. On tärkeää, että palvelun tuottajat tiedostavat, kenen ja millaisen identiteetin kautta sisältöjä tehdään, ja kenen tulkinta estetään tapahtumissa tai näyttelyissä. Herkkyys erilaisille kokemuksille, havainnoille ja arvoille tukee kulttuurista saavutettavuutta. (Kulttuurinen...)

Kulttuurisen saavutettavuuden tueksi on tarpeellista pyytää eri vähemmistöjen edustajia mukaan sisältöjen suunnitteluun. Myös erilaisten yhteisöohjelmien avulla on mahdollista löytää uusia yleisöjä. On myös tärkeää, että kulttuurilaitosten omassa henkilökunnassa on erilaisten vähemmistöjen edustajia. (Taiteen ja kulttuurin... 2006, 9 & Kulttuurinen...)

Kulttuurinen saavutettavuus koskee myös sitä, millä kielillä sisältöjä on tarjolla (Edellinen lause on kirjoittajan omaa tulkintaa; eri kielten huomioiminen on tässä kappaleessa esillä *tiedotuksen saavutettavuuden* yhteydessä, mutta sisältöjen kielivalinnat eli esimerkiksi opastuskielet, opetuskielet ja esityskielet liittyvät mielestäni vahvemmin sisältöihin kuin tiedottamiseen).

Asenteellinen saavutettavuus liittyy siihen, miten erilaisia yleisöjä huomioidaan kulttuuri-kohteessa ja miten heidät toivotetaan tervetulleeksi kohteeseen. Asenteellista saavutettavuutta voidaan kehittää esimerkiksi kouluttamalla sekä asiakaspalvelu- että muuta henkilökuntaa. Tiedon kerääminen erilaisista yleisöryhmistä ja yhteyden pitäminen erilaisiin kohderyhmiin on myös olennaista. Kulttuuria kaikille -palvelun mukaan on tärkeää, että saavutettavuuden edistäminen kirjataan toimintasuunnitelmiin ja että niin toimintojen suunnittelijoilla, rahoittajilla kuin toteuttajillakin on saavutettavuuden kehittämisen ja erilaiset käyttäjäryhmät huomioiva asenne. (Asenteellinen...)

Päätöksenteon ja strategisen työn saavutettavuus liittyy organisaation päätöksentekoprosessien läpinäkyvyyteen ja avoimuuteen. Päätöksenteon saavutettavuuteen liittyy esimerkiksi se, kuuluuko organisaation toimintakulttuuriin uusien kävijäryhmien konsultointi, ja kirjataanko saavutettavuuden edistäminen tavoitteena organisaation toiminta- ja taloussuunnitelmiin. Myös henkilökunnan mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa päätöksiin ja ulkopuolisten kuuleminen päätöksenteossa ovat olennaisia päätöksenteon saavutettavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Lisäksi palautteen pyytäminen käyttäjiltä, saadun palautteen huolellinen käsittelyminen ja toivottujen uudistusten toteuttaminen lisäävät päätöksenteon saavutettavuutta. Tehtyjen päätösten perustelujen tulee olla kaikkien saatavilla. (Päätöksenteon... & Taiteen ja kulttuurin... 2006,13)

Keskeiset käsitteet

Alla olevassa taulukossa on tutkimusaineistoni analysoimisessa käyttämäni viitekehysten keskeiset käsitteet.

<p>Saavutettavuus</p>	<p>Englanniksi <i>Accessibility</i>, ruotsiksi <i>tillgänglighet</i>.</p> <p>Hyvä <i>saavutettavuus</i> tarkoittaa erilaisten yleisöjen tarpeiden huomioimista ja kohteen helppoa lähestyttävyyttä kaikenlaisille ihmisille. Saavutettava palvelu tarjoaa mahdollisuuden osallistumiseen ihmisten erilaista ominaisuuksista riippumatta. Saavutettavuus tarkoittaa myös yhdenvertaisuuden edistämistä. <i>Saavutettavuus</i>-termiä voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun käsitellään <i>laaja-alaisesti</i> osallistumisen mahdollisuuksia (Levanto 2003, 16). (Taide tarjolle... 2004, 74)</p>
<p>Esteettömyys</p>	<p><i>Esteettömyys</i>-termiä käytetään usein identtisesti saavutettavuuden kanssa kertomassa kohteen helpposta lähestyttävyydestä. Termi painottaa palvelun toimivuutta erityisesti toimimisesteisten ihmisten kannalta. Esteettömyyden voidaan katsoa olevan yksi saavutettavuuden osa-alue. Esteettömyys-termiä voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun on kyse fyysisistä tiloista, joita voidaan korjata teknisin toimenpitein (Levanto 2003, 16). (Taide tarjolle ... 2004, 70)</p>
<p>Saavutettavuuden osa-alueet</p>	<p><i>Saavutettavuuden osa-alueet</i> voidaan jakaa seuraavasti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Rakennettujen ympäristöjen saavutettavuus 2) Saavutettavuus eri aistien avulla 3) Taloudellinen saavutettavuus 4) Tiedollinen saavutettavuus 5) Tiedotuksen saavutettavuus 6) Kulttuurinen saavutettavuus 7) Asenteellinen saavutettavuus 8) Päätöksenteon saavutettavuus ja strateginen työ <p>(Mitä on saavutettavuus...)</p>
<p>Toimimisesteinen</p>	<p><i>Toimimisesteisiin</i> henkilöihin kuuluu monenlaisia ihmisryhmiä, joita saavutettavuuskysymykset koskevat. Vammaisuuden (liikunta-, aisti-, tai kehitysvammaisuuden) lisäksi myös väliaikainen toiminnallinen haitta voi aiheuttaa toimimisesteen. Esimerkiksi ikääntyneet ihmiset, joiden toimimiskyky on</p>

	heikentynyt, ja maahanmuuttajat, jotka kohtaavat kielellisiä esteitä, voivat olla toimimisesteisiä. Samoin lastenvaunujen kanssa liikkumisesteisessä ympäristössä liikkuvat henkilöt voivat olla toimimisesteisiä. (Taide tarjolle... 2004, 75)
Kulttuurivähemmistöt	<i>Kulttuurivähemmistöjä</i> ovat esimerkiksi suomenruotsalaiset, saamelaiset, viittomakieliset, romanit, vanhavenäläiset, tataarit ja maahanmuuttajaryhmät. Myös esimerkiksi eri uskontokuntiin kuuluvilla, seksuaalivähemmistöillä, ja eri ikäryhmillä on omia kulttuurisia erityispiirteitä. (Kulttuurivähemmistöt...)

4 TEORIALÄHTÖINEN SISÄLLÖNANALYYSI TUTKIMUSMETODINA

Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) ja kuvataiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet pyrkivät vaikuttamaan kuvataidekoulujen saavutettavuuteen. Tavoitteenani on myös selvittää, onko laissa ja opetussuunnitelman perusteissa mahdollisesti haitallisia eli osallistumisen esteitä edistäviä sisältöjä. Olen listannut alle tutkimuksessani selvittämäni tekijät kysymysten muodossa. Tutkimuskysymykseni ovat deskriptiivisiä eli pohtivat kysymystä ”mitä?” generalisoivan ”miksi?” -kysymyksen sijaan. Kysymykseni ovat deduktiivisia, eli teoriasta johdettuja (Ylikerälä 2002, 21).

- Miten laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) pyrkii vaikuttamaan kuvataidekoulujen saavutettavuuteen?
 - Mihin saavutettavuuden osa-alueisiin laki taiteen perusopetuksesta ottaa kantaa ja millä tavoin?
- Miten ”Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005; visuaaliset taiteet; kuvataide” pyrkii vaikuttamaan kuvataidekoulujen saavutettavuuteen?
 - Mihin saavutettavuuden osa-alueisiin kuvataiteen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet ottaa kantaa ja millä tavoin?

Tutkimusmetodi

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullista. Laadullinen tutkimus on tutkimustyypiltään empiiristä eli tutkimuskohteen havainnointiin perustuvaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 22) Olen valinnut tutkimusmetodiksi teorialähtöisen sisällön analyysin, ja tutkin sen avulla olemassa olevaa laadullista aineistoa eli lakia taiteen perusopetuksesta (633/1998) ja kuvataiteen perusopetuksen valtakunnallisia opetussuunnitelman perusteita.

Teorialähtöinen sisällön analyysi nojaa johonkin tiettyyn teoriaan, malliin tai auktoriteetin esittämään ajatteluun. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97) Esittelen tutkimukseni luvussa 3 (*”Kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittäminen”*) tutkimusaineistoni analyysissä käyttämäni viitekehityksen. Viitekehitykseni kahdeksan saavutettavuuden osa-alueita sekä niitä koskevat kehittämiskeinot perustuvat opetusministeriön vuosiksi 2001–2002 asettaman Kulttuuria kaikille -työryhmän konkretisoimiin kulttuuripalvelujen saavutettavuuden eri osa-alueisiin. Kyseinen työryhmä käytti lähtökohtanaan Iso-Britannian *Museums & Galleries Commission* -neuvoston

(nykyinen ”*Museums, Libraries and Archives Council*”) vuonna 1997 museoiden avuksi laatimaa listaa saavutettavuuden osa-alueista. (Kulttuuria kaikille... 2002, 12–13)

Jos tutkimusaineistona käytetään kirjallista materiaalia, materiaali on jaettavissa kahteen luokkaan, yksityisiin dokumentteihin ja joukkotiedotuksen tuotteisiin. Laki taiteen perusopetuksesta ja opetussuunnitelman perusteet kuuluvat yksityisten dokumenttien luokkaan, sillä yksityisiin dokumentteihin kuuluvat esimerkiksi sopimukset ja puheet, kun taas joukkotiedotuksen tuotteilla tarkoitetaan sanoma- ja aikakauslehtiä sekä tv-radio ja televisio-ohjelmia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 84)

Sisällönanalyysi on kaikkiin laadullisen tutkimuksen perinteisiin sopiva perusanalyysimenetelmä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Sisällönanalyysi on kehitetty erityisesti tekstin analysoimiseen (Hoppu 2005), ja sen tavoitteena on analysoida dokumentteja kuten artikkeleja, raportteja ja muita kirjalliseen muotoon saatettuja materiaaleja systemaattisesti ja objektiivisesti (Silius 2005, 2). Olen valinnut kyseisen metodin sen perusteella, että tutkimusaineistoni on valmiiksi tekstimuotoista materiaalia, ja olen kiinnostunut tutkimaan tutkimusaineistoni merkityksiä; sisällön analyysissä etsitään tekstin merkityksiä, ja sillä tarkoitetaan pyrkimystä kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti ja selkeästi. Sisällön analyysin avulla pyritään järjestämään tutkimusaineisto selkeään ja tiiviiseen muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104, 106, 108). Sisällön *erittely*, jolla tarkoitetaan dokumenttien analyysiä, jossa kuvataan kvantitatiivisesti esimerkiksi tekstin sisältöä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104), ei olisi palvellut tutkimukseni tavoitteita eli sen avaamista sanallisesti, *miten* laki ja opetussuunnitelman perusteet pyrkivät vaikuttamaan kuvataidekoulujen saavutettavuuteen.

Laadullisessa tutkimuksessa erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto kuuluu yleisimpiin aineistonkeruumenetelmiin, kuten myös haastattelut ja kyselyt (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71). Päätin olla tutkimatta aihettani haastattelujen avulla, sillä lain taiteen perusopetuksesta (633/1998) sekä opetussuunnitelman perusteiden tutkiminen esimerkiksi kentän toimijoita haastatteleamalla ei olisi mielestäni ollut tarkoituksenmukaista; en tee tutkimusta kuvataiteen perusopetuslalla toimivien henkilöiden havainnoista ja mielipiteistä laista ja opetussuunnitelman perusteista ja niiden pyrkimyksistä vaikuttaa kuvataidekoulujen saavutettavuuteen. Sen sijaan olen kiinnostunut alkuperäisten tekstien sisällön analysoimisesta valitsemani viitekehyksen avulla.

Sisällönanalyysi on mahdollista tehdä aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti ja teorialähtöisesti. Teoriaohjaava sisällönanalyysi asettuu aineistolähtöisen eli induktiivisen (yksittäisestä yleiseen) ja teorialähtöisen eli deduktiivisen (yleisestä yksityiseen) väliin. Näiden kolmen

analyysimuodon erot liittyvät tutkittavaa ilmiötä kuvaavan teorian ohjaavuuteen aineiston hankinnassa, analyysissä ja raportoinnissa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 6, 95, 98)

Teorialähtöisessä sisällön analyysissä käsitteistö on valmiina ja analyysin luokittelu perustuu aikaisempaan viitekehykseen, joka voi olla käsitejärjestelmä tai teoria. Tavoitteena on luoda tutkittavasta ilmiöstä sanallinen ja selkeä kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin. (Silius 2005, 2, 6–7) Valitsin metodikseni teorialähtöisen sisällönanalyysin, sillä halusin tarkastella tutkimusaineistoani siinä viitekehyksessä, jota käytetään tällä hetkellä Suomessa ja myös Isossa-Britanniassa kulttuuripalvelujen kehittämistyössä. Kyseinen viitekehys on myös mielestäni selkeä ja perusteellinen sekä käytännön kehittämistyötä hyvin palveleva. Esimerkiksi aineistolähtöisen analyysin toteuttaminen ei olisi palvelututkimukseni tavoitteita yhtä hyvin, ja lisäksi kyseinen analyysimuoto olisi ollut vaikeampi toteuttaa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96).

Olen rakentanut tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen kirjallisuuskatsauksen avulla. Olen kerännyt materiaalia käymällä paikan päällä läpi Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet Kehys -yksikössä toimivan Kulttuurikaikille -palvelun kirjaston materiaalia sekä hakemalla hakusanoilla ”saavutettavuus” ja ”kulttuuripalvelujen saavutettavuus” materiaalia pääasiassa Helka-hakupalvelusta (Helsingin yliopiston kirjastot, Kansalliskirjasto, muutamat muut tieteelliset kirjastot sekä tiedot opetusministeriön kirjaston aineistosta) sekä Arsca-hakupalvelusta (taideyliopistojen kirjastojen kokoelmatietokanta).

Tutkimuksen eteneminen

Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä viitekehyksen pohjalta määriteltyihin kategorioihin etsitään aineistosta sisältöjä niitä kuvaavista lausumista. Aineistosta tunnistetaan viitekehyyksessä määritellyjä ilmauksia ja tuloksissa kerrotaan millaisia asioita esiintyi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 115, 117).

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi esittelevät kirjassa ”*Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*” (2009) tutkija Timo Laineen laatiman rungon laadullisen tutkimuksen analyysin etenemisestä. Esittelen seuraavaksi tutkimukseni etenemistä kyseisen rungon avulla (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91).

Valitsin aluksi tietyn viitekehyksen ja määrittelin sen avulla, mitkä asiat kiinnostivat minua tutkimusaineistossani. Kävin seuraavaksi läpi aineistoni ja merkitsin siihen asiat, jotka sisältyivät kiinnostukseeni (alleviivasin tutkimusaineistoni siten, että jokaisella saavutettavuuden osa-alueella oli oma värinsä). Tavoitteenani oli selvittää, mihin saavutettavuuden osa-alueisiin laki ja opetussuunnitelman perusteet ottavat kantaa ja millä tavoin. Merkitsin siis aineistoni osiot, joissa otettiin kantaa johonkin/joihinkin

saavutettavuuden osa-alueisiin; etsin aiheita eli tiettyjä teemoja kuvaavia näkemyksiä aineistosta. Kiinnostavien asioiden merkitsemistä voi kutsua myös koodaamiseksi. Koodaaminen voidaan toteuttaa siten, kuten tutkija parhaaksi näkee (valitsin alleviivauksen), ja sen perusteella voidaan etsiä ja tarkastaa tekstin eri kohtia. Koodit toimivat kuin osoitteina, ja niiden avulla voidaan testata aineiston jäsenystä. Koodit myös jäsentävät sitä, mitä tutkijan mielestä aineistossa käsitellään. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92–93)

Kirjoitin seuraavaksi jokaisen merkitsemäni osan yhteyteen, mihin saavutettavuuden osa-alueeseen siinä otettiin kantaa ja millä tavoin. Luokittelin lopuksi kirjoittamani tekstit saavutettavuuden osa-alueuuteluun siten, että keräsin asiaankuuluvan osa-alueen alle tekstit, joissa kuvattiin miten tutkimusaineistossa oli otettu kantaa kyseiseen osa-alueeseen. Tein kyseisen luokitteluyhteenvedon erikseen taiteen perusopetuslaista ja opetus-suunnitelman perusteista. Tämän jälkeen kirjoitin johtopäätökset saamistani tuloksista.

Tutkimuksen etenemisen kannalta on olennaista, että tutkija ei tartu uusien kiinnostavien asioiden löytymiseen, vaan että hän pitäytyy rajaamassaan ilmiössä ja käsittelee sitä kattavasti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93). Mielestäni onnistuin jättämään muut kuin tutkimuskysymyksiäni koskevat asiat pois analysoidessani tutkimusmateriaaliani.

Vaikka aineiston merkitseminen mahdollistaa tiettyjen teemojen esiintymisen vertailun, en nostanut johtopäätöksissäni erikseen esiin eri teemojen (saavutettavuuden osa-alueiden) esiintymisen määrää. Mielestäni oli riittävää, että kirjoitin sanallisesti auki, miten aineistossa otettiin kantaa tiettyihin saavutettavuuden osa-alueisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93).

Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimusmenetelmien luotettavuutta on perinteisesti arvioitu käsitteiden validiteetti ja reliabiliteetti avulla (onko tutkimuksessa tutkittu sitä, mitä luvattiin, ja ovatko tutkimustulokset toistettavia). Laadullisen tutkimuksen piirissä on kuitenkin kritisoitu kyseisiä käsitteitä siitä, että ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen piirissä, ja että ne vastaavat lähinnä määrällisen tutkimuksen tarpeita. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136).

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2009, 140–141) ovat laatineet luettelon, jonka avulla laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida. Arvioin seuraavaksi kyseiseen luetteloon perustuen tutkimukseni luotettavuutta. Olen mielestäni onnistunut tutkimukseni ensimmäisessä luvussa (*"Johdanto"*) määrittelemään, mitä olen tutkimassa ja miksi teen kyseistä tutkimusta. Olen myös pyrkinyt perustelemaan, miksi valitsemäni aihe on tärkeää tutkia. Olen lisäksi määritellyt mielestäni yksiselitteisesti tutkimuskohteeni, eli lain

taiteen perusopetuksesta ja opetussuunnitelman valtakunnalliset perusteet. Mielestäni ei ole suurta mahdollisuutta siihen, että lukija tulkitseisi väärin tutkimukseni kohteen.

Tutkimusaineistoni keräämistavalla ei mielestäni ole heikentävää vaikutusta tutkimukseni luotettavuuteen, sillä olen tutkinut olemassa olevaa aineistoa ja alkuperäisiä tekstejä. En myöskään ole käyttänyt esimerkiksi haastatteluja ja niissä tiettyä tekniikkaa, joka voisi vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen. Tutkimuksessani ei myöskään ole ollut käytössä erityisiä tiedonantajia, joiden mahdolliset kommentit esimerkiksi tutkimustulosten sisältöön liittyen olisivat voineet vaikuttaa arviointikykyyni ja puolueettomuuteeni ja heikentää sitä kautta tutkimukseni luotettavuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140)

Tutkimukseni kesto oli pro gradu -tutkielmaksi mielestäni liian pitkä. Aloitin tutkimuksen teon varsinaisesti tammikuussa 2008, ja sain sen päätökseen vasta toukokuussa 2009. Pitkä kesto johtui erityisesti erilaista työtehtävistä aiheutuneista tauoista. Pitkä kesto johtui myös siitä, että kävin liian perusteellisesti tutkimuksen alkuvaiheessa läpi erilaisia aihetta sivuavia opetusministeriön ja Suomen Kuntaliiton tuottamia julkaisuja tarkastellakseni julkisen vallan olemassa olevia kannanottoja kulttuuripalveluiden ja erityisesti taiteen perusopetuksen saavutettavuuden kehittämiseen. Kyseisistä julkaisuista laatimistani koosteita päätyi lopulta vain hyvin pieni osa tutkimukseeni, sillä koosteet eivät palvelleet tutkimukseni ydintavoitteita. On kuitenkin huomioitava, että tutkimuksen pitkä kesto ei ole ongelmallinen sen suhteen, että tutkimani tekstit olisivat ajan kuluessa muuttuneet. Käytännön tietoa taiteen perusopetuksesta on kuitenkin tuotettu lisää, ja en valitettavasti ehtinyt käyttää uusinta, Opetushallituksen tammikuussa 2009 julkaisemaa selvitystä, lähteenä taiteen perusopetusta ja kuvataidekouluja esittelevissä luvuissa (1.2 ”*Kunnalliset kulttuuripalvelut*” ja 1.3 ”*Lasten ja nuorten kuvataidekoulut*”).

Olen esitellyt tässä luvussa sen, miten olen analysoinut aineistoni ja miten olen päätenyt tuloksiini ja johtopäätöksiini. Olen pyrkinyt analyysin esittelyssä yksityiskohtaisuuteen ja selkeyteen, sillä se lisää tutkimuksen luotettavuutta. Olen mielestäni huomionut tutkimuksessani myös sen eettisyyttä, sillä olen pyrkinyt perustelemaan tietoväitteet epäpersoonallisilla kriteereillä, olen tuottanut julkista tietoa ja tiedon tuottamisessa ei ole ollut henkilökohtaista voiton intressiä. Olen myös pyrkinyt olemaan kriittinen arvioidessani tutkimukseni kulkua. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 126) Lisäksi olen pyrkinyt esittelemään tutkimukseni selkeästi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 141).

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimustulokset eivät ole käytetystä havaintomenetelmästä tai käyttäjämästä irrallisia. Laadullisessa tutkimuksessa myönnetään, että tutkittava ilmiö suodattaa tutkijan oman kehysten läpi. Esimerkiksi tutkijan ikä, virka-asema tai poliittinen asenne voivat vaikuttaa siihen, mitä ja miten hän havainnoi. Tutkimukseni kannalta esimerkiksi sillä,

että työskentelen kulttuurin saavutettavuuden kehittämisen parissa Valtion taidemuseon Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet Kehyksessä toimivassa Kulttuuria kaikille -palvelussa, voi olla vaikutusta siihen, miten suhtaudun tutkittavan ilmiön vakavuuteen ja mitä asioita nostan tutkimusaineistoni analyysissä esiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 20, 135–136)

Tutkimuksen tekijän on itse tuotettava analyysinsä viisaus (Tuomi & Sarajärvi 2009, 100). Olen mielestäni onnistunut kohtuullisen hyvin tutkimuksessani. Olen kyennyt soveltamaan viitekehystäni tutkimusaineistoni analysoimiseen ja saanut tutkimustuloksia, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiini. Olen myös tehnyt johtopäätöksiä, jotka palvelevat tutkimukseni tavoitteita. Valitsemani tutkimusmetodin käytössä ei myöskään noussut esille erityisiä ongelmia.

Tutkimusta aloittaessani oletin, että taiteen perusopetuslaista (633/1998) olisi noussut esille enemmän asioita analysoitaessa sitä saavutettavuuden osa-alueiden valossa. Opetussuunnitelmien perusteissa olleiden kulttuuriseen saavutettavuuteen viittaavien osioiden määrä puolestaan yllätti minut tutkimuksen kuluessa, kuten myös eräät perusteisiin liittyvät ristiriitaisuudet, jotka esittelen ja joihin otan kantaa johtopäätöksissäni (luku 5). (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140).

Tutkimusmetodia käsittelevän luvun lopuksi on mielestäni tarkoituksenmukaista tuoda esiin, että tutkin, miten laki ja opetussuunnitelmien perusteet *pyrkivät* vaikuttamaan kuvataidekoulujen saavutettavuuteen, ja miten ne *ottavat kantaa* kuvataidekoulujen saavutettavuuden eri osa-alueisiin. En siis tutki sitä, miten lain ja opetussuunnitelman perusteiden *laatijat* ovat pyrkineet vaikuttamaan kuvataidekoulujen saavutettavuuteen tai koulujen saavutettavuuden eri osa-alueisiin. On kuitenkin mahdollista, että tekstien laatijoilla on ollut jonkinasteinen erityisesti saavutettavuutta edistävä ”agenda”. Opetussuunnitelmien perusteet on laadittu vuonna 2005, jolloin saavutettavuuden kehittämiseen tähtäävä työ on ollut kulttuurisektorilla jo jonkin aikaa käynnissä Suomessa. Sen sijaan taiteen perusopetuslaki on astunut voimaan vuonna 1998, jolloin kulttuuripalvelujen saavutettavuus ei ollut vielä noussut erityisesti esiin esimerkiksi opetusministeriön selvityksissä tai painopistealueissa.

5 TUTKIMUSAINEISTON ESITTELY JA ANALYYSI

Esittelen seuraavaksi tutkimusmateriaalini eli lain taiteen perusopetuksesta (633/1998) sekä määräyksen ”*Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005*”. Analysoin lakia ja opetussuunnitelman perusteita tarkastelemalla, mitkä niiden osiot ottavat kantaa kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen, mihin saavutettavuuden osa-alueisiin otetaan kantaa ja millä tavoin.

Taiteen perusopetus on lakisääteistä toimintaa. Sekä kunnallisen että yksityisen toimijan järjestämän taiteen perusopetuksen tulee olla taiteen perusopetuksesta annetun lain mukaista (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 4 §).

Taiteen perusopetuksesta annetussa laissa (633/1998) säädetään, että Opetushallitus päättää taiteenaloittain taiteen perusopetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä eli opetussuunnitelman perusteista (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 5 §). Opetuksen järjestäjä ei voi olla noudattamatta opetussuunnitelman perusteita eikä poiketa niistä. Opetussuunnitelman tulee kuitenkin täsmentää ja täydentää perusteissa esitettyjä tavoitteita ja opetuksen keskeisiä sisältöjä. (Lahtinen 2003, 98)

5.1 Laki taiteen perusopetuksesta (633/1998)

Lain (633/1998) ensimmäinen pykälä kuvailee taiteen perusopetuksen olemusta:

“Taiteen perusopetus on tavoitteellista tasolta toiselle etenevää ensisijaisesti lapsille ja nuorille järjestettävää eri taiteenalojen opetusta, joka samalla antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 1 §)

Lain (633/1998) toinen pykälä säätelee, kuka voi²³ järjestää taiteen perusopetusta:

“Kunta voi järjestää taiteen perusopetusta. Asianomainen ministeriö²⁴ voi myöntää kuntayhtymälle, rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan järjestää taiteen perusopetusta. Taiteen perusopetusta voidaan, sen mukaan kuin ministeriö päättää, järjestää myös valtion oppilaitoksessa. Tässä laissa tarkoitettua koulutusta

²³ Taiteen perusopetuslaissa ei säädetä siitä, kenen täytyy järjestää taiteen perusopetusta, sillä laki kuntien kulttuuri-toiminnasta (728/1992) määrittelee kunnan lakisääteiseksi velvollisuudeksi ainoastaan mahdollisuuksien järjestämisen taiteen perusopetukseen (Laki kuntien kulttuuri-toiminnasta 728/1992, 1 §).

²⁴ Asianomainen ministeriö tarkoittaa opetusministeriötä (Heino & Ojala 2006, 7).

järjestetään musiikkioppilaitoksissa tai muissa taiteen perusopetusta antavissa oppilaitoksissa taikka muulla tavoin.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 2 §)

Lain (633/1998) kolmas pykälä säättää luvasta opetuksen järjestämiseen:

“...luvan myöntämisen edellytyksenä on, että opetus on tarpeellista ja että luvan hakijalla on ammatilliset ja taloudelliset edellytykset opetuksen asianmukaiseen järjestämiseen. Opetusta ei saa järjestää taloudellisen voiton tavoittelemiseksi. Luvassa määrätään kunnat, joissa opetusta järjestetään, opetuskieli, taiteenala sekä muut opetuksen järjestämiseen liittyvät ehdot. ...”²⁵ (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 3 §)

Asetus taiteen perusopetuksesta (813/1998) säättää lupahakemuksesta:

“... lupaa on haettava viimeistään vuosi ennen suunnitellun koulutuksen aloittamista. Asianomainen ministeriö voi tarvittaessa ottaa käsiteltäväksi myös mainittua ajankohtaa myöhemmin tehdyn hakemuksen. Lupahakemuksessa tulee esittää, millä taiteenaloilla ja minkä oppimäärän mukaan koulutusta aiotaan järjestää, sekä selvitys koulutuksen tarpeellisuudesta ja muiden luvan myöntämisedellytysten täyttymisestä.” (Asetus taiteen perusopetuksesta 813/1998, 4 §)

Lain kolmannessa pykälässä ja asetuksen neljännessä pykälässä otetaan kantaa kuvataidekoulujen kulttuuriseen saavutettavuuteen, sillä muita taiteen perusopetuksen järjestäjiä kuin kuntia edellytetään esittämään lupahakemuksessaan selvitys koulutuksen tarpeellisuudesta, ja lupahakemuksesta tulee käydä ilmi suunniteltu opetuskieli/opetuskielet. Sisältöihin liittyvät kielivalinnat ovat osa kulttuurista saavutettavuutta.

Taiteen perusopetuslain (633/1998) neljäs pykälä säättää:

“Koulutuksen järjestäjä voi järjestää tässä laissa tarkoitettut palvelut myös yhdessä muiden koulutuksen järjestäjien kanssa tai hankkia ne julkiselta tai yksityiseltä yhteisöltä taikka säätiöltä...” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 4 §)

²⁵ Osaan lupasopimuksista on esimerkiksi kirjattu ehto, että luvassa mainituista kunnista tuleville oppilaille on varattava oppilaspaikkoja (Heino & Ojala 2006, 7).

Lain (633/1998) viides pykälä säättää opetussuunnitelman perusteista:

“Opetushallitus päättää taiteenaloittain taiteen perusopetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä (opetussuunnitelman perusteet). Opetussuunnitelman perusteet voivat sisältää erilaajuisia oppimääriä. Koulutuksen järjestäjän tulee hyväksyä kullekin taiteenalalle opetussuunnitelma.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 5§)

Lain (633/1998) kuudes pykälä säättää oppilaaksi ottamisesta:

“Oppilaaksi ottamisesta päättää koulutuksen järjestäjä. Hakijoihin on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita. Muu koulutuksen järjestäjä kuin valtion oppilaitos voi tehdä yhden tai useamman kunnan tai muun koulutuksen järjestäjän kanssa sopimuksen oppilaiden ottamisesta. Oppilaaksi otossa edellytetyn tieto- ja taitotason taikka valmiudet täyttävälle, sopimuksessa tarkoitetuille tai kunnan järjestämässä koulutuksessa omasta kunnasta tuleville hakijoille voidaan lain kuudennen pykälän ensimmäisen momentin estämättä antaa etusija oppilaaksi otossa. Edellä tarkoitettuja hakijoita, joille annetaan etusija oppilaaksi otossa, saa olla kuitenkin enintään puolet kulloinkin otettavista oppilaista.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 6 §)

Lain kuudennessa pykälässä otetaan kantaa kuvataidekoulujen asenteelliseen saavutettavuuteen, rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen, tiedolliseen saavutettavuuteen ja saavutettavuuteen eri aistien avulla, sillä opetuksen järjestäjien tulee soveltaa hakijoihin yhdenvertaisia valintaperusteita. Yhdenvertaisten valintaperusteiden vaatimus liittyy siihen, miten opetuksen järjestäjien tulee suhtautua ja asennoitua erilaisiin hakijoihin; heidän tulee mahdollistaa myös toimimisesteisten henkilöiden ja kulttuuri-vähemmistöihin kuuluvien yhdenvertaiset mahdollisuudet valintaprosessissa. Opetukseen hakeminen ja osallistuminen tulee siis mahdollistaa periaatteessa kaikenlaisille oppilaille, ja koulujen toiminnalta edellytetään tiedollista saavutettavuutta, saavutettavuutta eri aistien avulla sekä rakennettujen ympäristöjen saavutettavuutta.

Lain (633/1998) seitsemäs pykälä säättää koulutuksen arvioinnista:

“Koulutuksen arvioinnin tarkoituksena on tukea koulutuksen kehittämistä ja parantaa oppimisen edellytyksiä. Koulutuksen järjestäjän tulee arvioida antamaansa koulutusta ja sen vaikuttavuutta sekä osallistua ulkopuoliseen toimintansa arviointiin. Ulkopuolista arviointia varten opetusministeriön yhteydessä on erillinen koulutuksen arviointineuvosto, joka organisoii arviointitoiminnan yliopistojen, opetushallituksen ja muiden arviointiasiantuntijoiden verkostona. Koulutuksen arviointineuvoston

tehtävistä ja kokoonpanosta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Ministeriö voi antaa yksittäisen arvioinnin suorittamisen myös muun kuin koulutuksen arviointineuvoston tehtäväksi. Arviointien keskeiset tulokset tulee julkistaa. Valtioneuvoston asetuksella annetaan tarkempia säädöksiä arvioinnista ja sen kehittämisestä.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 7 §)

Lain seitsemännessä pykälässä otetaan kantaa kuvataidekoulujen päätöksenteon ja strategisen työn saavutettavuuteen, sillä opetuksen järjestäjiä edellytetään arvioimaan antamaansa koulutusta ja sen vaikuttavuutta sekä osallistumaan toimintansa ulkopuoliseen arviointiin. Ulkopuolisten kuuleminen päätöksenteossa sekä toiminnan avoimuus ja arviointi ovat osa päätöksenteon ja strategisen työn saavutettavuutta.

Lain yhdeksäs pykälä säättää oppilaitosten henkilöstöstä:

“Jokaisella oppilaitoksella, jossa järjestetään tässä laissa tarkoitettua koulutusta, tulee olla toiminnasta vastaava rehtori. Koulutuksen järjestäjällä tulee olla koulutuksen järjestämistapa huomioon ottaen riittävä määrä opettajanvirkoja tai työsopimussuhteisia opettajia. Lisäksi koulutuksen järjestäjällä voi olla tuntiopettajia ja muuta henkilökuntaa. Rehtorin ja opettajien kelpoisuusvaatimuksista säädetään asetuksella. Asianomainen ministeriö voi erityisestä syystä myöntää rehtorin kelpoisuusvaatimuksista erivapauden. Yliopisto voi yksittäistapauksessa todeta henkilön kelpoiseksi antamaan opetusta siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 9 §)

Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (986/1998) säättää:

“...Laajan oppimäärän mukaista taiteen perusopetusta on kelpoinen antamaan henkilö, jolla on soveltuva alan ylempi korkeakoulututkinto tai soveltuva korkeakoulututkinto tai asianomaisen taiteenalan vähintään opistoasteinen opettajan-tutkinto... Yleisen oppimäärän mukaista taiteen perusopetusta on kelpoinen antamaan henkilö, jolla on tässä asetuksessa säädetty asianomaisen taiteenalan opettajan kelpoisuus, tai henkilö, jolla on asianomaiselle taiteen alalle soveltuva muu koulutus tai alalla työskentelyn kautta hankittu riittäväksi katsottu pätevyys.” (Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 14.12.1998/986, 19 §, 20 §)

Lain (633/1998) 11. pykälä säättää valtiosuudesta:

“Koulutuksen järjestäjälle myönnetään valtiosuutta perustamishankkeisiin ja käyttökustannuksia varten siten kuin tässä pykälässä sekä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetussa laissa (635/1998) säädetään. Kunta, joka järjestää taiteen perusopetusta, saa valtiosuutta kunnan asukasmäärän mukaan. Edellä 2 §:n 2 momentissa tarkoitettulle koulutuksen järjestäjälle²⁶ myönnetään valtiosuutta laskennallisten opetustuntien määrän mukaan. ...Kunnalle voidaan sen lisäksi, mitä 2 momentissa säädetään, myöntää oikeus saada valtiosuutta opetustuntien määrän mukaan. Oikeuden myöntämisestä on soveltuvin osin voimassa, mitä 3 §:ssä koulutuksen järjestämisluvan myöntämisestä säädetään.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 11 §)

Lain (633/1998) 12. pykälä säättää oppilailta perittävistä maksuista:

“Oppilailta voidaan periä opetuksesta kohtuullisia maksuja. Koulutuksen järjestäjänä toimiva kunta voi määrätä omasta kunnasta tulevalta oppilaalta perittävän maksun erisuuruiseksi kuin muulta oppilaalta perittävän maksun. Lisäksi jos muu koulutuksen järjestäjä kuin valtion oppilaitos on tehnyt yhden tai useamman kunnan tai muun koulutuksen järjestäjän kanssa sopimuksen koulutuksen järjestämisestä aiheutuvien kustannusten jakamisesta, voidaan oppilasmaksut määrätä eri suuruisiksi sopimuksen piirin kuuluvien ja muiden oppilaiden osalta. (31.5.2000/518)” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 12 §)

Lain 12. pykälässä otetaan kantaa kuvataidekoulujen taloudelliseen saavutettavuuteen, sillä opetuksen järjestäjien edellytetään perivän opetuksesta kohtuullisia maksuja. Kohtuullinen hintataso on osa taloudellista saavutettavuutta.

Lain 13. pykälä säättää:

“Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan asetuksella.” (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 13 §).

Lain 14., 15., ja 16. pykälät säättävät lain voimaantulosta, koulutuksen järjestämislupaa ja toimielimiä koskevasta siirtymäsäännöstä sekä henkilöstöä ja opetussuunnitelmia koskevasta siirtymäsäännöstä. (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 14 §, 15 §, 16 §)

²⁶ Kuntayhtymälle, rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle, jolle asianomainen ministeriö on myöntänyt luvan järjestää taiteen perusopetusta.

Yhteenveto taiteen perusopetuslain (633/1998) analyysissä esiin nousseista asioista

Alla olevassa luettelossa on tuotu esiin ne saavutettavuuden osa-alueet, joihin laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) otti kantaa. Lisäksi luettelosta ilmenee, millä tavoin laissa otettiin kyseisiin osa-alueisiin kantaa.

Laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) otti kantaa kuvataidekoulujen

- rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen
 - Hakijoihin tulee soveltaa yhdenvertaisia valintaperusteita.
- saavutettavuuteen eri aistien avulla
 - Hakijoihin tulee soveltaa yhdenvertaisia valintaperusteita.
- tiedolliseen saavutettavuuteen
 - Hakijoihin tulee soveltaa yhdenvertaisia valintaperusteita.
- kulttuuriseen saavutettavuuteen
 - Opetuksen lupahakemuksessa tulee esittää suunnitelma siitä, millä kielillä opetusta aiotaan järjestää, ja luvan saadakseen hakijan tulee tehdä selvitys opetuksen tarpeellisuudesta.
- taloudelliseen saavutettavuuteen
 - Oppilasmaksujen tulee olla kohtuullisia.
- asenteelliseen saavutettavuuteen
 - Hakijoihin tulee soveltaa yhdenvertaisia valintaperusteita.
- päätöksenteon ja strategisen työn saavutettavuuteen.
 - Opetuksen järjestäjien tulee arvioida antamaansa koulutusta ja sen vaikuttavuutta sekä osallistua toimintansa ulkopuoliseen arvioimiseen.

5.2 Taiteen perusopetuksen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet

Taiteen perusopetuksen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet ovat joko yleisen tai laajan oppimäärän mukaisia, joka tarkoittaa, että ne voivat sisältää erilaajuisia oppimääriä. Yleistä ja laajaa oppimäärää kuvataan myös kahdeksi eri tavoitetasoksi (Stürmer 2004, 65). (Porna 2003, 13, 23)

Kaikkien taiteenalojen opetussuunnitelman perusteiden runko on sama, mutta perusteiden sisältö on tehty asianomaisen taiteenalan opetuksen tarpeiden pohjalta. Sekä yleisen että laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteissa määritellään taiteen perusopetuksen tehtävä, arvot ja yleiset tavoitteet. Perusteissa määrätään lisäksi opetuksen toteuttamisesta, rakenteesta ja opintojen laajuudesta, arvioinnista, todistuksista, opetussuunnitelman laadinnasta ja sisällöstä sekä opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä taiteenaloittain. (Lahtinen 2003, 98)

Yleinen oppimäärä

Opetushallitus antoi vuonna 1992 ensimmäiset valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet yhdeksälle taiteen alalle (musiikki, kuvataide, arkkitehtuuri, elokuva- ja videotaide, käsityö, tanssi, teatteri-ilmaisu, sirkustaide, sanataide). Opetushallitus tarkasti kyseiset perusteet vuonna 1993. (Porna 2003, 13, 23) Musiikkia lukuun ottamatta yleisten opetussuunnitelman perusteet määrittivät taiteen perusopetusopintojen rakenteeksi 1) valmentavat opinnot (pääasiassa alle kouluikäisille), 2) perusopinnot (pääasiassa peruskouluikäisille) ja syventävät opinnot (pääasiassa yli 16-vuotiaille) sekä 3) aikuisopetuksen (yli 16-vuotiaille). Opetuksen laajuus määriteltiin taiteenaloittain sekä vuosina että vähimmäistuntimäärinä. Laajuudet vaihtelivat jonkin verran eri taiteenaloilla. (Heino & Ojala 2006, 3, 20)

Opetushallitus hyväksyi vuonna 2005 uudet yleisen oppimäärän mukaiset opetussuunnitelman perusteet musiikkiin, sanataiteeseen, tanssiin, esittäviin taiteisiin (sirkustaide ja teatteritaide) ja visuaalisiin taiteisiin (arkkitehtuuri, audiovisuaalinen taide²⁷, kuvataide ja käsityö). (Heino & Ojala 2006, 3)

Lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto laati vuonna 2006 taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden 2005 pohjalta kuvataidekoulujen tueksi esimerkkimallin kuvataiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelmasta. (Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton toiminta...)

²⁷ Ismo Pornan mukaan elokuva- ja videotaiteen (eli audiovisuaalisen taiteen) opetusta ei ole annettu erillisenä opetuksena vuoden 2001 jälkeen (Porna 2003, 13).

Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005

”Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005” on määräys, johon on koottu kaikkien taiteen perusopetuksen taiteenalojen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet. Perusteissa käsitellään aluksi kaikille taiteenaloille yhteisesti yleisen oppimäärän tehtäviä, arvoja ja yleisiä tavoitteita:

”Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän tehtävänä on luoda perustaa emotionaaliselle, esteettiselle ja eettiselle kasvulle sekä antaa edellytyksiä elinikäiseen taiteiden harrastamiseen. Opetuksen tehtävänä on myös kehittää ja säilyttää kansallista kulttuuria sekä tukea oppilaan kykyä arvostaa eri kulttuureita ja toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa. ...Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän mukaisessa opetuksessa korostuu taiteidenvälisyys. Tavoitteena on kehittää yhteistyötä taidekasvatusta antavien oppilaitosten ja muiden tahojen kanssa.” (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 1)

Perusteiden edellä esitellyssä osiossa otetaan kantaa kuvataidekoulujen kulttuuriseen saavutettavuuteen toteamalla, että opetuksen tehtävänä on kehittää ja säilyttää kansallista kulttuuria. Lisäksi perusteissa todetaan, että opetuksen tehtävänä on tukea oppilaan kykyä arvostaa eri kulttuureita ja toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Opetuksen sisältöihin ja tehtäviin liittyvät teemat ovat osa kuvataidekoulujen kulttuurista saavutettavuutta.

Perusteiden toisessa luvussa käsitellään kaikille taiteenaloille yhteisesti oppimiskäsitystä ja opiskeluympäristöä. Oppiminen määritellään yksilölliseksi ja yhteisölliseksi taitojen ja tietojen rakennusprosessiksi. Perusteiden mukaan opiskeluympäristön tulee tukea oppilaan kasvua ja olla ilmapiiriltään avoin ja myönteinen. Työvälineiden, materiaalien ja tilojen tulee mahdollistaa perusteiden mukainen opiskelu, ja opiskeluympäristön tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen. (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 2)

Perusteiden toisessa luvussa otetaan kantaa kuvataidekoulujen rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen, tiedolliseen saavutettavuuteen ja saavutettavuuteen eri aisteilla toteamalla, että opiskeluympäristön ja työvälineiden tulee olla turvallisia. Tämä edellyttää, että myös eri tavoin toimimisesteiset henkilöt pystyvät liikkumaan kuvataidekoulujen tiloissa turvallisesti, käyttämään erilaisia työvälineitä turvallisesti ja käyttämään myös tarvittaessa erilaisia apuvälineitä.

Perusteiden kolmannessa luvussa käsitellään kaikille taiteenaloille yhteisesti opintojen rakennetta ja laajuutta. Yleinen oppimäärä muodostuu jokaisella taiteenalalla opintokokonaisuuksista, joiden rakenteet ja keskeiset sisällöt määritellään perusteissa

taiteenaloittain. Koulutuksen järjestäjä voi muodostaa oman valintansa mukaan opintokokonaisuuksien tavoitteiden ja sisältöjen pohjalta tasolta toiselle eteneviä kokonaisuuksia, ja oppilas etenee valitsemissaan kokonaisuuksissa. Opintokokonaisuuksien tarjonta ja järjestys tulee määrittellä eri taiteenaloilla paikallisesti ja paikalliset tarpeet huomioon ottaen. Opinnot tulee perusteiden mukaan järjestää siten, että siirtyminen yleisestä oppimäärästä laajaan ja toisin päin on mahdollista. Perusteissa todetaan, että oppilaat voivat lukea hyväksi muilla taiteenaloilla tehtyjä opintoja siten, kuin oppilaitoksen laatimassa opetussuunnitelmassa määritellään. (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 2-3)

Perusteiden kolmannessa luvussa otetaan kantaa opetuksen kulttuuriseen saavutettavuuteen toteamalla, että opetuksen järjestäjien tulee kiinnittää huomiota paikallisiin tarpeisiin suunnitellessaan eri opintokokonaisuuksien tarjontaa ja järjestystä. Opetuksen sisältöjen suunnittelu liittyy kuvataidekoulujen kulttuuriseen saavutettavuuteen.

Yleisen oppimäärän laskennallinen laajuus on 500 tuntia²⁸. Opetuksen järjestäjän tulee turvata opintonsa aloittaneille mahdollisuus koko yleisen oppimäärän suorittamiseen. Perusteissa todetaan, että opetusta järjestettäessä on pyrittävä joustavuuteen niin, että taiteenala, oppilaan ikä, aiemmin hankitut taidot ja tiedot sekä käytettävät opetusmenetelmät otetaan huomioon. Yleiseen oppimäärään kuuluvien opintokokonaisuuksien lisäksi oppilaitos voi tarjota oppilaalle oppilaitoskohtaisia valinnaisia opintokokonaisuuksia, joiden tavoitteet ja sisällöt tulee laatia siten, että ne laajentavat ja syventävät opetussuunnitelman perusteissa mainittuja opintokokonaisuuksia. (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 3)

Opetussuunnitelman perusteissa todetaan: ”*Mikäli oppilas ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetussuunnitelman mukaisesti, opetussuunnitelman tavoitteita voidaan yksilöllistää vastaamaan oppilaan edellytyksiä*”. Oppilaalle laaditaan tällöin henkilökohtainen opetussuunnitelma, jossa määritellään opintojen tavoitteet, opiskelu-aika, opetuksen toteuttamistapa, tarvittavat tukitoimet, mahdolliset suoritukset ja arviointimenettely. (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 3)

Perusteissa otetaan kantaa kuvataidekoulujen tiedolliseen ja asenteelliseen saavutettavuuteen, rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen sekä saavutettavuuteen

²⁸ Laskennallisena perusteena on käytetty 45 minuutin oppituntia. (Taiteen perusopetuksen yleisen 2005..., 3) Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto suosittelee, että kuvataiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän laskennallinen laajuus olisi vähintään 700 opetustuntia, eli että opetuksen järjestäjät ylittäisivät opetustarjonnassaan Opetushallituksen vahvistaman 500 vähimmäistuntimäärän. Liiton mukaan Opetushallituksen antaman taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden mukaisten tavoitteiden ja sisältöjen toteutuminen edellyttää riittävän laajat kuvataiteen opinnot. (Palosuo 2006, 4)

eri aistien avulla toteamalla, että opetussuunnitelman tavoitteita on mahdollista yksilöllistää vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi. Henkilökohtaisen opintosuunnitelman laatimisen ja tavoitteiden yksilöllistämisen mahdollisuus edellyttää, että kuvataidekouluilla on periaatteessa valmiudet opettaa myös eri tavoin toimimisesteisiä henkilöitä, ja niiden tulee periaatteessa olla tiloiltaan esteettömiä ja tarvittavin apuvälinein varusteltuja. Lisäksi opetuksen järjestäjillä tulee periaatteessa olla eri tavoin toimimisesteisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksia huomioiva asenne.

Perusteissa todetaan, että oppilaan tulee saada koko opintojensa ajan työskentelystään ja suorituksistaan sanallista palautetta suullisesti ja/tai kirjallisesti. Jatkuvan arvioinnin muodot tulee määrittellä oppilaitoksen opetussuunnitelmassa. Perusteiden mukaan arvioinnin tehtävänä on oppilaan kehittymisen tukeminen, kannustaminen ja oppilaan ohjaaminen omien tavoitteiden asettamiseen. Oppilas saa yleisen oppimäärän päättötodistuksen suorittuaan 10 opintokokonaisuutta. Perusteiden luvussa 6 ”*Todistukset*” määrätään yksityiskohtaisesti päättötodistuksen sisällöstä. (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 3–4)

Kaikkien taiteenalojen taiteen perusopetuksen järjestäjien omalle toiminnalleen laatiman ja hyväksymän opetussuunnitelman tulee sisältää seuraavat tekijät:

- toiminta-ajatus
- arvot ja opetuksen yleiset tavoitteet, oppimiskäsitys, opiskeluympäristö ja työtavat
- opetuksen tavoitteet ja sisällöt opintokokonaisuuksittain
- opetuksen tarjonta ja opetusjärjestelyt
- annettavan opetuksen määrä opintokokonaisuuksittain (laskennan perustana käytetään 45 minuutin pituista oppituntia)
- oppilaan opiskelun kestoa koskevat ohjeet
- oppilasarviointi
- muualla suoritettujen opintojen hyväksi lukeminen
- todistusten sisältö
- oppilaaksi ottaminen
- yhteistyö muiden tahojen kanssa (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 4)

Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005; Visuaaliset taiteet; Kuvataide

Taiteen perusopetuksen visuaalisten taiteiden yleisen oppimäärän opinnot koostuvat joko yhdestä tai useasta suuntautumisvaihtoehdosta ja perus- ja työpajaopinnoista. Suuntautumisvaihtoehdot ovat 1) *arkkitehtuuri*, 2) *audiovisuaalinen taide*, 3) *kuvataide* ja 4) *käsityö*. Perusteissa todetaan kuvataiteen suuntautumisvaihtoehdon opintojen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä: ”...*oppilas oppii ilmaisemaan itseään kuvataiteen eri osa-alueilla, joita ovat kuvallinen ilmaisu, kuvallinen media, kulttuuriperintö, esineympäristö ja muotoilu sekä luonnon ja rakennetun ympäristön visuaaliset ilmiöt. Oppilas oppii ymmärtämään, tulkitsemaan ja arvottamaan kuvataiteen ilmiöitä nyky-yhteiskunnassa historiallisesta, eettisestä ja esteettisestä näkökulmasta.*” Opetuksen järjestäjä määrittelee opetuksen tavoitteiden ja keskeisten sisältöjen pohjalta perusopintojen ja työpajaopintojen tavoitteet ja sisällöt sekä opintokokonaisuuksien nimet, kestot, laajuudet ja toteuttamistavat. Opetus voi sisältää valinnaisia opintokokonaisuuksia, joita voi järjestää yhteistyössä myös muun taiteen perusopetuksen kanssa. Opetusta voidaan antaa viikko-opetuksena, mutta myös kurssimuotoisena ja monimuoto-opetuksena. (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 28)

Visuaalisten taiteiden suuntautumisvaihtoehtojen yhteiset tavoitteet on jaettu visuaalisiin valmiuksiin, ilmaisuun, kulttuurisuhteen kehittymiseen, sosiaalisiin ja vuorovaikutuksellisiin taitoihin sekä arviointikyvyn kehittymiseen. Perusteiden mukaan oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä opetuksen järjestäjän on huomioitava, että opintojen tavoitteet ovat visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaiset. Oppilaalta tulee lisäksi edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta. Oppilaan yksilöllisten tavoitteiden tulee kuitenkin painottua. Opetus voi tapahtua ryhmäopetuksena tai yksilöopetuksena. (Taiteen perusopetuksen yleisen 2005, 29–31)

Edellä esitellyssä osiossa (edellinen kappale) otetaan kantaa kuvataidekoulujen tiedolliseen saavutettavuuteen, saavutettavuuteen eri aistien avulla, rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen sekä asenteelliseen saavutettavuuteen toteamalla, että oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä opintojen tavoitteiden tulee olla visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaisia, ja että oppilaalta tulee edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta. Kyseisiin saavutettavuuden osa-alueisiin otetaan kantaa myös toteamalla, että opetus voi tapahtua myös yksilöopetuksena.

Yksilöopetuksen mahdollisuus tukee eri tavoin toimimisesteisten henkilöiden opetukseen osallistumista, sillä sen avulla on mahdollista antaa erityishuomiota ja -tukea sitä tarvitseville oppilaille. Yksilöopetuksen mahdollisuus edellyttää, että kuvataidekoulut ovat periaatteessa

tiloiltaan esteettömiä ja tarvittavin apuvälinein varusteltuja. Lisäksi opetuksen järjestäjillä tulee periaatteessa olla eri tavoin toimimisesteisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksia huomioiva asenne. Yksilöopetuksen mahdollisuudesta ei ole hyötyä, jos toimimisesteinen henkilö ei käytännössä pääse sisään koulurakennukseen, tai jos hänelle ei ole tarjolla apuvälineitä, joita opiskelu ja oppiminen edellyttävät.

Esittelen johtopäätöksissäni perusteluita sille, miksi perusteiden toteamukset siitä, että *oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä opintojen tavoitteiden tulee olla visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaisia*, ja että *oppilaalta tulee edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta*, ottavat mielestäni kantaa kuvataidekoulujen tiedolliseen saavutettavuuteen, saavutettavuuteen eri aistien avulla, rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen sekä asenteelliseen saavutettavuuteen.

Kuvataiteen suuntautumisvaihtoehdon tavoitteet ja keskeiset sisällöt käydään perusteissa läpi opintokokonaisuuksittain. Opintokokonaisuudet 1-6 kuuluvat kuvataiteen perusteet -kokonaisuuteen, ja opintokokonaisuudet 7-10 kuvataiteen työpajaopinnot -kokonaisuuteen. Kuvataiteen opetuksen keskeisiä oppisisältöjä ovat piirustus ja maalaus, kuvanveisto, arkkitehtuuri ja ympäristösuunnittelu, muotoilu, keramiikka, grafiikka, tekstiili, valokuva, elokuva ja video, sarjakuva, ympäristö- ja yhteisötaide, performanssi ja kuvallinen media, monitaiteelliset työmuodot sekä taidehistoria. (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 34–35, 40)

Perusteissa todetaan varhaisiän kuvataiteen yleisen oppimäärän opetuksesta, että sen tulee tukea lapsen itsetunnon kehittymistä; oppilaan tulee harjoitella toisten huomioon ottamista, työhön keskittymistä ja omasta työtilasta ja -välineistä huolehtimista. Museo- ja näyttelykäyntien ja taiteilijoiden työskentelyyn tutustumisen tulee olla osa opetusta. Opetuksessa tulee ottaa huomioon oppilaan ikä, kehitysvaihe ja kulttuuritausta. Oppilaat harjoittelevat varhaisiän opetuksessa esimerkiksi maalaamista, piirtämistä ja kolmiulotteista rakentelua sekä tutustuvat kuvataiteeseen, arkkitehtuuriin, muotoiluun ja kuvalliseen viestintään oman työskentelynsä avulla. Opetuksessa tulee tarkastella ja tutkia lähiympäristöä ja paikallista kulttuuriperintöä. (Taiteen perusopetuksen yleisen 2005, 30, 36)

Edellä esitellyssä osiossa (edellinen kappale) otetaan kantaa kuvataidekoulujen kulttuuriseen saavutettavuuteen edellyttämällä, että oppilaan kulttuuritausta huomioidaan opetuksessa. Opetuksen sisällön suunnittelu ja oppilaan kulttuuritaustan huomioiminen opetuksessa ovat osa kuvataidekoulujen kulttuurista saavutettavuutta.

Kuvataiteen perusopintojen opintokokonaisuudet tulee perusteiden mukaan rakentaa siten, että opinnot monipuolistuvat ja syvenevät kokonaisuudesta toiseen siirryttäessä. Opetuksessa tulee tavoitella tilannetta, jossa oppilaan kuvallinen ilmaisu ja kuvan tekemisen perustaidot kehittyvät usealla eri kuvataiteen alueella. Oppilas tulee tutustuttaa eri materiaaleihin ja tekniikoihin, ja opinnoissa tulee kehittää oppilaan kulttuurin, nykytaiteen ja taidehistorian tuntemusta. (Taiteen perusopetuksen yleisen 2005, 35)

Kuvataiteen työpajaopinnoissa oppilaan taiteellista ilmaisukykyä kehitetään yhdellä tai useammalla kuvataiteen alalla; työpajaopintoja voidaan järjestää usealta kuvataiteen alueelta tai vaihtoehtoisesti painottaa jotakin tiettyä aluetta. Tavoitteena on oppilaan itsenäisen työskentelyn kehittyminen ja se, että oppilas oppii tekemään tietoisesti valintoja omassa ilmaisussaan sekä myös perustamaan niitä. Työpajojen keskeisiä sisältöalueita ovat kuvallinen ilmaisu, taiteentuntemus, taidehistoria, nykytaiteen kuvasto, oppilaan oma kulttuuriperintö ja hänelle vieraiden kulttuurien kuvallinen maailma, rakennettu ja luonnonympäristö, esineympäristö sekä kuvallinen media. (Taiteen perusopetuksen yleisen 2005, 35)

Edellä esitellyssä osiossa (edellinen kappale) otetaan kantaa kuvataidekoulujen kulttuuriseen saavutettavuuteen edellyttämällä opetuksen järjestäjiä huomioimaan oppilaan omaa kulttuuriperintöä ja hänelle vieraiden kulttuurien kuvallista maailmaa työpajaopetuksen keskeisissä sisältöalueissa. Opetuksen sisällön suunnittelu ja oppilaan oman kulttuuriperinnön huomioiminen opetuksessa ovat osa kuvataidekoulujen kulttuurista saavutettavuutta.

Aikuisten opetuksen osalta perusteissa todetaan, että opetuksessa on otettava huomioon aikuisten kiinnostuksen kohteet sekä aiemmat opinnot ja kokemukset visuaalisten taiteiden alueilta. Tavoitteena on kannustava ja sosiaalisesti vuorovaikutteinen ilmapiiri, jossa aikuisia ohjataan itsenäiseen ja oma-aloitteiseen opiskeluun. Opetuksen tavoitteiden ja sisältöjen tulee olla samoja kuin visuaalisten taiteiden eri suuntautumsvaihtoehtojen perusteiden ja työpajojen osalta on määrätty. Opintojen painoalueita ovat kuvataiteen historia ja nykypäivä sekä kuvallisen ilmaisun, tekniikoiden ja materiaalien hallinta. (Taiteen perusopetuksen yleisen.. 2005, 30, 36)

Yhteenveto yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden analyysissä esiin nousseista asioista

Alla olevassa luettelossa on tuotu esiin ne saavutettavuuden osa-alueet, joihin kuvataiteen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet ottivat kantaa. Lisäksi luettelosta ilmenee, millä tavoin opetussuunnitelman perusteissa otettiin kyseisiin osa-alueisiin kantaa.

Kuvataiteen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet ottivat kantaa kuvataidekoulujen

- rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen
 - Oppilaalle, joka ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetussuunnitelman mukaisesti, voidaan laatia henkilökohtainen opetussuunnitelma, jonka tavoitteet on laadittu oppilaan omien edellytysten mukaisiksi.
 - Opetusta voi järjestää myös yksilöopetuksena.
 - Kuvataidekoulujen työvälineiden, materiaalien ja tilojen tulee mahdollistaa opetussuunnitelman perusteiden mukainen opiskelu.
 - Opiskeluympäristöjen tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallisia.
 - Oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä opintojen tavoitteiden tulee olla visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaiset.
 - Oppilaalta tulee edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta.

- saavutettavuuteen eri aistien avulla
 - Oppilaalle, joka ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetussuunnitelman mukaisesti, voidaan laatia henkilökohtainen opetussuunnitelma, jonka tavoitteet on laadittu oppilaan omien edellytysten mukaisiksi.
 - Opetusta voi järjestää myös yksilöopetuksena.
 - Kuvataidekoulujen työvälineiden, materiaalien ja tilojen tulee mahdollistaa opetussuunnitelman perusteiden mukainen opiskelu.
 - Opiskeluympäristöjen tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallisia.
 - Oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä opintojen tavoitteiden tulee olla visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaiset.
 - Oppilaalta tulee edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta.

- tiedolliseen saavutettavuuteen
 - Oppilaalle, joka ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetussuunnitelman mukaisesti, voidaan laatia henkilökohtainen opetussuunnitelma, jonka tavoitteet on laadittu oppilaan omien edellytysten mukaisiksi.
 - Opetusta voi järjestää myös yksilöopetuksena.
 - Kuvataidekoulujen työvälineiden, materiaalien ja tilojen tulee mahdollistaa opetussuunnitelman perusteiden mukainen opiskelu.
 - Opiskeluympäristöjen tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallisia.
 - Oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä opintojen tavoitteiden tulee olla visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaiset.
 - Oppilaalta tulee edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta.

- kulttuuriseen saavutettavuuteen
 - Opetuksen tehtävänä on kehittää ja säilyttää kansallista kulttuuria.
 - Opetuksen tehtävänä on tukea oppilaan kykyä arvostaa eri kulttuureita.
 - Opetuksen tulee edistää oppilaan kykyä toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa.
 - Opetuksen järjestäjiä edellytetään huomioimaan oppilaille vieraiden kulttuurien kuvallista maailmaa (työpajaopetuksessa), oppilaiden kulttuuritaustoja ja omaa kulttuuriperintöä (työpajaopetuksessa) sekä paikallisia tarpeita.

- asenteelliseen saavutettavuuteen
 - Oppilaalle, joka ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetussuunnitelman mukaisesti, voidaan laatia henkilökohtainen opetussuunnitelma, jonka tavoitteet on laadittu oppilaan omien edellytysten mukaisiksi.
 - Opetusta voi järjestää myös yksilöopetuksena.
 - Kuvataidekoulujen työvälineiden, materiaalien ja tilojen tulee mahdollistaa opetussuunnitelman perusteiden mukainen opiskelu.
 - Opiskeluympäristöjen tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallisia.
 - Oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä opintojen tavoitteiden tulee olla visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaiset.

- Oppilaalta tulee edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, miten laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) ja kuvataiteen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet pyrkivät vaikuttamaan kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen. Tavoitteenani oli tuoda esiin lain ja opetussuunnitelman perusteiden asettamia vaatimuksia kuvataidekoulujen saavutettavuudelle, sekä myös niissä mahdollisesti esiintyviä haitallisia eli osallistumisen esteitä edistäviä sisältöjä. Analysoin tutkimusaineistoani saavutettavuuden eri osa-alueita käsittelevän viitekehyksen avulla, jonka esittelin tutkimukseni luvussa 3 (*"Kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittäminen"*).

Taiteen perusopetuslain (633/1998) ja kuvataiteen valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden tutkiminen pohjustaa ja tukee kuvataidekoulujen saavutettavuuden nykytilanteen asiantuntevaa selvitystyötä sekä kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämistyötä. Lain ja opetussuunnitelman perusteiden asettamien puitteiden ja raamien tunteminen auttaa hahmottamaan kuvataidekoulujen valintoja ja käytäntöjä niiden saavutettavuuteen liittyen. Tutkimukseni loi edellytykset selvittää, miltä osin kuvataidekoulut toimivat ja eivät toimi lain ja opetussuunnitelman perusteiden määräämillä tavoilla.

Tutkimukseni perusteella olen havainnut, että laki (633/1998) ja opetussuunnitelman perusteet pyrkivät vaikuttamaan kaikkiin muihin kuvataidekoulujen saavutettavuuden eri osa-alueisiin paitsi kuvataidekoulujen tiedotuksen saavutettavuuteen. Tiedotuksen saavutettavuus oli ainoa osa-alue, johon laki ei ottanut kantaa millään tavoin. Opetussuunnitelman perusteissa ei otettu kantaa myöskään kuvataidekoulujen taloudelliseen saavutettavuuteen eikä kuvataidekoulujen päätöksenteon saavutettavuuteen ja strategiseen työhön millään tavoin.

Lakia tarkasteltaessa vaatimus yhdenvertaisista valintaperusteista nousi esiin selkeänä pyrkimyksenä vaikuttaa kuvataidekoulujen saavutettavuuteen. Myös vaatimus kohtuullisista maksuista nousi laista esiin selkeänä pyrkimyksenä vaikuttaa kuvataidekoulujen (taloudelliseen) saavutettavuuteen.

Opetussuunnitelman perusteita tarkasteltaessa nousi esiin ristiriitoja liittyen toimimisesteisten oppilaiden opiskelumahdollisuuksiin. Perusteissa määriteltiin yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien kannalta merkittävästi, että oppilaalle voidaan esimerkiksi vammaisuuden tai sairauden aiheuttaman syyn vuoksi tehdä henkilökohtainen opintosuunnitelma, ja että opetussuunnitelman tavoitteita voidaan yksilöllistää vastaamaan oppilaan edellytyksiä. Toisaalla perusteissa esitettiin kuitenkin rajoitus sille, missä määrin tavoitteita voidaan yksilöllistää. Lisäksi perusteissa tuotiin esiin vaatimus oppilaan kyvystä käyttää hyväkseen opetusta. Kyseisillä

toteamuksilla ei välttämättä ole voimakasta vaikutusta toimimisesteisten oppilaiden opiskelumahdollisuuksiin. Toisaalta ne kuitenkin viittaavat oppilaan kykyihin ja henkilökohtaisten tavoitteiden asettamiseen tavalla, joka saattaa vaikuttaa haitallisesti opetuksen järjestäjien asennoitumiseen erilaisten oppilaiden opiskelumahdollisuuksiin. Koska saavutettavuutta ja erilaisia osallistujia huomioiva asenne on äärimmäisen tärkeää saavutettavuuden kehittämis-työssä, on kyseisiin toteamuksiin suhtauduttava mielestäni kriittisesti.

Toinen opetussuunnitelman perusteita tarkasteltaessa esiin noussut kuvataidekoulujen (kulttuuriseen) saavutettavuuteen mahdollisesti haitallisesti vaikuttava osio oli opetus-sisältöihin liittyvä toteamus opetuksen tehtävästä *kansallisen* kulttuurin kehittäjänä ja säilyttäjänä. Vaikka perusteissa tuotiin esille useampaan kertaan myös oppilaan oman kulttuuriperinnön huomioiminen opetussisällöissä, niin toteamus opetuksen tehtävästä säilyttää ja kehittää kansallista kulttuuria saattaa kuitenkin vaikuttaa asenteisiin, joilla kuva-taidekoulujen opetussisältöjä suunnitellaan. Esimerkiksi lähes ainoastaan suomalaista kulttuuriperintöä heijastavat opetussisällöt eivät välttämättä tarjoa tarpeeksi kosketuspintaa erilaisiin kulttuurivähemmistöihin kuuluville, ja tämä saattaa vaikuttaa heikentävästi heidän kiinnostukseensa hakeutua ja osallistua opetukseen.

Taiteen perusopetuslaki (633/1998) kuvataidekoulujen saavutettavuuden taustavaikuttajana

Laki taiteen perusopetuksesta (633/1998) pyrkii vaikuttamaan seuraaviin kuvataidekoulujen saavutettavuuden osa-alueisiin: rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen, saavutettavuuteen eri aistien avulla, tiedolliseen, kulttuuriseen, taloudelliseen ja asenteelliseen saavutettavuuteen sekä päätöksenteon ja strategisen työn saavutettavuuteen. Mielestäni laissa ei otettu haitallisilla eli osallistumisen esteitä lisäävillä tavoilla kantaa kuvataidekoulujen toiminnan saavutettavuuteen.

Laissa edellytetään, että opetukseen hakijoihin sovelletaan yhdenvertaisia valintaperusteita. Tämä edellyttää opetuksen järjestäjiä huomioimaan toiminnassaan yhdenvertaisuutta ja eri tavoin toimimisesteisten henkilöiden ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden mahdollisuuksia hakutilanteessa ja -prosessissa sekä opetukseen osallistumisessa. Yhdenvertaisten valintaperusteiden edellyttäminen ei kuitenkaan vielä takaa koulujen käytännön toiminnan saavutettavuutta, kuten niiden tilojen esteettömyyttä ja tarvittavien apuvälineiden hankkimista. Käytännön saavutettavuuden erityisenä edellytyksenä on opetuksen järjestäjien saavutettavuutta huomioivat asenteet.

Yhdenvertaiset valintaperusteet toteutuvat mielestäni puhtaimmillaan silloin, kun valinta-perusteena on *arvonta*. Tällöin kaikilla hakijoiksi ilmoittautuneilla on samanlaiset mahdollisuudet tulla valituiksi. Tilanteessa, jossa valintaperusteena käytetään pääsykoetta,

tulee toimimisesteisillä hakijoilla olla mahdollisuus yksilöllisiin pääsykoejärjestelyihin, kuten sovellettuihin pääsykokeisiin, erilaisten apuvälineiden käyttöön ja suoritusten tarkasteluun sovelletuilla pääsyvaatimuksilla, joka tarkoittaa hakijan omiin kykyihin perustuvaa arviointia ja mahdollisuutta ”positiiviseen syrjintään”. Yksilölliset pääsykoejärjestelyt ovat välttämättömiä, jotta eri tavoin toimimisesteiset henkilöt olisivat valintatilanteessa yhdenvertaisessa asemassa valtaväestöön kuuluvien henkilöiden kanssa. Kulttuurivähemmistöjen kohdalla yhdenvertaiset mahdollisuudet valintakoetilanteessa voivat tarkoittaa esimerkiksi tulkkaus- ja käännöspalveluita.

Kuvataidekoulujen tulisi huomioida yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutuminen myös silloin, kun oppilasvalinnat perustuvat ilmoittautumisjärjestykseen. Kaikkien oppilaiden vanhemmilla ei ole esimerkiksi erilaisista taloudellisista tilanteista johtuen samanlaisia mahdollisuuksia ilmoittaa lapsiaan ajoissa hakijoiksi (ainakaan tilanteessa, jossa ilmoittautuminen edellyttää esimerkiksi paikan päällä jonottamista, ja tarpeeksi aikaisin saapumista, jotta lapsi saadaan ”jonon etupäähän”). Yhdenvertaisten valintaperusteiden edistämiseksi voidaan tarjota vaihtoehtoisia kanavia ilmoittautumiseen.

Laissa edellytetään, että opetusluvan hakija esittää lupahakemuksessaan suunnitelman siitä, millä kielillä opetusta aiotaan järjestää. Sillä, että opetuksen, jolle haetaan lupaa, tulee olla lain mukaan *tarpeellista*, voi mahdollisesti olla vaikutusta siihen, että opetuksen järjestäjä selvittää, millä eri kielillä järjestettävälle opetukselle olisi tarvetta.²⁹ Tämä liittyy opetuksen kulttuuriseen saavutettavuuteen. Olisi ensiarvoisen tärkeää, että opetusministeriö kiinnittäisi lupahakemuksia käsitellessään huomiota siihen, minkä kielistä opetusta ehdotetaan järjestettäväksi, ja että olisiko muunkielisille opetusryhmille tarvetta alueella, jolla kuvataidekoulu suunnittelee toimivansa.

Laissa edellytetään, että opetuksen järjestäjät pitävät oppilasmaksut kohtuullisina. Tällä pyritään vaikuttamaan kuvataidekoulujen taloudelliseen saavutettavuuteen. Laissa ei kuitenkaan tarkenneta, minkä suuruiset maksut ovat kohtuullisia, joka jättää opetuksen järjestäjille liikkumavaraa niiden määrittellessä opetusmaksujen suuruutta (maksujen suuruuden tarkentamatta jättäminen on kuitenkin ilmeistä, koska kyseessä on lakiteksti).

Kuvataidekoulujen taloudellisen saavutettavuuden kannalta on mielestäni valitettavaa, että laissa ei oteta kantaa siihen, pitääkö kuvataidekoulujen tarjota aina muutamia vapaa- eli ilmaisoppilaspaikka. Kyseiset paikat voivat olla ainoa mahdollisuus osallistua opetukseen tilanteessa, jossa vanhemmat eivät voi kustantaa opiskelun ”normaaleja” kustannuksia [Laajan

²⁹ Opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa asetuksessa (986/1998) ei anneta erikseen säännöksiä opetuskielten hallinnasta. Sekä kunnat että muut opetuksen järjestäjät päättävät itse kielitaitovaatimusten asettamisesta (Lahtinen 2003, 37 & Porna 1994, 12).

oppimäärän opetussuunnitelman perusteissa määrätään ottamaan kantaa myös vapaaoppilaspaikkojen tarjoamiseen (Taiteen perusopetuksen visuaalisten... 2002, 24)]. Lisäksi kuvataidekoulujen taloudellisen saavutettavuuden kannalta on mielestäni valitettavaa, että laissa ei oteta kantaa siihen, pitääkö kuvataidekoulujen maksujen olla porrastettuja. Kuvataidekoulut voivat porrastaa maksujaan esimerkiksi sen mukaan, kuinka monta saman perheen sisarusta opiskelee samassa kuvataidekoulussa.

Laissa edellytetään, että opetuksen järjestäjät arvioivat antamaansa koulutusta ja sen vaikuttavuutta sekä osallistuvat koulujen toiminnan ulkopuoliseen arvioimiseen. Tämä edellyttää opetuksen järjestäjiä huomioimaan päätöksentekonsa ja strategisen työnsä saavutettavuutta.

Tiedotuksen saavutettavuus nousi esiin ainoana saavutettavuuden osa-alueena, johon laki ei pyrkinyt vaikuttamaan. Opetuksen järjestäjät voivat siis lain asettamissa puitteissa tiedottaa valitsemillaan tavoilla valitsemiaan kanavia pitkin. Mielestäni ei ole todennäköistä, että lakia muutettaisiin tulevaisuudessa siten, että siinä tultaisiin ottamaan suoraan kantaa tiedottamiseen ja pyrittäisiin mahdollisesti vaikuttamaan kuvataidekoulujen tiedotuksen saavutettavuuteen.

Kuvataiteen yleisen oppimäärän valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet kuvataidekoulujen saavutettavuuden taustavaikuttajana

Kuvataiteen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet pyrkivät vaikuttamaan seuraaviin kuvataidekoulujen saavutettavuuden osa-alueisiin: rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen, saavutettavuuteen eri aistien avulla, tiedolliseen ja kulttuuriseen saavutettavuuteen sekä asenteelliseen saavutettavuuteen. Opetussuunnitelman perusteet ottavat lisäksi mielestäni haitallisesti eli esteitä lisäävästi kantaa seuraaviin kuvataidekoulujen saavutettavuuden osa-alueisiin: kulttuuriseen saavutettavuuteen, tiedolliseen ja asenteelliseen saavutettavuuteen, saavutettavuuteen eri aistien avulla sekä rakennettujen ympäristöjen saavutettavuuteen.

Opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että oppilaalle, joka ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetussuunnitelman mukaisesti, voidaan laatia henkilökohtainen opetussuunnitelma, jonka tavoitteet on laadittu oppilaan omien edellytysten mukaisiksi. Tämä toteamus edellyttää periaatteessa kuvataidekouluilta valmiutta opettaa eri tavoin toimimisesteisiä henkilöitä. Koulujen tulee siis periaatteessa olla esimerkiksi liikkumisesteettömiä ja tarvittavin apuvälinein varustettuja. Lisäksi opetuksen järjestäjien tulee huomioida esimerkiksi oppilaiden mahdolliset avustajatarpeet.

Henkilökohtaisen opetussuunnitelman laatimisen mahdollisuus ei kuitenkaan vielä takaa koulujen käytännön toiminnan saavutettavuutta. Vaikka kyseinen mahdollisuus edellyttää periaatteessa kuvataidekouluilta toimimisesteisten oppilaiden osallistumismahdollisuuksia huomioivaa *asennetta*, niin koulujen toiminnan saavutettavuus toteutuu ainoastaan, jos opetuksen järjestäjät ovat oikeasti omaksuneet saavutettavuutta huomioivat asenteet. Jos kuvataidekoulut eivät esimerkiksi lähesty tiedotuksellaan myös eri tavoin toimimisesteisiä henkilöitä, he eivät välttämättä hakeudu opetukseen, jolloin henkilökohtaisia opetussuunnitelmia ei käytännössä tarvitse laatia. Tällöin koulut eivät myöskään välttämättä pidä yllä opetuksen apuvälineitä ja esteettömiä ratkaisuja, ja toimimisesteisen oppilaan todelliset mahdollisuudet osallistua opetukseen ovat vähäisemmät. Henkilökohtaisten opetussuunnitelmien laatiminen tulisivatkin nähdä osana koulun normaaleja toimintoja, jolloin myös saavutettavien toimintojen jatkuva ylläpitäminen olisi todennäköisempää. Lisäksi kuvataidekoulujen toiminta tulisi resursoida niin, että yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien toteuttaminen olisi käytännössä mahdollista.

On merkittävää, että opetussuunnitelman perusteet edellyttävät opetuksen järjestäjiä huomioimaan oppimäärää ja opetusta yksilöllistettäessä (vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi), että *opintojen tavoitteet ovat visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaiset*. Tästä aiheutuu mielestäni ristiriita; perusteissa todetaan ensin, että opetussuunnitelmaa yksilöllistettäessä oppilaan edellytykset määrittelevät opetuksen tavoitteet (Taiteen perusopetuksen yleisen... 2005, 3), ja sen jälkeen, että silloinkin tavoitteiden tulee olla visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaiset. Jos oppilaista pyritään tällä tavoin karsimaan ne, joiden edellytykset eivät riitä saavuttamaan visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaisia tavoitteita, niin perusteissa otetaan mielestäni haitallisella tavalla kantaa kuvataidekoulujen saavutettavuuteen ja vaikutetaan kielteisesti opetuksen järjestäjien asenteisiin toimimisesteisiä oppilaita kohtaan. Tässä olisi olennaista määritellä, mitä visuaalisten taiteiden tavoitteiden mukaisilla tavoitteilla tarkoitetaan, eli missä määrin tavoitteista voidaan joustaa tilanteessa, jossa ne määritellään oppilaan henkilökohtaisten edellytysten pohjalta.

Myös perusteissa olevalla toteamuksella, että *oppilaalta tulee edellyttää kykyä käyttää hyväkseen opetusta*, voi mielestäni olla haitallisia vaikutuksia kuvataidekoulujen saavutettavuuteen ja opetuksen järjestäjien asenteisiin toimimisesteisiä oppilaita kohtaan. Mielestäni olisi tarpeellista tarkastella, mitä tarkoitetaan opetuksen hyväksi käyttämisellä, ja miten kykyä käyttää hyväkseen opetusta mitataan. Onko oppilaalla, joka saa opetukseen osallistumisesta taide-elämyksiä ja yhteisöllisiä kokemuksia, kykyä käyttää hyväkseen opetusta?³⁰

Opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että kuvataidekoulut voivat järjestää opetusta myös yksilöopetuksena. Yksilöopetus mahdollistaa erityishuomion antamisen eri tavoin toimimisesteisille oppilaille, joka puolestaan tukee eri tavoin toimimisesteisten oppilaiden mahdollisuuksia osallistua opetukseen. Perusteissa todetaan myös, että kuvataidekoulujen työvälineiden, materiaalien ja tilojen tulee mahdollistaa opetussuunnitelman perusteiden mukainen opiskelu, ja että opiskeluympäristöjen tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallisia. Ympäristön ja välineiden tulee täten soveltua periaatteessa myös eri tavoin toimimisesteisille oppilaille, ja eri tavoin toimimisesteisten henkilöiden tulee periaatteessa voida liikkua kuvataidekoulujen tiloissa turvallisesti tarvittavia apuvälineitä käyttäen.

Perusteissa otetaan kantaa kuvataidekoulujen kulttuuriseen saavutettavuuteen edellyttämällä, että opetus edistää oppilaan kykyä toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Opetuksen järjestäjiä edellytetään huomioimaan opetuksessa oppilaille vieraiden kulttuurien kuvallista maailmaa, oppilaiden kulttuuritaustoja ja omaa kulttuuriperintöä sekä paikallisia tarpeita. Paikallisten tarpeiden huomioiminen edellyttää järjestäjiä huomioimaan opetussisällöissä esimerkiksi paikallisen väestörakenteen mahdollista monimuotoisuutta. Oppilaiden kulttuuritaustojen huomioiminen edellyttää opetuksen järjestäjiä huomioimaan myös muiden kuin valtaväestöön kuuluvien oppilaiden kulttuuritaustoja. Opetusta ei siis periaatteessa voida suunnitella etenemään ainoastaan valtaväestön kulttuuritaustaa heijastaen ja suomalaisen kulttuuriperinnön merkkiteoksia esitellen.

Kuvataidekoulujen kulttuurisen saavutettavuuden kannalta on kuitenkin mielestäni haitallista, että perusteiden alussa opetuksen tehtäväksi määritellään *kansallisen* kulttuurin kehittäminen ja säilyttäminen. Tämä toteamus saattaa vaikuttaa siihen, että kuvataidekoulut laativat opetussisältönsä siten, että ne edustavat pääasiassa valtaväestön kokemusmaailmaa ja suomalaista

³⁰ Kuntaliiton julkaisussa ”*Sivistyksen avaimet; Opetus ja kulttuuri matkalla vuoteen 2010*” (Luukkainen 2002, 73) taiteen perusopetuksen tehtäväksi määritellään mahdollisuuksien antaminen määrätietoiseen ja tavoitteelliseen taidekasvatukseen sellaisille lapsille ja nuorille, joilla on siihen *lahjakkuutta ja motivaatiota*. Myös tätä määritelmää on mielestäni tärkeää tarkastella. Miten lahjakkuus ja motivaation määritellään? Miten erilaiset vähemmistöt istuvat tämän määritelmän sisälle? Espoon kulttuurijohtaja Georg Dolivokin on todennut, että kulttuurin itseisarvollinen merkitys leimaa edelleen vahvasti taideopetuksen perinnettä, ja että taideopetuksen tavoitteena on useimmiten taiteen *taidokas* harjoittaminen. (Dolivo 2003, 18)

kulttuuriperintöä. Jos opetuksessa painotetaan voimakkaasti kansallista kulttuuria ja suomalaista kulttuuriperintöä, kulttuurivähemmistöjen kosketuspinta opetussisältöihin ja niiden edustamiin identiteetteihin voi olla vähäisempää, ja sitä kautta heidän kiinnostuksensa ja halukkuutensa hakeutua opetukseen voi olla pienempää.

Sen sijaan, että opetussuunnitelman perusteiden alussa opetuksen tehtäväksi määritellään *kansallisen* kulttuurin kehittäminen ja säilyttäminen, voisi kyseisessä kohdassa määritellä opetuksen tehtäväksi kansallisen ja *monimuotoisen* kulttuurin kehittämisen ja säilyttämisen. Tällä tavoin tuettaisiin kansallisen kulttuurin käsitteen ymmärtämistä myös monikulttuurisena käsitteenä.

Tiedotuksen saavutettavuus, taloudellinen saavutettavuus sekä päätöksenteon saavutettavuus ja strateginen työ nousivat esiin saavutettavuuden osa-alueina, joihin opetussuunnitelman perusteissa ei otettu kantaa. Opetuksen järjestäjät ovat siis perusteiden asettamissa puitteissa vapaita tiedottamaan valitsemillaan tavoilla valitsemiaan kanavia pitkin.

Vaikka opetuksen järjestäjät ovat perusteiden asettamissa puitteissa vapaita vaikuttamaan opetuksen taloudelliseen saavutettavuuteen haluamallaan tavalla, niin laissa taiteen perusopetuksesta (633/1998) otettiin kuitenkin kantaa kuvataidekoulujen taloudelliseen saavutettavuuteen (Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.1998/633, 12 §). Lisäksi *laajan* oppimäärän opetussuunnitelman perusteissa opetuksen järjestäjiä määrätään huomioimaan opetuksen taloudellista saavutettavuutta (laajan oppimäärän opetussuunnitelmissa tulee ottaa kantaa vapaa- eli ilmaisoppilaspaikkojen tarjoamiseen) (Taiteen perusopetuksen visuaalisten... 2002, 24).

Jatkotutkimusehdotukset

Esitän jatkotutkimusehdotuksena kuvataidekoulujen saavutettavuuden nykytilan selvittämistä. Selvityksen kohteeksi voidaan valita esimerkiksi kaikki Suomessa toimivat kuvataidekoulut, kaikki kuvataiteen perusopetusta antavat toimijat, ainoastaan opetustuntikohtaista valtionosuutta saavat kuvataidekoulut tai ainoastaan perustukea saavat kuvataidekoulut.

Esitän jatkotutkimusehdotuksena myös kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämiskeinojen tutkimista ja kuvataidekoulujen saavutettavuuden kehittämisoppaan laatimista. Kehittämiskeinojen tutkimisessa ja kehittämisoppaan laatimisessa tulisi huomioida esimerkiksi oppimateriaaleihin, opettajien koulutukseen ja opetuksen kehittämiseen liittyvät tekijät sekä rakennettuun ympäristöön liittyvät tekijät. Taustatutkimukseni tukee sekä kuva-

taidekoulujen nykytilanteen selvittämistä että niiden saavutettavuuden kehittämisoppaan laatimista.

Vaikka kuvataiteen yleisen oppimäärän valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa ja laajan oppimäärän valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa on runsaasti yhteneväisyyksiä, esitän jatkotutkimusehdotuksena laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden tutkimista sen osalta, miten ne pyrkivät vaikuttamaan kuvataidekoulujen saavutettavuuteen.

Esitän jatkotutkimusehdotuksena myös tutkimusta kuvataidekoulujen alueellisesta saavutettavuudesta eli saatavuudesta. Viimeisenä jatkotutkimusehdotuksena esitän, että myös muiden taiteen alojen opetussuunnitelmien perusteita tutkittaisiin esimerkiksi tutkimuksessani käyttämäni viitekehyksen avulla. Tämä tukisi muiden taiteen alojen taiteen perusopetuksen saavutettavuuden nykytilan selvitystyön valmistelemista. Tutkimukseni johtopäätöksiä on mahdollista soveltaa muihin taiteen perusopetuksen aloihin erityisesti taiteen perusopetuslain osalta.

Tutkimukseni liitteenä (LIITE 2) on laatimani kysymysluettelo, joka tukee kuvataidekoulujen saavutettavuuden nykytilan selvittämisen valmistelutyötä. Olen laatinut kysymysluettelon tutkimusaineistoni analyysissä käyttämäni viitekehyksen avulla. Luettelo jakautuu kymmeneen eri osa-alueeseen. Osa-alueet ovat 1) kuvataidekoulujen rakennettujen ympäristöjen saavutettavuus, 2) kuvataidekoulujen saavutettavuus eri aistien avulla, 3) kuvataidekoulujen taloudellinen saavutettavuus, 4) kuvataidekoulujen tiedollinen saavutettavuus, 5) kuvataidekoulujen tiedotuksen saavutettavuus, 6) kuvataidekoulujen kulttuurinen saavutettavuus, 7) kuvataidekoulujen asenteellinen saavutettavuus, 8) kuvataidekoulujen päätöksenteon saavutettavuus, 9) kuvataidekoulujen valintamenettelyt ja 10) matkustaminen kuvataidekoulujen työskentelypisteisiin. Saavutettavuus-käsite jakautuu viitekehyksessäni kahdeksaan eri osa-alueeseen. Olen kuitenkin nostanut kysymysluettelossani omiksi osioikseen kuvataidekoulujen valintamenettelyt sekä matkustamisen kuvataidekoulujen työskentelypisteisiin. Tarkoitukseni on ollut korostaa näiden osioiden merkitystä omina kokonaisuuksinaan. Valintamenettelyt-osio kytkeytyy kuitenkin lähes kaikkiin viitekehyksessäni määrittelemiini saavutettavuuden osa-alueisiin. Matkustaminen kuvataidekoulujen työskentelypisteisiin -osio liittyy puolestaan kuvataidekoulujen alueelliseen saavutettavuuteen eli saatavuuteen. Mielestäni oli kuitenkin tärkeää nostaa myös tämä osa-alue erikseen esiin, koska sillä on konkreettista vaikutusta kaikenlaisten oppilaiden opiskelumahdollisuuksiin.

LÄHTEET

- Alueiden vahvuudeksi; Kulttuuri-, liikunta-, ja nuorisopolitiikan aluekehittämisen toimenpideohjelma - linjauksia ja painopisteitä vuosille 2003–2013. Opetusministeriön julkaisuja 2003:22. Yliopistopaino.
- Asenteellinen saavutettavuus. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS.
<http://www.kulttuuriakaikille.fi/asenteet>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 14.12.1998/968.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980986>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Avustukset vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen.
http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/avustukset/Avustukset_vammaisyhteisojen_kulttuuritoimintaan_ja_kulttuurin_saavutettavuuden_edistamiseen, sivulla käyty 19.12.2009.
- Ceder, Håkan & Kunnas, Veikko 2003. *Esipuhe*. Elisabeth Svensson (toim.). Museo kaikille; Pohjoismainen esteettömyys- ja saavutettavuusopas. Valtion taidemuseon kehittämissyksikkö KEHYS. Gladius Oy, Kirjapaino Oy West Point. s.13–14.
- Falk, Pekka 1993. Taidekasvatus ja taiteen perusopetus Kuopion läänissä. Kuopion läänin taidetoimikunta, Kuopion lääninhallituksen koulutus- ja kulttuuriosasto, sosiaali- ja terveysosasto. Kevama. Kuopio.
- Heino, Terhi & Ojala, Maija-Liisa 2006. Opetustuntikohtaisen valtiosuuden piiriin kuuluvan taiteen perusopetuksen oppilaitosverkon tilanne lukuvuonna 2004–2005. Opetushallitus.
http://www.edu.fi/julkaisut/taiteen_perusopetus_selvitys_2006.pdf, sivulla käyty 27.8.2008.
- Heiskanen, Ilkka & Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) 2002. Taiteen ja kulttuurin kentät; Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet. Tietosanoma Oy. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Hoppu, Petri 2005. Luento Research Methodology -luentosarjassa. Sibelius-Akatemian Arts Management -koulutusohjelma.18.11.2005.
- Hyyppä, Markku T. & Liikanen, Hanna-Liisa 2005. Kulttuuri ja terveys. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Jarva, Heikki 1993. *Esipuhe*. Ismo Porna ja Pirjo Väyrynen (toim.). Taiteen perusopetuksen käsikirja. Suomen Kuntaliitto. Kuntaliiton painatuskeskus. Helsinki.
- Koivunen, Hannele & Marsio, Leena 2006. Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50. Yliopistopaino.
- Korkeakoski, Esko 2006. *Lastenkulttuurikeskusten arvioinnin lähtökohtia*. Päivi Grano, Esko Korkeakoski ja Maria Laukka (toim.). Taikalamppujen valossa. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:25. Yliopistopaino. s. 15–20.
- Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston tehtävät.
[http://www.minedu.fi/OPM/Ministerioe_ja_hallinnonala/osastot_ ja_yksikoet/koulutus_ ja_tiedepolitiikan_osasto/?lang=fi](http://www.minedu.fi/OPM/Ministerioe_ja_hallinnonala/osastot_ja_yksikoet/koulutus_ ja_tiedepolitiikan_osasto/?lang=fi), sivulla käyty 28.11.2008
- Kulttuuria kaikille; Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi. Opetusministeriön työryhmämuistioita 20:2002.

- Kulttuurinen saavutettavuus. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. <http://www.kulttuuriakaikille.info/kulttuuri>, sivulla käyty 29.1.2009.
- Kunnat ja kuntayhtymät. Suomen kuntaliitto. http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;102942, sivulla käyty 24.1.2009.
- Kuntien sosiaali- ja terveystalvveluja säätelevät lait; Sosiaaliturva 2/2001. http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1;29;349;466;30168;30177, sivulla käyty 30.10.2008.
- Könkkölä, Kalle 2003. Tunne oikeutesi; Pidä puolesi; Auta muitakin; Vammaisten ihmisten ihmisoikeusopas. Valtakunnallinen vammaisneuvosto -julkaisuja 1. Helsinki.
- Lahtinen, Marja 2003. Sivistystoimen säännökset ja niiden soveltaminen. Suomen kuntaliitto. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 21.8.1998/635. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980635#a21.12.2001-1389>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Laki taiteen perusopetuksesta 21.8.198/633. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980633>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Lasten ja nuorten kuvataidekoulut. Liisa Piironen (toim.). Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry 1983. Matinkylän ammattikoulu.
- Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma. Opetusministeriön julkaisuja 2003:29. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2003/liitteet/opm_114_opm29.pdf?lang=fi, sivulla käyty 27.8.2008.
- Lauhakangas, Outi 1982. Avaimet kuvataidekouluun; Tutkimus koulun ulkopuolisesta kuvataideopetuksesta Espoossa. Euroopan Neuvoston kulttuuriyhteistyön neuvoston (CCC) 21 Euroopan kaupungin kulttuuritoimintaprojekti. Suomen projektin julkaisuja n:o 5. Vammalan Kirjapaino Oy Offset. Vammala.
- Lauhakangas, Outi & Eskola, Katarina 1981. Siveltilmet sannasta; Koulun ulkopuolisen kuvataideopetuksen käynnistyminen Suomessa; Tapaustutkimus Espoon lasten ja nuorten kuvataidekoulusta. Euroopan Neuvoston kulttuuriyhteistyön neuvoston (CCC) 21 Euroopan kaupungin kulttuuritoimintaprojekti. Suomen projektin julkaisuja n:o 4. Vammalan Kirjapaino Oy Offset. Vammala.
- Levanto, Marjatta 2003. *Esipuhe suomenkieliseen painokseen*. Elisabet Svensson (toim.). Museo kaikille; Pohjoismainen esteettömyys ja saavutettavuusopas. Valtion taidemuseon kehittämisyksikkö KEHYS. Gladius Oy, Kirjapaino Oy West Point. s. 15–16.
- Lovio, Maisa & Stürmer, Ditte & Selkee, Johanna 2004. Arjen kulttuuria – tietoa kuntien kulttuuritoiminnasta. Suomen kuntaliitto. Helsinki.
- Luukkainen, Olli (toim.) 2002. Sivistyksen avaimet; Opetus ja kulttuuri matkalla vuoteen 2010. Suomen Kuntaliitto 2002. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Mitä on saavutettavuus? Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. <http://www.kulttuuriakaikille.fi/saavutettavuus>, sivulla käyty 27.8.2008.

- Monimuotoinen musiikki. Suomen musiikkioppilaitosten liitto ry.
<http://www.musiikkioppilaitokset.org/index.php?mid=458>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Palosuo, Anna-Maija 2006. Lasten ja nuorten kuvataidekoulut vuonna 2006. Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry.
- Perustietosovellus syksy 2007; Taiteen perusopetus; PVM 12.11.2007.
vos.uta.fi/rap/ptr/s07/p08tu6q.html, sivulla käyty 15.10.2008
- Piironen, Liisa (toim.) 1982. Lasten ja nuorten kuvataidekoulut. Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry. Matinkylän ammattikoulu.
- Porna, Ismo 2001. *Saatteeksi*. Kuntien kulttuuritoimen virat 1990-luvulla; Kunnalliseen henkilörekisteriin perustuva selvitys kuntien kulttuuritoimen virkojen määrän muutoksista vuosina 1992, 1996 ja 1999. Keltti, Pia 2001. Suomen Kuntaliitto. Helsinki.
- Porna, Ismo 1994. Taiteen perusopetuksen toteutuminen 1993. Valtakunnallinen rekisteri ja raporttiyhteenveto taiteen perusopetuksen toimeenpanosta kunnittain, lääneittäin ja taiteenaloittain. Suomen Kuntaliitto. Kuntaliiton painatuskeskus. Helsinki.
- Porna, Ismo 2003. Taiteen perusopetuksen vuosikirja 2002. Suomen Kuntaliitto. Kuntatalon paino. Helsinki.
- Porna, Ismo (toim.) & Väyrynen, Pirjo (toim.) 1993. Taiteen perusopetuksen käsikirja. Suomen Kuntaliitto. Kuntaliiton painatuskeskus. Helsinki.
- Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 2007. Edita Prima Oy. Helsinki.
http://www.netra.fi/nc/doc/download.asp?id=Hallitusohjelma_Vanhanen_II;3031;%7BF8CA154B-A073-4B1E-B40F-1685ABDBF9FE%7D, sivulla käyty 27.8.2008.
- Päätöksenteon saavutettavuus ja strateginen työ. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS.
<http://www.kulttuuriakaikille.fi/paatoksenteko>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Rakennettujen ympäristöjen saavutettavuus. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS.
http://www.kulttuuriakaikille.info/rakennettu_ymparisto, sivulla käyty 29.1.2009.
- Reinikainen, Marjo-Riitta 2000. *Vammaisten lakisääteisistä oikeuksista ei kunnissa piitata*. Valtakunnallinen vammaisneuvosto (toim.) Vammaiset – haaste yhteiskunnalle - artikkelisarja. Valtakunnallinen vammaisneuvosto. Helsinki. s. 25–27.
- Saavutettavuus eri aistien avulla. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS.
<http://www.kulttuuriakaikille.info/aistit>, sivulla käyty 29.1.2009.
- Sarkomaa 2007. Puhe yksityisen opetusalan foorumissa 30.10.2007.
http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2007/10/Sarkomaa_Yksityisen_opetusalan_foorumi.html?lang=fi, sivulla käyty 27.8.2008.
- Sarkomaa 2008. Puhe Lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton syyspäivillä 27.11.2008.
http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2008/11/sarkomaa_taideenperusopetus.html?lang=fi, sivulla käyty 3.12.2008.
- Silius, Kirsi 2005. Sisällön analyysi. Tampereen yliopiston Hypermedialaboratorio.
http://matwww.ee.tut.fi/hmopetus/hmjatkosems04/liitteet/JOS_hypermedia_Silius150405.pdf
sivulla käyty 15.10.2008.

- Stürmer, Ditte 2004. *Kulttuuripalvelut kunnissa*. Aakkoset sivistystoimeen. Suomen kuntaliitto. Hakapaino Oy. Helsinki s. 64-66. Helsinki.
- Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen toiminta 1982-2006. Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry.
<http://www.youngart.fi>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry. Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto ry.
<http://www.youngart.fi>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Suomen säädöskokoelma 2007. N:o 1432. Valtion talousarvio vuodelle 2008.
<http://www.finlex.fi/data/sdliite/liite/5486.pdf>, sivulla käyty 18.10.2008
- Svensson, Elisabet 2003. Museo kaikille; Pohjoismainen esteettömyys ja saavutettavuusopas. Taidemuseoalan kehittämissyksikkö KEHYS. Valtion taidemuseo. Gladius Oy, Kirjapaino Oy West Point.
- Taide perusoikeudeksi 2005. TPO – Taiteen Parhaat Osaajat; Taiteen perusopetusta edustavat liitot -esite.
- Taide tarjolle, kulttuuri kaikille; Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi. Opetusministeriön julkaisuja 2004:29. Yliopistopaino.
- Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus; Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006-2010. Opetusministeriön julkaisuja 2006:6. Yliopistopaino. Helsinki.
- Taiteen perusopettajan pedagogiset erikoistumisopinnot. Lahden ammattikorkeakoulu.
<http://www.lamk.fi/mi/haku.html?action=nayta&kurssiid=439>, sivulla käyty 27.8.2008.
- Taiteen perusopetuksen visuaalisten taiteiden laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2002. Opetushallitus. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005. Opetushallitus.
http://www.edu.fi/julkaisut/maaraykset/ops/taideyl_ops.pdf, sivulla käyty 27.8.2008.
- Taiteen perusopetus on tavoitteellisesti etenevää taidekasvatusta. Opetusministeriö.
www.minedu.fi/OPM/Koulutus/yleissivistavae_koulutus/taiteen_perusopetus/?lang=fi, sivulla käyty 27.8.2008.
- Taloudellinen saavutettavuus. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS.
<http://www.kulttuuriakaikille.info/talous>, sivulla käyty 29.1.2009.
- Tiedollinen saavutettavuus. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS.
<http://www.kulttuuriakaikille.info/tieto>, sivuilla käyty 29.1.2009.
- Tiedotuksen saavutettavuus. Kulttuuria kaikille -palvelu. Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS.
<http://www.kulttuuriakaikille.info/tiedotus>, sivulla käyty 29.1.2009.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Tuomikoski, Paula 1993. *UUTEEN AIKAAN – Taiteen perusopetus uuden ajan airueena*. Ismo Porna ja Pirjo Väyrynen (toim.). Taiteen perusopetuksen käsikirja. Suomen Kuntaliitto. Kuntaliiton painatuskeskus. Helsinki. s. 11–14.

Valtionosuusjärjestelmä pääpiirteittäin; Päivitetty 18.1.2008. Suomen kuntaliitto.
http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;347;385;80523#3, sivulla käyty 27.8.2008.

Valtionosuussovellus 2008a; Taiteen perusopetus; PVM: 08.11.2007; Raportti V08YK6L08. Opetushallitus.
<http://vos.uta.fi/rap/vos/v08/v08yk6l08.html>, sivulla käyty 27.8.2008.

Valtionosuussovellus 2008b; Kunnan kulttuuritoimi; PVM: 12.06.2008; Raportti V21YK6K08. Opetushallitus.
<http://vos.uta.fi/rap/vos/v08/v21yk6k08.html>, sivulla käyty 27.8.2008.

Vuosikatsaus 2006; Koulutus Kulttuuri 2006. Opetusministeriön julkaisuja 2007:22.
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/opm22.pdf?lang=fi>, sivulla käyty 27.8.2008.

Yleissivistävä koulutus ja sen kehittäminen. Opetusministeriö.
www.minedu.fi/OPM/Koulutus/yleissivistavae_koulutus/?lanf=fi, sivulla käyty 27.8.2008.

Ylikerälä, Juhani 2002. Tutkimustyön perusteet; Johdatus opinnäytetyön tekemiseen -diaesitys. Tutkimustyön perusteet -luentosarja. Liiketalouden ammattikorkeakoulu Helia.

HAASTATTELUT:

Ertola, Timo 2008. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 5.12.2008.

Hietala, Anu 2008. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 11.12.2008.

Lehtonen, Heli 2007. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 27.2.2007.

Kavilo, Tiina 2007. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 23.2.2007.

Kavilo, Tiina 2008a. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 3.12.2008.

Kavilo, Tiina 2008b. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 4.12.2008.

Kavilo, Tiina 2008c. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 10.12.2008.

Pohjola, Laura 2008. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 28.10.2008.

Salovaara, Sari 2007a. Haastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 16.2.2007.

Salovaara, Sari 2009. Haastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 14.1.2009.

Salovaara, Sari 2009b, Sähköpostihaastattelu. Haastattelija Aura Linnapuomi. 20.1.2009.

Seger, Marjatta 2007a. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 20.2.2007.

Seger, Marjatta 2007b. Sähköpostihaastattelu, haastattelija Aura Linnapuomi. 21.2.2007.

- Accessibility in the built environment – the Nordic approach. Nordiska nämnden för handikapp frågor 7/1994.
- Airinen, Ismo 2003. Lähipalvelujen saavutettavuus asukkaiden ja luottamushenkilöiden näkökulmasta. Vantaan kaupunki, Professional Development julkaisusarja 13/2003. Vantaa.
- Ammatillisen erityisopiskelun toimenpideohjelma. Opetusministeriön monisteita 2004:1.
- Ammatillisen erityisopiskelun toimenpideohjelma; Taustamuistio. Opetusministeriön monisteita 2004:1.
- Anttalainen, Heli & Tapaninen, Reino 2007. ”Kuvataiteen opetustilojen suunnitteluopas; peruskoulu ja lukio”. Opetushallitus.
- Ateljee hännätön kissa. Kiasma, Nykytaiteen museon julkaisuja 82:2002.
- Berner, Annika & Johansson, Per-Anders (toim.) 2005. Tillgänglighet och kulturarv=Accessibility and cultural heritage. Statens fastighetsverk 2005. Stockholm.
- Building bridges: guidance for museums and galleries on developing new audiences. Museums & galleries commission 1998. Lontoo.
- Burger, Dominique (toim.) 1996. New technologies in the education of the visually handicapped. Colloque INSERAI Vol. 237 Les éditions inserim.
- Cave, Adrian (toim.) 2007. Museums and art galleries: making existing buildings accessible. Centre for Accessible Environments. RIBA Publication 2007. London.
- Checklista – Handlingsplan för tillgänglighet. Handisam, Myndigheten för handikappolitisk samordning.
- Checklista över tillgänglighet till kulturobjekt. Kultur för allas web publikationer 3:2004. Utveckling och samhällsrelationer Kehys. Statens konstmuseum.
- Delin, Annie 2003. Access on a Shoestring. Resource Disability Portfolio. Guide 8. Resource: The Council for Museums, Archives and Libraries. London.
- Nolan, Gail 1997. Designing exhibitions to include disabilities – a practical guide. The National Museum of Scotland. Edinburgh.
- DiMaggio, Paul & Ostrower, Francie 1992. Race, Ethnicity and Participation in the Arts. Patterns of Participation by Hispanics, Whites and African-Americans in Selected Activities from the 1982 and 1985 Surveys of Public Participation in the Arts. National Endowment for the Arts. Research Division Report # 25. Seven Locks Press. Washington D.C.
- Disability Portfolio. Resource: The Council for Museums, Archives and Libraries 2003. London.
- Eggleston, John 1995. Arts Education for a Multi-cultural Society. Trentham Books.
- Erityisopiskelun strategia. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:47.
- Esteettömyyttä pikkurahalla. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunta. Opetusministeriö 2004.
- Esteetön Helsinki – Liikkumisesteiden opas. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2000:7.
- Esteetön rakennus ja ympäristö; Kaikille soveltuva liikkumis- ja toimimisympäristö; Suunnitteluopas. Rakennustieto Oy 1998. Helsinki.
- F 1 Suomen rakentamismääräyskokoelma; Esteetön rakennus; Määräykset ja ohjeet 2005. Ympäristöministeriö, Asunto- ja rakennusosasto.
- Funktionshinderades tillgång till kultur. Kartläggning och handlingsprogram. Rapport från Statens kulturråd 1998:3. Stockholm.
- Groff, Gerda 1989. What museum guides need to know: access for blind and visually impaired visitors. American Foundation for the Blind. New York.
- Hintsala, Susanna 1997. Tuettua vuorovaikutusta. Selkoryhmän ohjaajanopas. Kehitysvammaliitto & Vanhustyön keskusliitto.
- Julkisten verkkopalvelujen laatukriteerit. Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita 8/2004. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Kekkonen, Mikael 2002. Palvelu alueen mukaan: Hakunilan palvelualueen lähipalvelujen saavutettavuus. Vantaan kaupunki, Tilasto ja tutkimus 13:2002. Vantaa.

- Keränen, Heikki 2003. Palvelujen saavutettavuus maaseudulla. Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus, Working papers/REDEC Kajaani; 44. Kajaani.
- Kohti esteetöntä viestintää; Toimenpideohjelma. Liikenne- ja viestintäministeriö, Ohjelmia ja strategioita 1/2005.
- Kohti yhteiskuntaa kaikille; Vammaispoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:10.
- Koivu, Heli 2000. Kaikenkuuloisille. Kuulovammaisten huomioon ottaminen tilojen ja toimintojen suunnittelussa. Kuulonhuoltoliitto.
- Kulttuuri kaikkien käytössä; Tietoa Helsingin kulttuurivuoden tapahtumajärjestäjille liikkumisesteiden ja toimintaesteiden huomioon ottamisesta tilaisuuksia järjestettäessä. Esite.
- Kulttuurikohteiden esteettömyyden tarkistuslista. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 2:2004. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Könkkölä, Maija 1994. Ongelma vai haaste? Julkisten rakennusten liikkumisesteiden poistaminen. Invalidiliitto ry & Vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelu. Helsinki.
- Laaksonen, Elina 2005. Esteetön opiskelu yliopistoissa. Opetusministeriön julkaisuja 2005:6.
- Lahtinen, Riitta 2004. Sujuva tulkkaus kuurosokeille. Suomen kuurosokeat ry:n julkaisuja B2/2004.
- Lang, Caroline (toim.) 2001. The disability directory for museums & galleries. Resource: The Council for Museums, Archives and Libraries.
- Lika tillgång till konst och kultur. Förslag till åtgärdsprogram av Kommissionen för handikappade och kultur; Sammandrag 2005. Undervisningsministeriet.
- Löfman, Hanna 2005. "Työturvallisuus kuvataideopettajan ja -oppilaan työskentelyssä". Lopputyö. Taidekasvatuksen osasto. Taideteollinen korkeakoulu.
- Majewski, Janice 1993. Part of young general public is disabled – museums, zoos and historic houses. Smithsonian Institute.
- Making visual art accessible to people who are blind & visually impaired 1996. Art education for the blind.
- Malinen, Sanna & Suomalainen, Riitta 2004. "Tilaa kuvalle - kuvataiteen oppimisympäristö opetussuunnitelman perusteiden valossa". Lopputyö. Taidekasvatuksen osasto. Taideteollinen korkeakoulu.
- McCarthy, K. F. & Jinnat K. 2001. A new framework for building participation in the arts. RAND.
- Meder, Annika & Nieminen, Maija 2003. "Yksilösuorituksia! Kuvallisen ilmaisun erityisopetus - uusia mahdollisuuksia". Lopputyö. Taidekasvatuksen osasto. Taideteollinen korkeakoulu.
- Metteri, Anna (toim.) 2003. Asiakkaan ääntä kuunnellen. Kitkakohdistista kehittämisehdotuksiin. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY r.y. Edita. Helsinki.
- Monet tulkkauksen muodot; Sanasto. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 5:2004. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Moore, Jeanne 1996. Poverty: Access & Participation in the Arts; A Report by a Working Group on Poverty: Access and Participation in the Arts with Research by Jeanne Moore. Combat Poverty Agency. An Chomhairle Ealaíon/The Arts Council. Prepublication Copy.
- Morison, Bradley G. & Dagleish, Julie G. 1993. Waiting in the Wings - A Larger Audience for the Arts and How to Develop It. American Council for the Arts. New York.
- Munday, Val 2002. Guidelines for establishing, managing and using handling collections and hands on exhibits in museums, galleries and children centres. Centres for Curiosity and Imagination.
- Museoiden esteettömyyden tarkistuslista. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 1:2004. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Musiikin alueellinen tarjonta. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:34.

- Nordiska samarbetsorganet for handikappfrågon. Aktuellt in Norden Nationella system for förmedlings avhjälpmedel 2003.
- Odersted, Ingemar & Petrén, Finn & Wiklund, Lena (toim.) 2000. Aktuellt in Norden - Handikappfrågor inom kulturpolitiken. Nordiska samarbetsorganet för handikappfrågor.
- Opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:7.
- Pearson, Anne 1985. Arts for everyone. Guidance on provision for disabled people. Carnegie UK, Centre on Environment for the handicapped. Lontoo.
- Petrén, Finn & Odersted, Ingemar & Wiklund, Lena (toim.) 2004. Aktuellt in Norden - Handikapperspektivets synlighet inom fem politikområden. Byggd miljö, kollektivtrafik, kultur, utbildning och arbetsmarknad. Nordiska Handikappolitiska Rådet.
- Petrén, Finn & Odersted, Ingemar & Wiklund, Lena (toim.) 2002. Kultur för alla. Nordiskt seminarium om handikappfrågor inom kulturpolitiken med utdelning av 2001 års nordiska Tillgänglighetspris. Nordiska samarbetsorganet för handikappfrågor.
- Petrie, Helen 2005. Accessibility of museum, library and archive websites: the MLA audit. The Museums, Libraries and Archives Council. London.
- Piipponen, Kaija 2004. TÄMÄ ON MINUN SIELUNI PEILI; 13-16-vuotiaiden kuvan tekemisen, katsomisen ja oppimisen tapoja. Lopputyö. Taidekasvatuksen osasto. Taideteollinen korkeakoulu.
- Projektipolitiikasta kaikki huomioivaan kulttuuripolitiikkaan? Katsaus vammaiskysymyksiin Pohjoismaiden kulttuuripolitiikassa 2000-2003. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunta 2004, Opetusministeriö.
- Puumalainen, Jouni 2003. Vammaispalvelulain mukaiset palvelut: kysely palvelujen käyttäjille ja kuntien edustajille. Kuntoutussäätiön tutkimuksia; 71. Helsinki.
- SuRaKu-ohjekortit ja esteettömyyskriteerit 2004. Esteettömien julkisten alueiden suunnittelun, rakentamisen ja kunnossapidon ohjeistaminen katu-, viher-, ja piha-alueilla. Helsinki kaikille -projekti. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Rantala, Kati 2001. "ITE PITÄÄ KEKSII SE JUTTU"; Tutkimus kuvataidekasvatuksen ja kasvatettavan kohtaamisesta. Väitöstutkimus. Helsingin yliopiston sosiologian laitos.
- Rawlings-Jackson, Vanessa (toim.) & Shaw, Phyllida (toim.) 1995. Paying attention. A Guide to Customer Care in the Arts. The Arts Council of England.
- Rekdal, Per 2001. Norwegian museums and the multicultural challenge – principle and practices in exhibition and education. Norway Museum Authority 3'2001.
- Ruddock, Andy: Understanding Audiences. Theory and Method. Sage Publications, London, 2001.
- Sainio, Tapani (toim.) & Edgren, Helena (toim.) 2007. Kansallisaarteita kaikille. Museoviraston saavutettavuussuunnitelma. Museovirasto. Yliopistopaino. Helsinki.
- Salovaara, Sari 2002. Saavutettavuus-projekti Valtion taidemuseossa 1999-2001. Valtion taidemuseo.
- Salzauer Axel, Elisabeth 2003. Art beyond sight. A resource guide to art creativity and visual impairment. AFB Press.
- Sanasto esteettömyydestä FI-SWE-ENG. Helsinki kaikille -projekti 2008.
- Sandell, Richard (toim.) 2002. Museums, society, inequality. Routledge.
- Sokeiden oppimateriaali. Jyväskylän näkövammaisten koulun oppimateriaaliyksikön tuoteluettelo 2001.
- Suomi, Kimmo 2000. Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo. Jyväskylän yliopisto, Liikunnan kehittämiskeskus; 1/2000. Jyväskylä.
- Tarkistuslista esteettömän koulutuksen järjestäjälle. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 4:2008. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Tarkistuslista tapahtumajärjestäjälle. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 4:2004. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Teräsvirta, Mikko 2007 (toim.) Kättä pidempää – opas asiakaspalvelun saavutettavuuteen. Museovirasto.
- The Accessible Museum: model programs of accessibility for disabled and older people. American Association of Museums, cop. 1992. Washington.

- The promise of the information society; Good practice in using the information society for the benefit of older people and disabled people. Stakes 1998. Gummerus.
- The Stocholm conferences; Design for all in education. Nordic council on disability policy 2004.
- The talking images guide: museums, galleries and heritage sites: improving access for blind and partially sighted people. RNIB 2003. London.
- Tuulas, Minna 2006. Aistien museo. Kehittämishanke: Moniaistinen museo-opastus.
- Vammaispoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:10.
- Vammaisten liikkumismahdollisuudet ja opastus Helsingin kulttuurilaitoksissa. Helsingin kaupunginkanslia 1998.
- Verhe, Irma 1996. Selkeä ympäristö, näkövammaiselle soveltuvan toimintaympäristön suunnittelu. Näkövammaisten keskusliitto.
- Viittomakielisten asiakkaiden huomioiminen kulttuuripalveluissa; Tarkistuslista tapahtuman järjestäjälle. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 1:2005. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Virtanen, Hannu 2001. Selkokieli tänään. Selkokeskus.
- Virtanen, Hannu (toim.) 2002. Selko-opas. Kehitysvammaliitto. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Virtanen, Sanni 2003. Kaleidoskooppi -katse kuvataideopettajan todellisuuteen. Lopputyö. Taidekasvatuksen osasto. Taideteollinen korkeakoulu.
- Walldén, Sari & Wallin, Tero 1995. Kuluttajapalvelut heikkonäköisten ja liikuntarajoitteisten kannalta. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja; 129/1995. Helsinki.
- Översyn av medel för funktionshindrades tillgång till kultur. Kulturrådets skriftserie 2007:5. Statens kulturråd.

Kuvataidekoulujen rakennettujen ympäristöjen saavutettavuus

- Opiskeleeko kuvataidekouluissa aistivammaisia (kuten näkö- tai kuulovammaisia) oppilaita?
- Opiskeleeko kuvataidekouluissa oppilaita, joilla on jokin liikkumiseste?
- Ovatko kuvataidekoulujen tilat esteettömiä? Ovatko kulkureitit tasaisia ja työskentelytilat suunniteltu ottamaan huomioon eri tavoin liikkumisesteiset henkilöt?
- Pystyvätkö liikkumisesteiset oppilaat osallistumaan opetuksen normaalin opetussuunnitelman puitteissa? Entä otetaanko normaalissa opetussuunnitelmassa huomioon liikkumisesteisiä oppilaita?
- Missä tilanteessa ja miten laaditaan henkilökohtainen opintosuunnitelma, jossa liikkumisesteisyys on otettu huomioon?
- Minkä asteisella liikkumisesteellä voi osallistua opetukseen?
- Osallistuvatko liikkumisesteiset opiskelijat opetukseen erillisissä ryhmissä?

Kuvataidekoulujen saavutettavuus eri aistien avulla

- Opiskeleeko kuvataidekouluissa aistivammaisia (kuten näkö- tai kuulovammaisia) oppilaita?
- Pystyvätkö aistivammaiset oppilaat osallistumaan opetukseen normaalin opetussuunnitelman puitteissa? Otetaanko normaalissa opetussuunnitelmassa huomioon aistivammaiset oppilaat ja erilaiset tavat käyttää aisteja?
- Missä tilanteessa ja miten laaditaan henkilökohtainen opintosuunnitelma, jossa aistivammat on otettu huomioon?
- Minkä asteisella aistivammalla voi osallistua opetukseen?
- Osallistuvatko aistivammaiset opiskelijat opetukseen erillisissä ryhmissä?

Kuvataidekoulujen taloudellinen saavutettavuus

- Minkä suuruisia lukukausimaksuja on käytössä?
- Onko lukukausimaksuja porrastettu esimerkiksi sisaralennusten tai maksukykyperusteiden mukaan?
- Onko opetukseen mahdollista osallistua vapaaoppilaspaikalla eli maksutta? Miten tästä mahdollisuudesta tiedotetaan?

Kuvataidekoulujen tiedollinen saavutettavuus

- Opiskeleeko kuvataidekouluissa kehitysvammaisia oppilaita? Pystyvätkö kehitysvammaiset oppilaat osallistumaan opetuksen normaalin opetussuunnitelman puitteissa?
- Missä tilanteessa ja miten laaditaan henkilökohtainen opintosuunnitelma, jossa kehitysvammat on otettu huomioon?
- Minkä asteisella kehitysvammalla voi osallistua opetukseen?
- Osallistuvatko kehitysvammaiset opiskelijat opetukseen erillisissä ryhmissä?

Kuvataidekoulujen tiedotuksen saavutettavuus³¹

- Millä tavoin opetuksen järjestämisestä tiedotetaan? Käytetäänkö tiedottamiseen monia eri kanavia kuten sanomalehtiä (sekä paikallis- että päivä- ja muita sanomalehtiä, artikkeleja tai ilmoituksia), esitteitä, omia verkkosivuja, kaupungin verkkosivuja ja kaupungin muita tiedotuskanavia, erilaisia tilaisuuksia (esim. kouluissa) ja viidakkorumpua tms.?
- Keitä tiedotus tavoittaa? Tuleeko kuvataidekoulujen opetukseen osallistumisesta lisäharrastus niille, jotka muutenkin harrastavat, vai onko se ensiharrastus eli tavoittaako se harrastuksia vailla olevia lapsia ja nuoria?
- Otetaanko tiedotuksessa huomioon vähemmistöjen tarpeet? Millä kielillä tiedotetaan? Tiedotetaanko selkokielellä?
- Kohdennetaanko tiedotusta erikseen kulttuurivähemmistöille? Kohdennetaanko opetustarjontaa yksipuolisesti valtaväestölle?
- Kohdennetaanko tiedotusta erikseen toimimisesteisille henkilöille?
- Tavoitellaanko tiedotuksella erityisesti lapsia ja nuoria, vai heidän vanhempiaan?
- Ovatko opetuksen järjestäjien verkkosivut esteettömiä?
- Onko tiedotusmateriaali suunniteltu visuaalisesti ja kielellisesti selkeäksi?
- Tiedotetaanko myös siitä, millä tavoin opetuksen saavutettavuus on huomioitu?

³¹ Kuvataidekoulujen liiton entisen toiminnanjohtajan Marjatta Segerin mukaan kuvataidekoulujen tiedotuksen saavutettavuus olisi erittäin hyvä selvittämisen kohde. Kuvataidekoulut tiedottavat Segerin mukaan hakuajoistaan esimerkiksi paikallisissa lehdissä ja kirjastoissa. Segerin mukaan tiedotuksen saavutettavuudesta kannattaisi tiedustella erikseen erilaisilta vähemmistö- ja erityisryhmiltä kokevatko he kuvataidekoulujen tiedotuksen saavutettavaksi. (Seger 2007 a)

Kuvataidekoulujen kulttuurinen saavutettavuus

- Kuinka paljon kuvataidekoulujen opetuksen piirissä opiskelee eri kulttuurivähemmistöihin kuuluvia oppilaita?
- Millä kielillä opetusta on tarjolla?
- Järjestetäänkö opetusta eri kielillä erillisissä ryhmissä?
- Ottavatko opetussuunnitelmat huomioon eri kulttuuritaustaiset oppilaat? Tuovatko opetussisällöt esiin muutakin kuin pääväestön kulttuurihistoriaa ja kokemusmaailmaa? Millä tavoin opetuksessa tuetaan erilaisten kulttuurisisältöjen ymmärtämistä?
- Koostuuko kuvataidekoulun henkilökunta ainoastaan valtaväestöön kuuluvista henkilöistä?

Kuvataidekoulujen asenteellinen saavutettavuus

- Millaisella asenteella opetuksen järjestäjät suhtautuvat erilaisiin vähemmistöihin? Pyritäänkö tuomaan aktiivisesti esille, vähemmistöt ovat tervetulleita opetukseen?
- Pitävätkö opetuksen järjestäjät yhteyttä erilaisiin vähemmistöihin säännöllisesti? Huolehditaanko kulttuurivähemmistöjen kiinnostuksesta osallistua opetukseen?
- Kuinka hyvin opetuksen järjestäjät tuntevat erilaiset vähemmistöryhmät?
- Onko saavutettavuuden edistäminen kirjattu opetuksen järjestäjien toimintasuunnitelmiin? Pidetäänkö tietoisuutta erilaisista vähemmistöistä yllä niin rahoittajien, toimintojen suunnittelijoiden kuin toteuttajienkin kesken?

Kuvataidekoulujen päätöksenteon saavutettavuus

- Onko opetuksen järjestäjien päätöksenteko saavutettavaa?
- Kuinka saavutettavuus näkyy esimerkiksi opetuksen järjestäjien kirjallisissa toiminta- ja taloussuunnitelmissa?
- Ovatko päätöksentekoprosessit läpinäkyviä ja avoimia?
- Konsultoidaanko erilaisia potentiaalisia kohderyhmiä kuten kulttuurivähemmistöjä?
- Millaiset mahdollisuudet henkilökunnalla on osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoon?
- Millaiset mahdollisuudet oppilailta on osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoon?
- Millaiset mahdollisuudet vanhemmilla on osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoon?
- Kuullaanko päätöksenteossa myös ulkopuolisia?

- Millaista arviointia kuvataidekoulu toteuttaa? Miten esimiestoimintaa arvioidaan? Miten koulun toimintaa arvioidaan? Millä tavoin koulun saavutettavuutta arvioidaan?

Kuvataidekoulujen valintamenettely

- Valitaanko oppilaat ilmoittautumisjärjestyksessä, arvonnalla vai valintakokeella? Vai muilla keinoin?
- Kuinka paljon oppilaita hakee opetukseen?
- Mikä on hakijoiden sisäänpääsyprosentti?
- Suunnataanko hakemiseen liittyvää tiedottamista erityisesti tietyn ikäisille henkilöille?

Matkustaminen kuvataidekoulujen työskentelypisteisiin

- Miten nuorimmat opiskelijat matkustavat opetuspisteisiin?
- Miten muut oppilaat matkustavat opetuspisteisiin? Pääseekö opetuspisteisiin julkisilla liikennevälineillä?